

ЛЕЗГИ Газет

**Жуван Ватан, ватанэглияр,
дидед ч'ал хуьх!**

"Ярагь Мегьамед эфенди - Дагьустандин зурба ярж" лишандик кваз регионрин уртах форум кьведай гьафтеда кьиле тухудайвал я, гьик' хь, и гьафтеда республикадин меркезда РД-дин мулкарал бандитрин международный клеретлар кукварайдалай инихъ 20 йис тамам хьуниз талукьарнавай серенжемар кьиле фида.

Рикел хкин, форум виликдай 14-сентябрдиз тешкилдай фикир авай. И мярекат кьиле тухудай йикъан патахъай виликамаз хабардар ийида.

Форумдин тешкилатчияр РД-дин милли сиясатдин ва динрин кранин рекъай министерство, РД-дин муфтият ва Мегьарамдхуьруьн райондин администрация я.

1920 – йисалай акъатзава

N 37 (10890) хемис 12-сентябрь, 2019-йис WWW.LEZGIGAZET.RU

Къимет "Дагпечатдин" киоскрай - 16 манат

Абурун кьегьалвилер

рик'елай ракъурзавач

10-сентябрдиз РД-дин Гьукуматдин Председателдин Сад лагъай заместитель Анатолий Къарибова 1999-йисуз Дагьустандиз сухулмиш хъайи террористрин международный клеретлар кукварайдалай инихъ 20 йис тамам хьуниз талукьарнавай серенжемра иштиракна. Идан гьакьиндай "Лезги газетдиз" РД-дин Къилин ва Гьукуматдин Администрациядин пресс-къуллугъди хабар гана.

1999-йисан вакъийарин نتیжада телефон хъайи къанун-къайда хуьдай органрин къуллугъчийрин ва ополченцийрин хендедайрини дидейри республикадин МВД-дин дараматдин вилик квай аллеяда МВД-дин телефон хъайи къуллугъчийр рик'ел хуьн яз хкажнавай Гьамлувилин гуьмбетдал цуьквер эцигна. Идалай гуьгуьниз Дуствилин квалеле къабулунин махсус мярекат кьиле фена.

И мярекатдал РД-дин милли политикадин ва динрин кранин рекъай министр Энрик Муслимова а йисарин вакъияр Дагьустандин тарихда игитвили мад са чин тирди кьейдна, телефон хъайибурун хендедайриз ва дидейриз абурун гуьгуьл къачунин келимаяр лагъана ва ахпа гаф Анатолий Къарибоваз гана.

РД-дин Сад лагъай вице-премьерди къенин йикъан мярекат - им къуватдихъ галаз алакьалу къурулушрин къуллугъчийриз ва ополченцийриз дериндай гуьрмет авунин лишан тирди, чи дагьлух макан душмандикай хуьдайла, абуру кьалурай игитвилер Дагьустанда садрани рик'елай ракъур тийизвайди кьейдна.

"Ватандин вилик къуллугъдин буржи кьилиз акъудналди, итими са вахтунда чпин чанар къурбанд авуна. Гила лагъайтла, дишегьлийри чпин буржи кьилиз акъудзава - чпин диде-бубайрин кьегьалвилер рик'елай ракъур тийидай гележегдин несил ч'ехи ийизва. Играми дишегьлияр, хейлин дережада куь алахъунар себеб яз, жемиятди гьайратлувал, намуслувал, вафалувал, къенивал ва рик'ин ч'ехивал хътин ерийрал амал ийизва. Хъанвай магьрумвилер гьикъван тукьуьлбур

ятлани, куьне руьгьдин ажузвал къалурзавач, гьа идалди чаз - итимиризи къуватгузва. Чна кьез, игитар ч'ехи авур диде-бубайриз, юкь агъузана, икрамзава.

Чи Дагьустан фадлай террордиз акси женгинин эвелимжи сенгеррал ала. Россия а завалдал гьеле 1990-йисарин юкьвара расалмиш хьана. Залукар къунин, Москвада, Буйнаксда, Къизлярада яшайишдин квалер хъиткьинарунин, Домодедово ва меркездин метрода терактар кьиле тухунин дуьшуьшар чи рик'ел алама. И мусибатрин نتیжада агъурралди инсанар пуч хьана. И гьам-хажалат чи рик'елай алатдач.

1999-йисуз чи республика патал мад са бедбахвал хьана. Дагьустандиз туьтуьнихъ къван яракьламиш хъанвай террористрин международный клеретлар сухулмиш хъайидалай ва абуру Ботлих, Цумада ва Новолак районрин са къадар хуьрер къурдалай инихъ ц'и 20 йис тамам жезва", - лагъана Сад лагъай вице-премьерди.

Анатолий Къарибова кьейд авурвал, гзаф миллетрин векилрикай ибарат Дагьустан, агьур женг ч'угваз, гьикъван ч'ехи четинвилерал расалмиш хъайитлани, вичин намус, лайихлувал хуьз гьазур яз хьана. "Имитианриз ч'угур августдин ва сентябрдин агьур йикъара дагьустанвийри вилегьвал, дурумлувал, уьткьемвал, дирибашвал, Дагьустандин ва Россиядин Федерациядин Конституцийриз ва законриз вафалувал, чпин лап хъсан ерияр, республика хуьз гьазурвал къалурна. 1999-йисан августдиз, сентябрдиз Дагьустанда кьиле фейи вакъийари дагьустанвийр тарихда чпи хъанвай рекъе аваз инанмишвилелди физвайди, Россиядин Федерациядихъ галаз сад хьуниз ян тагана вафалу тирди къалурнихъ галаз сад хьиз, вири Россиядин халкьарин тупламишвал, чи гзаф миллетрин векилрикай ибарат государстводин къудратлувал ва гьунарлувал раижна. Чпин гьар са ч'иб чил гьиле яракь аваз душмандикай хуьналди, Дагьустандин вири халкьари гьакьикъатдани вилегьвал ва ватанпересвал къалурна. Террористар куквардай, республикадин мулкар бандитрин клеретрикай азаддай ч'авуз, гьакьни

гуьнгуьна хтунин к'валахар кьиле тухудай девирда агалкъун хейлин дережада гьа и йикъара Дагьустан Республикадин руководство, государстводин властдин органи, диндин ва общественный тешкилатри тухвай тешкилла к'валахдин نتیжадани къазанмишиз хьайиди я", - кьейдна Сад лагъай вице-премьерди.

"А ч'авуз РД-дин Гьукуматдин Председателдин къуллугъдал алаз хъайи Дагьустандин гилан парламентдин Председатель Хизри Шихсаидов вакъийарин юкьва хьана. Гила заз гаф РД-дин Халкьдин Собранидин Председателдин заместитель Камил Давдиеваз гуз кланзава", - лагъана Энрик Муслимова.

"Чи играми дидеяр ва вахар! Кьилди жуван патай, республикадин Халкьдин Собранидин Председателдин ва вири парламентдин т'варунихъай к'вехъ сагьламвал ва хушбахвал хьана кланзавайди къалурдай ихтияр це. Куь веледри ва итими гьиле яракь аваз ватанпересвили муракаб месэляяр гьялуни карда иштирак авурдалай инихъ 20 йис алатнава. А ч'авуз чиниз Владимир Владимирович Путин атайди, ада куь багьрийрин ва Дагьустандин вири халкьдин уьткьемвилел виниз тир къимет эцигайди куь рик'ел алама. А ч'авуз и кьегьалвилер вири уьлкведиз раиж хьана", - кьейдна Камил Давдиева.

Энрик Муслимова малумарайвал, къилин шарт'и Дагьустандин халкьарин, къанун-къайда хуьдай къурулушрин, исполнительный властдин органрин, дингьлийрин садвал террористрин винел гьалибвал къазанмишунин къилин шарт'и яз хьана.

Телефон хъайибурун хендедайрихъ ва дидейрихъ элкьвена, гуьгуьл къачунин рик'ин сидкьидай тир келимаяр РД-дин Обществонный палатадин Председатель Абдулгалим Мачаева, республикадин МВД-дин медениятдин центрадин начальник Мегьамед Садикова, "Дагьустандин дишегьлийрин Союз" ДРОО-дин председатели Интизар Мамутаевади ва масабуруни лагъана.

Эхирдай мярекатдин иштиракчийриз рик'ел аламуькдай савкъатар гана.

Нумрадай к'елла:

ТАРИХ

Ахцегь Мирзе Али

...Умудлу я хь, халкьдин тарихдин, медениятдин кьайгьударри, ч'ехи алимдин ирсдарри Мирзе Алидин ктабар жазур ва абур ц'ийи кьилелай ахкъуд хъийида, Ахцегьани Махачкъалада арифдардин гуьмбетар хкажда.

► 6

ИГИМ

РАН-дин профессор - лезги хва

Россияда бажарагьлу алимрин-фармацевтрин жергеда авай Ифрат Назимовича 10-далай виниз илимрин кандидатар гьазурна, неинки чи уьлкведа, гьакьни кьечепатан гзаф уьлквейра илимдинни ахтармишунрин конференцийра фармацевтикадин илим вилик тухуникай докладар авуна, институтра вичин тежриба раижна.

► 7

ИРС

Лап важиблу ва тарифлу кам

Адаз ганвай анализ гьакьван деринди, к'елзавай гьар са кас инанмишардайди хьанва. Кар алайди, за кьатлайвал, ам я хь, авторди "Асарни Дагьустан" гьак' тарихдинди ваъ, лезгийрин ва Дагьустандин литературада (XIX асирдин эхирра) тарихдинни литературадин, философиядинни этнографиядин кьет'ен эсер тирди суьбутнава.

► 8

САГЪЛАМВАЛ

Рик' - михь, гьил - кьезил

Дугьриданни, алай вахтунда кьалп дарманар, коммерциядинбур тир аптекаяр гзаф хьанва. Анра ч'ихъ медицинадин образование авачиз к'валахзавай жезгилри дарманрин тариф ийиз маса гузва. Пенсиядал яшамин жезвай яшлу инсанри, еке къиметар гуз, дарманар къачуза. Амма сагьламвилер абурукай хийир жезвач.

► 10

ХАБАРАР

Агалкъунар гьеле вилик кума

Сабрина Магьмудовади вичин зегьметдин рехъ РФ-дин силсдин комитетдин Красноярскдин крайдин ва Хакасия республикадин силсдин къилин управленда къуллугъдал акъвазуналай гат'луна. К'валахдив пешекарвилелди, лайихлувилелди эгеч'айвилей кьве вацралай ам къуллугъдин рекъай силсдин отделдин къилин силсчидин къуллугъдал хкаж хьана.

► 12

КЬЕГЪАЛВАЛ

Сагьрай лугьуза

Тамам 20 йис алаатайлани, Муслим Мегьамедовичан рик'е хирер сагь хъхъанвач - Дагьустандин милиционернихъ галаз санал чи республика бандитрин геллегерикай хуьн патал чанар гайи ОМОН-дин къуллугъчийрин - халис игитрин къаматри тунвай хирер... Ам гьар йисуз абурун хизанрихъ - уьмуьрдин юлдашрихъ галаз гуьруьшмиш жезва.

► 15

“Лацу дурнаяр” - Расул Гамзатован йикъар Махачкъалада мярекатар

8-сентябрдиз (гъяд юкъуз) Дагъустандин халкъдин шайр Расул Гамзатов хайи йикъаз талукуарнавай мярекатар кыле фена. А йикъан пакамахъ, сятдин 8-даз, РД-дин Гьукуматдин Председатель Артем Здунов ва РД-дин Къилини Гьукуматдин Администрациядин Руководитель Владимир Иванов чхеи шайрдин сурал цуьквер эцигиз фена. Гьар йисуз ЮНЕСКО-дин къанювлик кваз тешкилзавай

“Лацу дурнаяр” - Гамзатован йикъар - литературадин Международнй фестиваль икI башламиш жезва.

Чхеи шайрдин сурал а юкъуз, адан руьгъдиз гьурмет ийиз, винидихъ тварар къунвай чхеи руководителрихъ галаз санал РД-дин Гьукуматдин Председателдин Сад лагъай заместитель Анатолий Къарибов, РД-дин Халкъдин Собранидин Председателдин заместитель Елена Ельниковна, министерствойрин руководителар, шайрдин мукъва-кылияр, дустар, санал къвалахай ксар атанвай.

Алатай йисарилай тафаватлу яз, цIи шайрдин тварунихъ галай литературадин

фестивалдин мярекатар “Россия - зи тарих” музейда тешкилнавай. Гьа йикъан няниз Шииратдин театрда Расул Гамзатоваз бахшнавай литературадин чхеи вечер кыле фена.

“Лацу дурнайрин” - Расул Гамзатован йикъарин мярекатар Дербент шегьерда, Гуниб ва Хунзах хуьрера, маса чкайрани давам хъана. Виринра Россиядин жуьреба-жуьре регионрай атанвай шайрри ва гьикаятчийри, чкадин авторрин дестейри иштиракна.

“Лацу дурнаяр” - Дербентда

Къагъриман ИБРАГЪИМОВ

9-сентябрдиз Дербент шегьердин Расул Гамзатован тварунихъ галай 20-нумрадин юкъван умуми образованидин школадиз, “Лацу дурнайрин йикъар” фестивалдин сергьятра аваз, Махачкъаладай Россиядин ва Дагъустандин шайрринни писателрин са десте атана.

Ана шегьердин администрациядин векилри, Дагъустандин писателрин Союздин председателдин заместитель Марина Агмедовади, Россиядин писателрин Союздин милли месэлайрай секретарь Валерий Латынина, “Лацу дурнаяр - Москвада” фестивалдин тешкилатчи Сергей Соколина, Азербайжанда яшамаш жезвай лезги шайр, Италияда кыле фейи Виридуьньядин поэзиядин “Парнас-Анжело ла Векья” конкурсдин гьалибчи Билал Адилова, Россиядин писателрин Союздин правленидин сад лагъай секретарь Геннадий Иванова,

шайрар тир Кичибег Мусаева, Бийке Куланчаковади, Шагьвелел Шагьмарданова ва масабур иштиракна.

Школадин къуьлердайбурун ансамблдин дестедин жаванри атанвай мугъманар фуни къел гъаз къаршиламишна.

Мугъманри школадин гъаятда авай “Лацу дурнаяр” стелладал цуьквер эцигна. Инлай абур школадин Расул Гамзатоваз бахшнавай музейдиз хкаж хъана, ана авай къван материалриз килигна, аялри чпи къватнавай экспонатрикой суьгьбетна.

Ахпа мярекат школадин актовый залда давам хъана. Аялри муаллимрихъ галаз санал Расул Гамзатован яратмишунрикой ва уьмуьрдикой гъазурнавай программа шайррини писателри пара хушдиз къабулна.

Марина Агмедовади школадин директор Дилъара Абиевади манаду программа гъазурунай, Р.Гамзатован шииратдал аялрин рикI хъунай сагърай лагъана.

Чпин нубатдай, атанвай мугъманри аялар чпин яратмишунрихъ галазни танишарна.

Министрдихъ галаз гуьруьш

И йикъара Дагъустан Республикадин хуьруьн майишатдин ва суьрсетдин министр Абзагьир Гьуьсейнов “Къурагь район” МР-дин къил Замир Азизовахъ галаз гуьруьшмиш хъана. Идан гъакъиндай “Лезги газетдиз” райондин муниципалитетдин пресс-къуллугъди хабар гана.

Къве терефдини райондин хуьруьн майишатдиз талуку, адаз инвестицияр желб авунин ва кар алай месэлаяр гъялунин гъакъиндай веревирдер авуна.

Къурагь районада авайбурун алава яз хуьруьн майишат вилик тухудай пуд хел ава: куьнуьчивал, балугъчивал ва кардик квай лежбервиллинни фермервиллин майишатар вилик тухун ва цийибур тешкилун.

Министрдини, райондин администрациядин къилини къейдна хъи, гьар йисуз цийи КФХ-яр арадал гъидай къвалах тухун, хуьруьн майишатдин чилер ишлемишзавай гъалдал муниципалитетдин патай гуьзчивал артухарун лазим я.

Райондин администрацияди хуьруьн майишатдин суьрсет гьасилзавайбуруз республикадин ва федеральный бюджетрай куьмекдин грантар къачудай конкурсна иштиракунин карда куьмек гуда.

Гуьруьшдал гьакI РД-дин хуьруьн майишатдин ва суьрсетдин министр Абзагьир Гьуьсейнов Къурагь райондиз мугъманвиллиз атуниин гъакъиндай меслят хъана.

Къвалахал желбнава

Алай йисуз “Земский духтур” программадин сергьятра аваз 147 духтур къвалахал акъвазна.

Алатай саласади Дагъустандин здравоохраненидин министерствода и хиле министр Жамалудин Гъажибрагьимов Дагъосмедуниверситетдин ректор Сулейман Маммаевахъ ва районрин са жерге больницайрин къилин духтуррихъ галаз гуьруьшмиш хъана. Анал алай вахтунда чи республикада уьмуьрдиз кечирмишзавай «Земский духтур» программа веревирдна. Пешекарар районрин ва гъевчи шегьеррин медицинадин идарайриз желб авуниз талуку серенжемрин пландин куьлуьшуйлуьйрални акъвазна.

Совещанидал къейд авурвал, и месэла Дагъустандин Къил Владимир Васильеван ва РД-дин здравоохраненидин регьбердин гуьзчивилик ква. Республикадин здравоохраненидин министрводинни

Дагъустандин госмедуниверситетдин саналди тир чалишмишвилерин нетижада эхиримжи вацра 50-далай виниз духтурар къвалахал желбнава. Къенин юкъуз, Жамалудин Гъажибрагьимова лагъайвал, вири санлай 147 духтур ва 9 фельдшер къвалахал акъвазна. Йисан эхирдалди 224 пешекар ва 10 фельдшер къвалахадик кутун пландик ква.

Идалайни гъейри, министрди къейд авурвал, уьлкведин амай регионригь гекъигайтIа, федеральный и программа Дагъустанда уьмуьрдиз кечирмишунин нетижаяр писбур туш. Рекъемри и кардин шагъидвалзава: 2012-йисалай Дагъустандин хуьрерин больницайра 1080 пешекар къвалахал акъвазна.

Министрдин гафаралди, программадин нетижа медицинадин къуллугъчийр желб авунин чкайрал гьикъван мукъуфдивди эгечIзаватIа, гъадалайни аслу я. Ведомстводин къили больницайрин регьберрал и рекъай къвалах мадни активламишун тапшурмишна.

Совещанидал мадни къейдна хъи, ДГМУ акъалтIарзавай гадайрихъни рушарихъ галазни къвалах активнидаказ давамарда. Жегьил пешекаррихъ галаз тематический гуьруьшар кыле тухуда ва анра РД-дин здравоохраненидин министр Ж.Гъажибрагьимовани иштиракда.

ЦийикIа туьхкIуьрда

2020-йисуз шегьердин властри Дербентда 5 куьче цийикIа туьхкIуьр хъувун пландик кутунва. Алай вахтунда проектринни сметадин документар гъазурзава. Идакай Дербентдин мэр Хизри Абакарова Instagram сетда авай вичин чина хабар гузва.

“Исятда гъеле 2019-йисан зул я, амма чна къведай йисуз гъи куьчегар цийикIа туьхкIуьр хъийидатIа, гъазурвилер акъвава. Къвалахар йисан сифте кыллелай башламишун патал чна гъеле гиламаз проектринни сметадин документар гъазурзава ва абур госуьдарстводин экспертизадиз рекъе твазва. Заз къез хабар гуз къанзава: алатай гъафтеда и месэлаяр гуьзчивилик квай министрствойри Дербентдин 5 куьчедин проектриз талуку къвалах тайинарна ва къулар чIугунва”, - кхъенва ана.

Шегьердин къили мадни хабар ганвайвал, къведай йисуз цийикIа туьхкIуьр хъийидай граф Воронцован, Карл Марксан, Тахо-Годидин, Красный Зарядин, Шеболдаеван, Генрих Гьасанован, Кобякован, Нейшвилидин тварарихъ галай куьчегар ремонтдин къвалахар кыле тухудай про-

ектрин организация тайинарун патал мукъвал йикъара конкурс малумарда.

“Чи гьисабралди, и куьчегариз талуку яз гъазурнавай проектар чав 2020-йисан эвел къилера агакъда. Ахпа къвалахар къиле тухун патал тендер малумарда. Финансрин такъатар “Дербент шегьер” округдин мулкар санлай (комплекснидаказ) вилик тухун” госпрограмма уьмуьрдиз кечирмишунин сергьятра аваз чара ийида”, - кхъенва ана мадни.

Винидихъ тварар къунвай куьчегар цийикIа туьхкIуьр хъувуник асфальт дегишарун, бордюрар эцигна, тротуарар туьхкIуьрун, коммуникацияр цийибуралди звезун ва эквер тун акатзава.

Йисан эхирдалди акъалтIарда

Республикадин къуд райондик акатзавай Мегьарамдуьр-Ахцегь-Рутул шегьере капиталнидаказ ремонт авун “Автомашинрин хатасуз ва еридин рекьер” милли проектдин лап кар алай объектрикой сад я.

Мегьарамдуьруьн, Докъузпара, Ахцегь ва Рутул районрин хуьруьн майишат ва туризмдин мумкинвилер вилик тухун патал и шегьердихъ къетIен метлеб ава. Ибурухъ галаз сад хъиз, и рекъи уьлкведин къиблепатан сергьятдал алай пограничный заставайрихъ галазни датIана герек алакъа хуьниз куьмек гузва.

Ремонт авурдалай гуьгъуьниз Мегьарамдуьр-Ахцегь-Рутул шегьере йисан гъи вахтунда хъайитIани ишлемишдай ва хатасуз, виниз тир еридин рекъиз элкъведа.

Къенин йикъалди асфальтдин са къат тунва, устIарар ва пешекарар къвед лагъай къатни тунал машгъл я. Шегьердин къерехра хатасузвал хуьдай имаратарни эцигна куьтягънава. Асфальт, мягкемди авун патал къатарин юкъва геосинтетикадин сетка твазва.

Икьрарда къалурнавайвал, яргъи рехь ремонт авунин къвалахар алай йисан декабрдин эхирра акъалтIарун лазим тир. Къилиз акъуднавай крар фикирда къурла, рехь вахтундилай вилик, октябрдин вацра, ишлемишиз вахкудайвал я.

1999

Бандитрин дестеяр чукурайдалай инихъ - 20 йис

2019

Халкъдинни къушунрин садвал

Нариман ИБРАГЬИМОВ

КЪАД ЙИС идалай вилик. Гатун циг, гульушан йикъар. Дагларин уьлкведин агъалияр ислягъ зегметдал машгъл я. Республикада Дагъустандин Конституция къабулна вад йис тамам хун шад гьалара къейдзава. 23-июлдиз, жумъя йикъан ниянихъ, Урусунин М. Горькийдин тварунихъ галай драмтеатрдин члехи залда и вакъиадиз бахшнавай шадвилин собрание кыле фена. Анал РД-дин Госсветдин Председатель Мегьамедов Мегьамедова еке доклад авуна. Россиядин Федерациядин регионрикай сад яз, Дагъустан Республикади цийи Конституциядин бинедаллаз экъу, мублагъ, авадан гележгихъ инанишвилелди камар къачудадайкай лагъана.

24-26-ИЮЛДИН йикъарани меркезда ва чи шегьерра, районар шадвилин мярекатар давам хъана. Махачкъалавияр патал хуьрун майишатдин суьрсетдин ярмаркади кваллахзавай, са шумуд чкадал халкъарин милли майданри шегьерэгълияр чпел желбзавай. Стал Сулейманан тварунихъ галай паркуна лезги халкъдин майданди вичин варар ачухнавай. Милли манияр, къуьлер, хуьрекар, цавун пагъливанар... Инсанри рикливай шадвилерна, паркара тешкилнавай концертра хушвилелди иштиракна. И мярекатрикай чна "Лезги газетдиз" репортажарни къьенай.

Дагъустандин ачух, гульушан, лекъери лув гузвай цавал чулав булутар пайда жедайдайкай, са ни ятлани халкъарин гуьгуьлар чурдайдайкай садани фикризавачир. Амма...

2-АВГУСТ. Ислен югъ. Адет тирвал, редакциядин коллектив летучкадиз къватл хъана. Адалай гуьгуьниз гьар сад вичин везифайрив эгечна. Сятдин 11-далай алатнавай жеди, республикадин МВД-дин идарада кваллахзавай дуьстуну зенг авуна. Жуьун-качужун авурдалай гуьгуьниз ада суал гана:

- Къез хабар авани?
- Къекай? - суал хгана за.
- Акл ятла, хабар авач.
- Вуч хъанва?
- Гада, гьеле масадбуруз ван-сес мийир, тайинвал авач, амма авар районриз Чечнядай яракъламиш хъанвай бандитар сухулмиш хъанва, абуру са шумуд хуьр къунва...

Са акъван вахт алатнач, хабар гьакъикъиди тирди субут хъана. Кланзи-такланз риклик къалабулук акатна. Вирида хъиз, дараматда авай редакциядин журналистрини, вуч, гьикл жедатла, бандитрин фикирар, къастар гьихътинбуру ятла лугъуз, веревирдер авуна.

3-АВГУСТДИЗ РД-дин Госсветдин, Халкъдин Собранидин ва Гьукуматдин саналди тир заседание хъана ва анал «Цумада районда авай гьаларин ва республикадин, адан граждандарин хатасузвал таъминарунин жигъетдай энгел ийиз тежер серенжемерин гьакъиндай» 8 пунктуникай ибарат къарар къабулна. Идан гуьгуьналлаз РД-дин Госсветдини талукъ къарар акъудна, амма адан твар масад тир: «Республикадин территориядиз законсуз яракълу тешкилатар сухулмиш хъунихъ галаз алакьалу яз РД-да арадал атанвай гьаларин ва Дагъустан Республикадин хатасузвал таъминарунин рекъай серенжемерин гьакъиндай».

РД-дин Халкъдин Собраниди Дагъустандин халкъдиз эвер гана. Ана ихътин гафарни авай: «Бандитрин дестеярихъ галаз кыле феи яракълу акъунрин вахтунда милициядин са шумуд къуллугъчи телеф, гзафбурут хирер хъана. Ботлих ва Цумада районрин хуьрерин са къадар агъалияр, чпин къвал-югъ туна, масанриз катуниз мажбур хъанва. И вакъиайри Дагъустандиз, адан конституциний къурулушдиз талукъ яз экстремистви-

лин къуватрихъ гзаф нагъакъан ниятар авайди гуьжет алачир жуьреда субутарна..»

Ниятар лагъайтла, лап чурубуру тир. Рахата ва Ансалта хуьрер гьилик авунвай Басаеван ва Хаттабан боевикри Буйнакский райондин Къарамахи ва Чабанмахи хуьрера (рикел хкун лазим я хьи, Кадардин зонада авай и хуьрера адетдин ислам кваз такъазвайбуру фадлай Россиядин ва Дагъустандин законрал амалзамачир, гьукумдин органарни кваз къазмачир) авай терефдаррихъ галаз алакьа хуьзвай. Абуруз саналди республикада конституционний къурулуш, Дагъустандин законлу гьукум тергунин, чпиз акси акъваззавайбуру къирмишунин, тебиатдин ресурсар кьунин, Каспий гуьлел рехъ ачухунин, шариатдин государство арадал гъунин ва вири чпиз муьтгьуьгарунин къастар авай.

Гьукумдин органри Дагъустандин халкъар фад гьавурда туна ва Дагларин уьлкведин азадвал, абадвал, Россиядин халкъарихъ галаз садвал хвена кланзавай вири ватанпере-

8-АВГУСТ. Боевикри Ботлих райондин Шодрода ва Зибирхали хуьрер къуна.

9-АВГУСТ. Ботлихда авай аэродромдиз гуьлле гайила, вертолетчикар тир подполковник Юрий Наумов ва старший лейтенант Алик Гаязов телеф хъана. Абуру иниз вертолетда аваз РФ-дин оборонадин министерстводин Генштабдин начальник Анатолий Квашнин ва маса офицерар гъанай. Са вертолетчикдал хер хъана.

10-АВГУСТ. Россиядин бязи СМИ-ри Дагъустандин исламдин Шурадиз «Дагъустандин аслу тушир государство» малумариз кланзавайдакай хабарар гана. Идаз талукъ яз РД-дин Госсветдин ва Гьукуматдин пресс-къуллугъди малумарна: «Дагъустанда ахътин тешкилат авайдакай садазни малум туш. Чун инанмиш тирвал, ам Басаев кыле авай чеченрин боевикри арадал гъанвай тешкилат я ва адахъ галаз Дагъустандин мусурманрин са алакьани авач. Эгер ам авайди ятла, Чечняда ава».

РФ-дин Гьукуматдин Председатель Сергей Степашичан чкадал тайнарай Владимир Путина талукъ вири органрин векилрихъ галаз террордиз акси комиссиядин заседание кыле тухвана ва Дагъустанда законар чурзавайди, терроризмдиз рехъ гузвайди тестикъарна. Республикадиз Кеферпатан Кавказдин военный округдин къушунрин командующий, генерал-полковник Виктор Казанцев атана. Гуьгуьллубурун сифтегъан десте Махачкъаладай женгер кыле физвай районриз фена.

14-АВГУСТ. РД-дин Госсветдин ташуругъдалди жегъилрин кранри ва туризмдин рекъай комитетди Цумада ва Ботлих районрай катнавай 3 агъзурдалай виниз агъалийриз аялрин «Космос», «Планета», «Данко», «Горная речка», «Нефтяник» лагерра, «Талги» санаторийда вахтуналди яшамаш жедай чкаяр жагъурна. 4 агъзурдава агакъна агъалияр Махачкъала шегьерди къабулна.

15-АВГУСТ. «Ламран яб» твар алай тепедагъ патал кыле феи женгина десантдин батальондин командир Сергей Костин ва къуд десантник къена. 18-августдиз бандитри тепе хъун патал мадни гъужумна, амма алакьнач. Гьа и юкьуз женгер кыле физвай районриз мотострелковый, артиллериядин, десантникрин полкар агакъна.

20-АВГУСТ. Боевикри къунвай ва абур акъвазнавай чкайриз авиацияди, артиллерияди хъсан ягъурун къуна ва хейлин бандитар къирмишна.

22-АВГУСТ. РФ-дин къушунри гъужумдин гьерекатар мадни давамарна. Ботлих райондин Тандо, Ансалта, Шодрода, Рахата, Зибирхали, Ашино ва Цумада райондин Эчеда, Гагатли хуьрер террористрикай азадана. Гьа са вахтунда бандайрин дестеяр авай Чечнядин Кенхи, Комсомольское, Ведено, Гудермес, Советское, Урус-Мартан, Серженъ-юрт ва маса хуьреризни гуьлле гана.

24-АВГУСТ. РФ-дин минобороначин ва МВД-дин махсус подразделениери азаднавай хуьрера амай террористар жагъурдай серенжемар къабулна.

28-АВГУСТ. Дагъустандин прокурорди РФ-дин прокурордиз республикадин Цумада ва Ботлих районриз боевикар сухулмиш хъунин тешкилатчияр раижна. Абурун арада Дагъустандин агъалияр тир Багъаудин Мегьамедов, Мегьамед Тагаев, Адалло Алиев... авай.

ГЪА И ЮКЪУЗ Кадардин зонада махсус операциядив эгечна. 29-августдиз Къарамахи ва Чабанмахи хуьрер бандитрикай азадана. Августдин вацра кыле феи женгера агъзурдалай виниз бандитар телефна. Гьа икл, чуру къастар аваз Дагъустандиз атай террористрин международный дестеяр куьварна. Армиядинни халкъдин садвиле уьлквени, республикани хвена.

Чи везифа - рикел хуьн

Республикада бандитрин дестеяр чукурайдалай инихъ 20 йис тамам хъунин юбилей гурлудаказ къейд ийидайвал я. Адаз гъазур хъунин кваллахрив йисан сифтедиле эгечнавай. Алаатай гьафтеда РД-дин Кьил Владимир Васильеван регьбервилек кваз кыле феи совещанидал малумарайвал, республикадай бандитар чукурунин карда ва женгера иштирак-кайбуруз гудай махсус медалар гъазур я.

РД-дин Гьукуматдин Председателдин 1-заместитель Анатолий Къарибова хабар гайивал, юбилейдин мярекатар 14-сентябрдиз Новолак ва 15-сентябрдиз Ботлих районда кыле фида. Ана Дагъустандин халкъарин милли майданар кардик кутада. Кылин мярекат Махачкъалада, А. Алиеван тварунихъ галай спортдин ва жегъилрин дараматда тешкилда. Ана республикадин руководителри, гьукуматдин членри, ведомствоин, районрин, шегъеррин администрацийрин, къайдаяр хуьдай, военный органрин руководителри, общественный, диндин, жегъилрин организациярин, прессадин векилри иштиракда.

РД-дин культурадин министр Зарема Бутевади лагъайвал, къватл хъанвайбурун вилик Россиядин, Кеферпатан Кавказдин, Дагъустандин искусстводин, музыкадин устадар, эстрададин сегънедин гьетер, халкъдин фольклордин коллективар экъечда.

Дараматдила гъейри Дагъустандин госфилармониядин гатун майдандал суварин члехи концерт къалурда. 1999-йисан вакъиайрин иштиракчириз юбилейдин мярекатрик теклифдай гьар садан тварар хъанвай махсус билетар гъазурнава.

Муниципалитетрин культурадин вири идарайра юбилейдиз талукарнавай элкъвей столар, гуьрушар, шикилрин выставкаяр тешкилда.

Каспийск шегъердин администрациядин кил Мегьамед Абдулаева малумарайвал, Дарамат вири патарихъай гъазурнава. Зурба сегъне арадал гъанва, зал, сегъне нурламышдай техника, светодиоддин экранар эцигнава.

Юбилейдин тешкилатчириз мярекатар кыле тухуз 100 волонтердини куьмек гуда. Абуру саки вири районрай, шегъеррай къезвай мугьманар къабулда, абуруз ацукъдай чкаяр къалурда ва маса куьмекарни гуда.

Юбилей къейдзавай йикъара тамашачийриз къалурун патал Дагъустандин телекомпанияри 1999-йисан вакъиайрикай, женгера иштираккай игитрикай, къегъалрикай, ополченцийрикай фильмаяр гъазурзава.

Совещанидин эхирдай Владимир Васильева къейдна: «Къе чун лап важиблу месъладиз килигна. Чаз къад йис идалай вилик хъайи чуру вакъиайрин иштиракчирихъ галаз гуьруш жедай мумкинвал ава. Абурукай бязи-буру сагъзамач. Чи везифа - абур рикел хуьн ва гъа къегъал, вилегъ инсанрин игитвилер къатунун я».

сар бандитриз акси яз къарагъна. Чка-чкада собранияр, митингар кыле фена. Гуьгуьллу-бурун дестеяр меркезда къватл хъана. «Лезги газетдини» чи къегъал рухвайриз боевикрин аксина экъечлуниз эвер гунар халкъдив агакъарна. Лекъерин макандал яракъ гьилеваз, чуру къастар аваз атай душмандин хуруз вири халкъ къарагъна.

А йикъар ва боевикрин дестеяр барбатл авур гьаларикай галай-галайвал рикел хкин.

3-АВГУСТ. Виш касдикай ибарат бандитри Кучали хуьрун патав гвай къенепатан къушунрин заставадал гъужумна. Къуд милиционер къена, са шумудал хирер хъана. Пуд милиционер бандитри есирда къуна. Душмандин геллегрйкайни са шумуд кас хкатна.

Цумада райондиз куьмекар рекъе твазва. Дагъустандин сергьятдин патарив гвай чеченрин хуьрера боевикар къватл жезва. Дагъустандин МВД-дин министрдин гафаралди, абур маса гьударствойрин векиларни квай бандитрин интернациональный бригадаяр я.

4-АВГУСТ. Бандитрин 150-далай гзаф-бурукай ибарат тир дестеди Агвали хуьрел гъужумна. Боевикрикай хейлинбуру хкатна ва амайбуру Чечнядиз хъфена. МВД-дин къенепатан къушунрин 102-бригада Цумада райондиз рекъе туна.

Йикъан сятдин пудаз Ботлих райондин милиционерриз Кенхи-Годобери рекъе «УАЗ» автомашинда авай яракълу итимар акуна. Автомашин акъвазарун истемийшайла, бандитри милиционерриз гуьлле гана. И ягъунра милиционерриз са затни хъанач, къве бандит къена, амайбуру катна.

5-АВГУСТ. Кеферпатан Кавказда авай оперативный группадин къенепатан къушунар Чечнядихъ галаз авай Дагъустандин сергьят мягъкемарун патал рекъе твазва. Цумада ва Ботлих районриз гьакл Буйнакскийдин мотострелковый бригададин 136-батальонни ракъурдайвал я. Санлай гьелелег и районра агъзурдава агакъна аскерарни, женгинин техникадин 40-дав агакъна такъатар ава.

7-АВГУСТ. Террористрин яракъламиш хъанвай еке дестеяр Дагларин уьлкведиз сухулмиш хъана.

Ришветбазриз - лянет!

Абдулфис ИСМАИЛОВ

ГАР сеферда чи улкведа авай коррупциядикай ва адахъ галаз жег члугуникай веревирдер ийидайла, зи фикирдиз Урусатдин пачагъ I Николая ам тергун патал авур чалишмишвилер къведа. Тарихийри кхъизвайвал, Россияда чуьнухунрин и кыл а кыл авачирди пачагъдиз чизвай. Гьатта ада садра вичин хъиз - гележегдин императордиз гуя лагъналда: “Сашка, чи улкведа, аквар гьаларай, чуьнуьх тийизвай бур анжах са зунни вун я”. Гьар гьикл ятлани, Николая “охранкадин” III отделенидиз Россияда авай 56 губернатордикай ришветар къачун тийизвай бур ву жар ятла, чирунин тапшуругъ гана. Ахтармишунар тухвана, “охранкади” хабар гана хъи, ахтинбур тек кве кас ава: Ковалдин губернатор Афанасий Радищев ва Киевдин - Иван Фундуклей. Пачагъди, мяггел хъанвай тегьерда фикирлу яз, суал гуза: “Зун гьавурда акъазва, Фундуклея хъи ришвет къачунин игътияж авач - адахъ члехи девлетар ава. Бес члехи девлетар авачир Радищева вузич къачузвач? Алакат жедай кар я им”.

Пачагъ Николая гафар рикел атайла, къенин девирда зи фикирдиз Нариман Абдулмуталибов ва Осман Абдулкеримов къезва - талуь тирвал, Су-

Миллионер Фундуклеян хва Иванан аялвал ва жегилвал маса девлетлуьрин веледрин хътинбур хъанач. Вичин 7 йис тамам хъайила, гележегдин губернатор бубади кваллахдик кутуна. Ада лежбервални авуна, конторадин гьевчи къуллугъчивални. Ам я адетдин школадиз, я гимназиядиз фенач. Кваллиз къезвай тежрибалу муаллимри адаз дерин чирвилер гузвай. Адаз вири рекьерай чирвилер, хъсан тербия гун патал бубади пул къенятзавачир. Гележегдин губернатордиз Европадаин саки вири члалар чидай.

Хейлин йисара жуьреба-жуьре гьевчи къуллугърал хъайи Иван Фундуклеян алакьунар, бажарагъ, намуслувал акур Новороссиядин генерал-губернатор граф Михаил Воронцова ам къетлен, важиблу тапшуругъар кьилиз акъуддай чиновникдин къуллугъдал тайинарна. Ивана вич гьакъикъатдани кар бажармишиз алакьдай, вири патарихъай хъсан гьазурвал авай гьосчиновник тирди къалурна. Пачагъ I Николая 36 йисан яшда авай И. Фундуклей Киев шегьердин губернаторвиле тестикъарна. Ам Россияда виридалайни девлетлу губернаторрикай сад тир.

Заз инал а кардикай лугъуз кланзава хъи, Фундуклея губернаторвиллин къуллугъ патал жег члугунач, ришвет гана, вичин девлетар артмишун патал къуллугъдикай менфят къачунач. Бубадила

Девлетлу хьун шартI туш, рикI михьи жен

лейман-Стальский ва Ахцегъ районрин регьберар. И районрин гьахълувал, дуьзвал кланда гзаф агъалийри, зи танишир лугъузвайвал, абур ришветар къачузвач. Келзавай бур зи гьавурда дуьз акъун патал къейд авун чарасуз я: инал заз амай районрин шегьерин ва маса дереджирин регьберин, къуллугъчирин гьилин ва намусдин михвилел шаклувал гьиз кланзавайди туш. Аллагъди яргъазрай. Шаклувал гьидай делиларни авач къван. Абуруни ришветчивилихъ галаз тайин жег члугъазва, за фикирзавайвал, михвилелди кланлазава. Виринар хъиз, винидихъ тиварар къунвай районрани регьберилай наравалзавай бур авачиз туш. Амма и районра хабардар чирхчирар захъ гзаф ава. Инал за гьизвайдини гьабурун асул гьисабдин фикирар, гьабурун къиметар я. Идалайни гьейри, маъаладин мана “Девлетлу хьун шартI туш...” хъсандиз ачухарун патал пачагъдин ва къенин девиррин и мисалар гекъигуниз кутугай бур яз акунна. Талабда зи гьавурда дуьз акъун. “Къачузва” лагъана зазни садавайни ван атанач. Инсанрин и гафарал шаклувал гьидай бинярни захъ авач. Гьахъ лагъайтIа, ара-ара ихътин ванер къведа: “Жедай кар туш. Кве члехи къуллугъдал хъун ва ришвет къачун тавун? Мумкин месэла туш”. Пачагъ I Николаяни гьа икI фикирзавай. Амма члехи девлетар ва вилик фидай члехи мумкинвилер авай члехи улкведа пачагъдилайни адан хъелай гьейри, чуьнуьхунар тийиз, члехи къуллугърал гьакъисагъвилелди кланлазавай бур маднин авай. Анжах абурун къадар лап тIимил тир.

Губернатор Иван Фундуклеян буба туьркви девлетлу империя Византия къурла, кьилиз чара авун патал анин меркез Константинопольдаи хизанни галаз Россиядиз катар грек тир. Ам Украинадин Нежин шегьерда авай грекдин колониядиз куьч хъана. Са къадар йисара яшлу грекди дарвилерни эхна, пул кватIна, “откуп” (чехира маса гудай ихтияр, лицензия) къачуна. Йисалай-суз девлетлу жезвай адакай лап фад миллионерни хъана.

ирс яз амай члехи карханайрин иеси, йисалай-суз мадни девлетлу жезвай, карчивилин бажарагъ авай жегил грек са акъван хуш авачиз, вичин бубадин дуст граф Воронцован талабуьриз килигна, губернаторвиллин къуллугъдал фена.

Члехи къуллугъдал алай миллионерди чуьнуьхунарди вичин миллионрин къадар артухарна, ам пулар гъиз къецепатаз катнач. Ада вичин миллионар шегьер аваданламишунин рекъе ишлемишна, хъуси члехи дараматар образованийдин идарайриз багъишна. Хъвадай цикай кьитвал авай Киевдиз турбайра аваз яд гьайиди Фундуклей я. 1845-йисуз тьбиатдин бедбахтвилек Киевдин са шумуд магъле цик акатна. Зиянар хъайи агъалийриз губернаторди вичин жибиндай пулдалди, недай-хъвадай суьрсетдалди куьмек гана.

Члехи къуллугъдал хъайи сифте йи къара Фундуклеян патав, адет хъанвайвал, ришветар гъиз атайбурун гуьгуьлар ада члурна: пул къачунач. “Цийи губернаторди цийи, члехи “ставкаяр” эцигнава жеди”, - фикирнай абур. Вичи ада ерли къачузвайди туш къван! Акси яз, губернатор Фундуклея губернаторвилляй госуларстводи вичиз гузвай мажиб гьич садрани къачунач. Чиновникри ришветар къачун тавурай лагъана, Фундуклея госуларстводи абуроз тайинарнавай мажибар вичин хъуси такатрин гьисабдай къве сеферда артухарнавай.

Губернатордин кланлахдин югъ пакамахъ лап фад “аппаратный совещани дилай” башламиш жезвай. Чиновникар гьич пакаман тIуьн незни агакъзавачир. Тух жедалди тIуьнар абуроз совещани дилай гуьгуьнлиз Фундуклея гузвай. Губернатордин “приемдиз” гьар юкъуз къезвай шегьергьилийрин арада пулдин куьмек тIалабиз къезвай бурни жезвай. Абурун дерди гьасятда туькIуьзвай. А девирдин са мемуаристдин гьисабунрай, Фундуклея дарда авайбуруз, тIалабчийриз 1500 манатдив агакъна пул паяй йи къарни хъана (гекъигун патал: революция дилай виликан Россияда дана галай килин къимет 3 манат тир).

(КъатI ама)

Дагъустанда - урусрин милли культура

Ш.А. МИРЗОЕВ,
ДГПУ-дин профессор, РФ-дин халкъдин просвещенидин отличник, РД-дин илимдин лайихлу деятель

ДАГЪУСТАНДИН халкъарин руьгъдин дирсина урусрин милли медениятди къетлен чка къазва. Вични чи халкъарин руьгъдинни яшайишдин, тьбиатдинни истемияшунрин къетленвилериз акъван мукъва я хъи, ам Урусатдин центрада яшамаш жезвай урусрин культурадин милли къетленвилерилай хейлин тафаватлу я.

Инал са кар къейдна кланда: урусрин милли культурадиди (члала, литературадиди, хейлин адетри, яшайишдин къайдайри) Дагъустандин халкъариз дуьньядин цивилизацияриз рехъ ачухунихъ галаз сад хъиз, абур чеб чпизни мукъва жедай, саналди вилик фидай мумкинвилер артухарна.

Урусрикая тIвар-ван авай алимар тир Е. Козубскийди, П. Услара, В. Бартольда, А. Генкоди, И. Крачковскийди ва масабур чпин къуватар ва чирвилер чи халкъарин тарихдин рекьер ахтармишуниз бахшунихъ галаз сад хъиз, Дагъустандин халкъарин образованийдин рекьеризни къетлен фикир гана. Машгур педагогар тир В. Виноградова, В. Криштопади, Е. Криштопади, И. Корбаненкоди, Е. Бокарева, Н. Бокаревади ва хейлин масабур чи дагъви аялриз илимдин дивар чирунихъ галаз сад хъиз, чи мектебра, вузра клелун патал сифтегъан учебникарни, методикадин пособиарни, куьмекчи ктабарни туькIуьрна.

Урус графика (хъинрин къайда) чи алай аямдин милли хъинрин бинеда гьатнава. Урусрин литературадиди чи цийи аямдин члалан устадар тир Р. Гьамзатован, А. Абу-Бакаран, Ш. -Э. Мурадова, М. Гьажиеван, Ф. Алиеван, Р. Рашидован, А. Саидован ва гзаф масабурон яратмишунризни къетлендиз таъсир авурди аннамишна кланда.

Урусин музыкадин искусстводи чи милли музыкадин устадин илгамдизни къилава гана. Композиторар тир Г. А. Гьасанован, С. А. габабован, С. Керимован, Н. Дагирован, Ш. Чаляеван ирсини и кардин гьакъиндай шагъидвалзава.

Дагъустандин художникри - А. Жемала, Х. Мусаева, Д. Капаницына, Юнусилауди, Ю. Моллаева, А. Августовича, Э. Путерброта, А. Эмирбегова, Ш. Шагмарданова чпин устадвал урус художникрин чешнейралди кхайдал шак алач.

Гьа саягъда чи театрин, жуьреба-жуьре ансамблин, музейрин, ктабханайрин ва маса идарайрин хъсан адетар арадал атуш, виликди фин, сифте нубатда, урусрин милли культурадиди галаз алакьалу я.

Урус члала чун, винидихъни къейднавайвал, дуьньядин цивилизацияриз агудунихъ галаз сад хъиз, чунни дуьнъадиз чирайдал шак алач.

Амма эхиримжи вахтара, иллаки СССР хътин госуларство чкуьрайдаялай инихъ, улкведа ва дуьнъада кьиле фейи хейлин дегишвилери чи милли культурайрин, гьа жеггедай яз, урусрин культурадин алакьайризни чIуру патахъай таъсир тавуна тунач. Урус члалаз, литературадиз, культурадин хейлин агалкъунриз “цийи” жуьре къиметар гуз, абур чируни ва хуьнив “маса тегьерда” эгечлиз алахъуни такур хътин четинвилериз, татугайвилериз, гьатта гьалатIризни рехъ ачухна. Урус члала, литературадиди, культурадиди чун агудзавайди, и карди чун вири къуватлу ийизвайди шаклувилик кутаг эгечина. Урус члал хуьнлизни, культура, литература виликди тухунизни хейлин цийи регионра (“аслу тушир” республикайра) манивилер, гьатта къадагъаяр арадал гьайиди сир туш.

Милли алакьаяр зайиф хуьниз гьукумдин вини мертебайра бязи “политики” урус члалан “цийи” этноним (ибара) “Кавказдин миллетдин векилар” ва маса ихътин “цийи рангар” квай гафар арадал гьунини таъсирна. Гьелбетда, халкъари чеб алай чкайрал къулай-

сузвал гьисс ийиз гатIуна. И карди Дагъустандай хейлин урусар, маса миллетрин векилар чпин бубайрин ватанриз, анра авай дагъустанвийар (кавказвийар) инрихъ хъунин гьалар, «къенепатан мигрантар» лугъдай бур арадал гъана.

Идалайни артух, чи регионрин алакьаяр къатI хуьниди, экономикадизни еке къацI яна. Шей гьасилдай къуватар, кланлахдин чкаяр къит хуьнал гъана.

Дагъустандин савадлу общественностди милли алакьаяр къатI хуьниз, я сада-садаз рекьер агалунизни разивал садрани гайиди туш.

Урус халкъдин векилрив лагъайтIа, ам гьамиша чи дамах, даях, вири рекьерай куьмек гайиди яз, чи вири хъсан рухварни рушар гьуьрметдиди эгечИайди я. Гилани гьаки я.

Члехи арифдар - алим Агъед Агъаева вичин вахтунда къейд авурвал, Дагъустанда, чеб гьи миллетдикай ятIа хабарни къан тийиз, вирибуру сад хъиз, чеб бинединбуру хъиз гьисс ийиз хъайиди я. Дагъустанвийри садрани, вуж и чилел сифте яз ва я вуж и мукъвара атайди ятIа, хабар къурди туш. Кьилинди Дагъустандин ва дагъустанвийрив михвилелди, хушвилелди, гьуьрметдиди эгечIун я.

Са карни тийиз, вич дагъустанви я лугъуз, тIамбулар язавай явакъандилай, лап и мукъвара атанатIани, Дагъустанди цуьк акъудун патал зегъмет чIугъазвай гьар са касдив бинелудав хъиз эгечIун чи адет я, къейднава алимди.

Халкъар сад-садав агудзавайди, къуватлу ийизвайди гьакъикъи зегъметчидиз, ватандашдин тIвар вине твазвай гьар садаз кутугай къимет гун, адаз гьуьрмет авун я. Диндилай, образованийдин дережадилай, я миллетдилайни аслу тушиз.

Ихътин тербия гузвай чка сифтени-сифте школа, культурадинни илимдин идараяр, общественностдин тешкилатар, гьар са хизан я.

Халкъар агудунин, садвал мягкемарунин адетар яргал йисарин дурумлу зегъметди, чи бубайрин хъсан кралал, чи сад тир тарихдал амал авуни арадал гьизвайдал шак алач. Тербиядин кланлах беьгерлуди хъун патал а хъсан крариз рехъ гун, абур вилик кутун, неслириз чирун герек я.

Месела, Дагъустанда урус члал чи госуларстводин кьилинди, урусар чебни гьа члалал рахазвайбурун арада яшамаш жезвайди, и кардини чи вири культурайриз сад хъиз, хъсан патахъай таъсирзавайди чир жен, чирин.

Дагъустанда вири халкъарин, гьа жеггедай яз урусинни, саки сад хътин умуми психология, фагъум-фикри, адетар арадал атанвайди аннамишин. Чахъ виридахъ са ватан, са къисмет, сад хътин итижар ава.

Дагъустандин алай аямдин экономика, культура, здравоохранение, образование, маса хилер арадал атуник урус халкъдин векилри кутунвай пай гьихъинди ятIа, винидихъни лагъанва. И кардай дагъвийри абуроз датIана гьуьрметзава.

Дагъустанда са миллетдикай ибарат тир госуларство арадал гьуникай садани садрани фикирна, гилани гьаки я. Гьавилляй урусарни, чи вири миллетрин векилар хъиз, сад тир Дагъустандин халкъ я.

Ихътин аннамишвал, къанажагъ арадал атуниз урусин милли культурадин тарихдин деринрай атанвай адетар, ирс, агалкъунар чируни, хуьни, виликди тухуни куьмек гудайди рикел хуьн.

Урус культура чи халкъарин руьгъдин культурадин къакъудиз тежер пай яз къабулнава, гьа карди чи садвал, къудратлувални хуьзва. Инлай къулухъни чун са къисметдин, са рекъин, са тарихдин векилар яз амукуни чун хуьда!

Кьилинди а члехи ирсиникай, адан мумкинвилерикай вири дережайра менфят хкудун я. “Дагъустандин халкъарин культураяр ва адетар” предмет мектебра чируни и кардиз къуллугъзава...

(Максала куьруь авунва)

Бедирхан ЭСКЕНДЕРОВ

(Эвел - 36-нумрада)

Ягьунар 17-сентябрдини давам хъана. Къеледа авай къушунри дагъвийрин куьруь лувле алай къе туп кукварна. Иифен вахтунда къеле элкьуьрна къунвайбуру чилин кланик, цларихъ элкьуьрна, хъяткиндей затар кутуна.

18-сентябрни секинди сьанач. Нисиниз къеледин къваларив гвай куклушрал аказнавай урусин къушунрин арада гьулгула гьатна. Абурун са пай хуьруьз мукьва хъана, амайбуру лагьайтла, вири дере тирвал чкна. Дагьлар тфенгар гвай аскер пайда хъана, садлагьана тфенгрин ягьунрин ванерни акъатна. Ахцегьиз урусин къушунриз куьмекдиз Дагьустандин дестени галаз князь Аргутинский атанвайди якъин хъана. Женгер туьзуй аскерин шадвилехъ сергьят авачир.

Аргутинскийдин дестеяр -
Ахцегьа

Аргутинский вичин кьенкьевичи къушунарни галаз дагьдай агьуз эвизавай арада къеледин вилик экъис хъанвай 4 ва 5 лагьай паяра (бастион) авай муьруьдари кьулухъ члугуна. И арада къеледа авай къушунар акъалтлай дирибаш гьужумдиз экъечна. Къиле капитан Тизенгаузен авай 40 касдикай ибарат десте кьулухъ члугур дагьвийрин гьужуьна гьатна.

Ахцегьар патал
ягьунар

Командант Ротан журналда авай къынрал асаслу яз, Аргутинскийдин дестеяр Ахцегьарив 19-сентябрдин нянин сьатдин вадаз агакъна. Амма амай вири чешмейра и вахъна 18-сентябрдин къиле феиди яз къалурнава.

Аргутинскийдин дестеяр пияда къушунрин 9 батальондикай, ракетчикрин къеве взводдикай, лишанчийрин ротадикай, балклар алай аскерин дивизиондикай, пуд више агакна Дондин къазакьрикай ва ирид вш милицайрикай ибарат тир. Абурухъ тупар ацл авай.

Грабин хуьре авай дагьвийрин дестеяр Аргутинскийдин къушунрин рехъ агална. Князь абурухъ галаз женг тухуз акъвазнач. Вичин дестеяр ада чапла патахъ элкьуьрна ва къеледиз къаншарда авай дагьдин тик пеляй агьуз эвизчиз гатлуна.

Тарихчи ал-Къарагьиди хъизвайвал, имам Шамила къеци Мугьаммад Эфенди ал-Хумидиз дагьдай агьуз эвизавай урусрихъ галаз женг тухун патал 20 касни галаз рекье гьатун буйругьна. Гекъигун патал: 9 батальон 36 ротадикай ибарат тир. Гьар сун ротал - 200-дав агакна аскерар. Ихътин къушундихъ галаз женг члугваз анжах 20 муьруьд фена.

Аргутинскийдин къаншардиз ахцегьвиарни фена. Урусрихъ гьилине феиди ягьунра и члавуз гьатта дишегьлийрини, аялрини иштиракна, нетижада абурулай урусар чукуринз алакна.

"Чун къеледа авай къушунрихъ галаз, садаз садан ван къедавал, клевиз рахазвай. Аргутинскийди лагьана: муьгь гьазура, зун са арадилай хкведа. Чаз гьваран бес жезвал, инсанарни авач дагьвийрихъ хас вилкьвилелди Ахцегьривай са тлимил яргьа Самурдилай элячзавай. Абуру вацун саки физ тежедай уламурай экъечна,

чапла патай дередиз гьахьна. Чавай, и уламурай менфят къачуна, Самур вацалай элячна, Ахцегьар хуьз жедайни? Зи фикердалди, - ваь. Гзаф хаталу месэла тир", - хъизва урусин генерал-майор Доливо-Добровольскийди.

Нина Ротан рикел хкунрай

И ягьунра дишегьлийрини иштираклай Нина Ротани текстикарзава: "Чи шадвал геждади давам хъанач. Дагьвийри Самур дестеяр алай муьгь чукурна. Аргутинский вичин дестеярни галаз кьулухъди хъфиниз мажбуру хъана. Абурун гьужуьниз гзаф къадар лезгийра, гьатта дишегьлийрини кваз, рекье гьатна. Мад вири руьгьдай аватна..."

19-сентябрдини, гьа виликан йикъара хъиз, ягьунар давам хъана.

Иифен вахтунда къеле элкьуьрна къунвайбуру гьужумдиз фена. И вахъидикай я имамдин секретарь гьажи Алиди, я ал-Къарагьиди кхъенвач. Мама Нина Рота рикел хкизвайвал, "йифиз Шалбуз дагьдини къиле Юпитерди вул, гуйвай. Адан ишигьдал чна ахъайзавай ракетдин эквин алава хъхъана. Амма наибар, балклар алай муьруьдар, гзаф къадар пияда къушунрини чал гьужумзавай. Кьулухъди тфенг гьатта къеледин цларал кхаж хъана. Тфенгдин ван акъатна... Абуру цлалай аватна..."

Нина Ротан рикел хкунрай мадни малум жезвайвал, пакадин юкъуз, 20-сентябрдин, Самур

Ахцегь Мирзе Али

Дашдемир ШЕРИФАЛИЕВ

Ахцегьай тир **Мирзе АЛИДИКАЙ** чал гзаф делилар агакънава. Абурай чаз ам чехи алим, насыгатчи, халкъдин тереф хвейи ватанперес хъайиди якъин жезва.

Тарихдин илимрин доктор, профессор Жонрид Агьмедова вичин са ктабда хъизвайвал, Мирзе Алидикай вилик Ахцегьа гьам къван камаллу, бажарагьлу маса кас хъайидан гьакьиндай шагьидвалзавай делилар гьелелиг чаз малум туш. Ахцегь Мирзе Алидикай, шейхдикай, алимдикай, шарифдикай, камалгьлидикай хъиз, Кавказда муьруьдизмин бине кутур чехи алим Ярагь Мегьамед, арифдар Алкъвадар Гьасан эфендини рахана.

Къизи Мирзе Алидин баркаллу твар халкъдин гегенш къатар фадлар машгур тиртани, илимде адан уьмуьрдин ва яратмишунрин рекъиз фикир, алимар тир Мансур Гьайдарбеков, Гьалиб Садыкъи ва Амри Шихсаидов себегъ яз, 1960-1970-йисара гуз гатлуна. Мирзе Алидин ирм чирунал профессор Жонрид Агьмедовни машгул хъана. Алай вахтунда и кар филологиядин илимрин кандидат, шаир Азиз Мирзебегова давамарзава. Лагьана клада, А.Мирзебеговиз Бакудин архиврай Мирзе Алидин ва ахцегьвиар тир маса алимрини шаирин абуру ва туьрк чларалар кхъенвай эсерар гьат аувуна.

Машгур алим А.Н.Генкодин кваларал асаслу яз М.Гьайдарбегова хъизвайвал, "Мирзе Али эфенди 1770-1775-йисара Кьиблепатан Дагьустанда, сифте яз рабд чларан илимрин экъи кувкъей, Дагьустандин сад лагьай алимар-арабистар акъатай, риваятрал асаслу яз, бинеяр арабрин тухумрихъ галаз алакьалу, са акъван яргьал тушир тир Алцегьа дуьньядал атана". Гьакъни малум я хъи, и делилар илимдин сурун къванцелни кхъенва, Мирзе Али 1771-йисуз Ахцегьа дидедиз хъана ва 1858-йисуз рагьметдиз фена. Арифдардин сурун гьангел ихътин кхъинар атлана: "Мергьяматлу, реванцил Аллагьдин тварцелди. 1858-йисуз мукьва дуьньядай эбеди дуьньядиз Самур областдин къази Мирзе Али эфенди куч хъана". Сурун къванцин вини къилихъ галай къерехдал сигь хатлуналди кхъенва: "Адан уьмуьрдин юлдаш Зурият 1278-йисуз куьч хъана". Къванцин гаша къилихъ галай къерехдални: "Ибуру Муьгьуьдин эфендиди кхъена" гафар атлана. Къейд ийин хъи, и кхъинар гьжрардин 1288-йисуз (1871-1872-йисар) атланвайбуру я.

Гележдин алимдин абуру Мегьамед-Шериф ва диде Каният савадлу инсанар тир. Абуру чпин хъизни гьечечи чавалай чирвилер гана. 8 йис хъайила, Алдидай (адан сифтегьан твар) Кьурбан кьелиз жезвай. Халкъдин медицинадин сирерай хъсандиз къил алкъатзавай чехи буба Агьмедкуьлиди вичихъ авай чирвилер хтлудални агакарна. Бубадин меслятдалди, ада а девирдин алимар тир Саид Араканвидивай, Саид Шиназвидивай, Саид Хачмазвидивай, Ахцегь Муьравам эфендидивай, шейх Ярагь Мегьамедивай ва масабуривай чирвилер къачуна.

Кесерлу алим хъанвай Мирзе Али хайи хуьруьз хъана ва Келез хев дагьдин гьуне квай чкада куьргне магьледа яшамис хъана. Ада хуси такъатрихъ гьачина бубадин медреса эцигна (исъятда ина хуьруьд 3-нумрадин мектеб ава). Инагъ Кьиблепатан Дагьустандин илимдин чирвилерин центрадиз элкьвена. Геждади медресадиндин ва светский илимрай чирвилер гьуйри, ина философия, логика, риторика, арифметика, алгебра, геометрия, физика, астрономия чирдай мумкинвал авай. Мирзе Алидин сухътайрин арада Алкъвадар Гьасан эфенди, Ахцегь Гьажи Абдурагьман эфенди, Клатрухай яна Агьмед ва Мегьамед, Убрадай тир Али эфенди, Лакиядай тир Шагьезмир ва масабур авай.

1830-йисуз Ахцегьрин жемъти, акъалтлай кесер ва гьуьрмет авай кас яз, Мирзе Али Ахцегь парадин жемиьатдин къилин къазивиле хъазава. И кьуллугь ада вичин уьмуьрдин эхирдалди - 28 йисуз кьиле тухвана. И йисара Мирзе Алиди вич камаллу сиясатчи, дипломат, халкъдихъ рикл кузвай ватанперес тирди текстикарна.

1839-йисуз Мирзе Али себегъ яз Ахцегьар чкадин агьалийрин гьужумар зайифарун патал генерал Головинан къушунри цай яна куникай хвенай. Чехи бедбахтвал арадал атун мумкин тирди виликамаз женг хъайиди Мирзе Али генерал секинарддай къилин кьин жедалди вилик генерал Головинан патав фенай. Алимдин рахунри урусин генералдиз ахътин таьсир авунай хъи, адан

камаллу гафарал развивин лишан яз, Головина адаз багъа халат багъишна.

1848-йисуз имам Шамилан къушунри Ахцегьрин къеле элкьуьрна къунвай члавуз Мирзе Алиди урусин хирер хъанвай офицерарни аскерар ажалдин къармахрай ахъуднай. Абурун арада комендант Федор Ротни авай. И кардикай хабар хъайи кьечей I Николаяз ахцегьви азимдин гегьмет пачагъ ийиз клан хъана. "Са ватани зерек туш, захъ анжах са тлалубун ава: зи халкъ авай четин гьал фикирда къуна, аз ам гьич тахъайтла 10 йисуз къванни гузвай харжуникай аздана кланзава", - лагьнай Мирзе Алиди. Адан тлалубун, гьелбетда, къилизни акьуднай.

Урусатдин терефдал хьун себегъ яз, Мирзе Али саки са йисалай артух девирда Ирибрин хуьре имам Шамил пис шартлара алимди дуьра, авай акъалтлай пис арифтара алмиди араб, туьрк ва фарс чларал шиьрар кхъена. Дагьустандин ва дагьвийрин гележег Урусатдихъ галаз дувтиле хьун тирдахъ ам кьелвай инанмиш тир. Тарихчи ал-Къарагьиди хъизвайвал, дуьра гьата авай члавуз Мирзе Алидиз имам Шамилан ихтияралди а девирда машгур алимринихъ ва шаиррихъ галаз акъажунриз экъечдай мумкинвал авай. Мисал яз, алим Гьажи Юсуф ал-Мисриди Мирзе Али гьам илимдай, гьамни шиьрар кхъинай вичелай жакрегъ тирди хиве къунай. Алимдин чехи бажарагь ва гьахъуьл фикирда кьуна, имам Шамила Мирзе Али, вири жуьредин гьуьрметар авуна, Ахцегьиз рекье хъунай. Ина ада къазидан ва медресадин муаллимдин везифаяр давамарвай. Гьесайиди, и вахтунда алимдин квал ва ктабхана вара-зара авунавай.

Нина Ротан ва а девирда яшамис хъайи маса инсанрин рикел хкунрай малум жезвайвал. Мирзе Алидин мусундарна илде алемда машгур хъайи ктабханадан 500-далай гзаф ктабар авай. Абуру Туьркияда, Сирияда, гьаждал феиди члавуз (пуд сеферда) Аравияда маса къачунвайбуру тир. Гьакъни алимдин квалнавай ва вичи араб, фарс, туьрк, азербайжан, лезги чларалар кхъенвай гьилин хатларин ктабарни авай. Мирзе Алидиз урус чларни чадай. М.Гьайдарбегован ва маса алимрин текстикаруналди, Мирзе Али Дагьустанда шиьрар араб чларал классический жуьреда кхъизвай сад лагьай шаир тир.

Малум тирвал, Мирзе Алидин паталди вичин ктабханадин амай пай къванни хуьн веси авунай. Амма чпихъ къимет авачир хътин шейьэр авай ктабханадин къимет гьайиф члугвадайди хъана. Чахъ галай делалдиле, 1936-йисуз Ахцегьиз Ленинграддай атай экспедициондин векилри са къадар куьргне ктабар чпиз гваз хутахна. Араб чларал кхъенвай ктабрин чехи пай 1937-йисуз ГПУ-дин къарардалди, мукьвелвай Ахцегь вацлуз гадарна. Мирзе Алидин хтл Абдуллу Абдуллаеван гафаралди, къиметлу 30 ктабдив агакъна, гьерен хамуник кутуна, чайдин къватийрин ящикда туна, цура чилик кутунай. 1942-йисуз Шиназай тир Музукай твар алай хванавидаи (ам машгур алим, Рутулрин мискиндин имам тир) фурай ахъкуьдай ктабрикай са шумуд хъана ва хутахна. Са шумуд ктаб театрдин артист Эмиркуьли Эмиржанова, муаллим Бейдуллагь Алиева, Гьалиб Садыкъиди къачуна. Бязи ктабар исьтдани Мирзе Алидин ирсаррив гьама.

Ахцегь Мирзе Алидин илимдинни яратмишунрин девлетлу ирс, гьайиф хъи, гьелелиг чаз тамамдиз малум туш. Умудлу я хъи, халкъдин тарихдин, мединератин къайгьударри, чехи алимдин ирсдарри Мирзе Алидин хъайиди гагьур ва абуру цийи къилелай ахъкуь хъайида, Ахцегьани Махачкъалада арифдардин гьумбетар кхажда.

(КьатI ама)

Баркалладин таж алайбур

Сулейман-Стальский райондиз камалэглийринни арифдаррин, алимринни шаиррин, тIвар-ван авай муаллимрин, духтуррин ва маса пешекаррин макан лугъузва. Ибур гъахълу гафар я.

Къе аз баркаллу мад са районэглидикай - Россиядин хурун майишатдин илимрин Академиядин Вироссиядин дармандин ва хъсан хуш ни къведай (атирдин) набататрин илимдинни ахтармишунрин институтдин (Всероссийский научно-исследовательский институт лекарственных и ароматических растений - НИИ ВИЛАР) илимдин чIехи къуллугъчи ЗИЛФИ-КЪАРОВ Ифрат Назимовичакай суьгьбет ийиз кланзава.

Хазран КЪАСУМОВ

Ифрат чпи 1973-2001-йисара Туркменистандин Небит-Дагъ шегьерда къвалахай къасумхурунвиар тир Назим ва Ширинат Зилфикъароврин хизанда 1974-йисуз дидедиз хъана.

Ифрат Зилфикъарова 1991-йисуз Небит-Дагъ шегьердин 18-нумрадин юкъван школа гимишдин медаль къачуналди акъалтIарна, гъа и йисуз ам Пятигорскдин фармацевтический институтдик эжечна. Анаг акъалтIарай жегъил пешекарди 1996-1999-йисара гъа и вуздин (1994-йисалай академиядин) аспирантурада клелна.

РАН-дин профессор - лезги хва

"Фитохимическое исследование отходов эфирномасличной розы и создание лекарственных препаратов на их основе" темадай фармацевтический илимрин кандидатвипин диссертация агалкъунралди хвейидалай гуьгъуьниз Ифрат Назимовича пуд йисуз (1999-2002-йисара) Россиядин илимрин Академиядин Дагъстандин илимдин Централдин Махачкъала шегьерда авай Дагъдин ботанический багъда (Горный ботанический сад) илимдин къуллугъчи яз къвалахна.

2003-йисалай инхъ лезги къеъгал хци, чна винидихъ лагъайвал, Москва Вироссиядин дармандин ва хуш ни къведай набататрин илимдинни ахтармишунрин институтда фитохимиядин ва стандартизациядин отделеда илимдин чIехи къуллугъчи яз къвалахзава.

2008-йисуз Ифрат Назимовича «Новые подходы к разработке и стандартизации лекарственных препаратов из эфирномасличного сырья» темадай фармацевтикадин илимрин докторвипин диссертацияни хвена. Адан къвалахдиз илимдин руководитель, фармацевтикадин илимрин доктор В.А. Челомбитькоди еке къиммет гана.

Ифрат Зилфикъаров 2016-йисалай Россиядин илимрин Академиядин профессор, 4 монографиядин, чапдай акъатнавай 150-далай виниз илимдин къвалахрин, 3 патентдин, гзаф макъалайрин автор я.

Ада кхъей "Фитохимические исследования отходов эфирномасличной розы и разработка на их основе лекарственных препаратов", "Сравнительный анализ эфирного масла и СО2-экстрактов полыни эстрагона", "Вопросы стандартизации препарата "Хлорофиллпта раствор в масле 2%" ва илимдин маса къвалахрай фармацевтический институтра студентриз тарсар гузва.

Россияда бажарагълу илимрин-фармацевтрин жергеда авай Ифрат Назимовича 10-далай виниз илимрин кандидатар гъазурна, неинки чи уьлкведа, гъакни къецепатан гзаф уьлквейра илимдинни ахтармишунрин конференцияра фармацевтикадин илим вилик тухуникай докладар авуна, институтра вичин тежриба раижна.

Ифрат Назимовичан уьмурдин юлдаш Маргарита Къасумхуьрелай я. Ада ВИЛАР илимдинни ахтармишунрин институтдик акатзавай "ВИФИ-ТЕХ" ЗАО-да производстводинни технический отделедин начальник яз къвалахзава. Абурун руш Эльвиради Рязандин медицинадин институтда клелзава.

И. Зилфикъаровахъ галаз ихтилатар ийидайла, за ихътин са кардиз дикъет гана. Шегьерда дидедиз хъана, шегьерда клелна, илимрин доктор, профессор яз къвалахзавай Ифрат Назимович ми хъи лезги чIалал фсагъатдаказ рахазва. Ада чаз лагъайвал, къвале-хизанда абур анжах лезги чIалал рахазва, юлдашдиз, рушазни лезги чIал чизва.

Район 90 йисан юбилей къейд авуниз гъазур жезвай йикъарин вилик за адавай райондикай вичин фикрар лугъун тIалабна.

- Райондиз хкъедай мумкинвал аз, гъайиф хъи, гъамиша жезвач - къвалахар къалин я, - мили хъвер авуна хъиз, лагъана Ифрат Назимовича. - Са шумуд йис тир завай Къасумхуьрел хкъез тахъана. Ина яшайишдин рекъерай хъсанвилехъ хъанвай дегишвилер акурла, зун гзаф шад хъана. Саки вири куьчейра къир цанва, рехъ-куьче туькIевна. Ачухдиз лугъун, зун яшамаш жезвай Москвадин областдин Серпуховский райондин Оболенск поселокдиль Къасумхуьр иер, гуьрчег я. Къасумхуьрел, районда тухванвай ва тухузвай вири хъсан къвалахрай за райондин квил Нариман Шамсудинович Абдулмуталибоваз рикIин сидкъидай чухсагъул лугъузва, адаз ва вири районэглириз райондин 90 йисан юбилей мубаракзава. Зи мурад зи рикI алай шаир СтIал Сулейманан тIварунихъ галай район мадни абад, гуьрчег хуьн я.

Вахъ къвалахда, илимдин реке мадни еке агалкъунар, хизанда хуш бахтлувал хуьрай, хайи халкъдин, райондин тIвар хкажзавай гуьрметлу Ифрат Назимович!

Ахцегь райондин 90 йисан къаршидиз

Ачух цавун кланик квай музей

Дашдемир ШЕРИФАЛИЕВ

(Эвел - 34-35-нумрайра)

КIамун яд

Ахцегьрин къеледивай кефер-пата, Самур вацун чапла патан къерехда «КIамун яд» чими чешме (36-40 градус) ава. Адаз мадни фан яд лугъузва. И цел ишинай тинидикай хуьтуьл ва тIямлун фу жада. Ахцегьрин ва Хкемрин агъалийрин арада и цихъ еке машгурвал ава. Ина гъамамдин, парталар чуьхуьдай чкадин гъвечи дарамат эцигнава. Яд хуьн, чуьхуьнагар, парталар, гамар чуьхуьн патал ишлемишзава. И цин къетIенвал адакай ибарат я хъи, чилин винел акъатайла, ам, шем хъиз, куда, идалди гъамам экуь ва чими ийизва.

2007-йисан 5-мартдиз Пятигорскдин госуларстводин илимдинни ахтармишунардай Курортологиядин институтди акъудай 263-нумрадин къарардал асаслу яз, химический составдал гъалтайла, и яд борный, дармандин, минеральный ятарик акатзава, адак инсандин бедендиз зиян жедай са гъихъин ятIани шейэр квач. Ахцегьрин дармандин яд, къапариз цана, алишверишдин сетрай маса гуз са шумуд йис я.

Жуьмя мискIин

Са сеферда хъайитIани Ахцегьиз атай касди, гьелбетда, жуьмя мискIиндиз фикир тагана тунвач. Ам федеральный метлеб авай тарихдин ва архитектурадин памятник я. Арабрин миссионер Масламан (Абу-Муслим) буйругъдалди

Жуьмя мискIин

VI асирда хашпарайрин гъвечи киллеса алай чкадал (а чIавуз чкадин агъалийри хашпара дин вяз ийизвай) магъледин мискIин эцигна. Х лагъай асирда адан чкадал минара галай жуьмя мискIин эцигна. 1898-1901-йисара мискIин куьгъне хуьниз килигна, чкадин жемятдин такъатралди ва урусин къеледин гарнизонди куьмек гуналди, Ахцегьрин лишарикай садаз элкъевнавай къубба алай гилан жуьмя мискIин эцигна.

Советрин властдин йисара (1937-1991) жуьмя мискIинда край чирдай музей кардик хъана. Чи йикъара (2013-2014-йисара) чкадин меценатри спонсорвипин куьмекар гуналди ва жемятдин къуватралди ам нубатдин сеферда капитални-даказ ремонт хуьвуна. Цийи къубба эцигна, пол, даklarар дегишарна.

2016-йисуз жуьмя мискIинда ремонтдин къвалахар киле фидай вахтунда кларасдин дестекрикай

садан кланикай къадим заманайрин артефактар - 60 сантиметрдин гъаркъуьвал ва 80 сантиметрдин яръгивал алай араб кхъинар алай хиджрадин 1231-йис кхъенвай къван, куьгъне полдин кланикайни хумурдин еке гетIе жагъана. Алим - востоковед Замир Закаръеван гафаралди, 1815-йисан 2-декабрди-

Къеле

лай 19-декабрдалди мастер Шагъбанан, Расул ал-Илахъидин (Ялахъай) регъбервилек кваз мискIинда киле феи ремонтдинни эцигунрин къвалахрин гъакъиндай кхъенва. Вичин кар хъсандиз чидай мастер Шагъбан Ялахъви XIX асирдин сифтеган 4 лагъай паюна маса эцигунрин текстерайни малум я. Кылди къачуртIа, Рутул райондин Шиназрин хуьре ада хиджрадин 1225-йисуз (1810-1811-йисар) эцигъай къвалин цIал кхъинар алама. ЦIуд йис алатайла, хиджрадин 1236-йисуз Шагъбана Къурагъ райондин Ашарин хуьре мискIин ремонтна, идан гъакъиндай Ашарин мискIиндин цIал алай араб чIалал кхъенвай кхъинри шагъидвалзава.

турадин памятник я. Къеле 1939-йисуз I Николаян девирда генерал Головинан регъбервилек кваз къе вацI сад-садак какахъзавай чкадин патав эцигна. Инлай Ахцегьрин куьгъне пай ва дередин патарив гвай вири чкаяр хъсандиз аквазва. Къеледин къакъан цлар ва дерин къанав лап са куьруь вахтунда эцигна, ишлемишиз вахкана (40 юкъуз, къеле эцигиз 12-июндиз башла-мишна, инженер-полковник Баумер; къеледин цлар цементдалди курквацIрикай эцигна ва сувагъар

авуна). Къенепатан эцигунар лагъайтIа, 9 вацран къене эцигна тамандаказ куьтягъна. Гъакъидихъ кунвай чкадин агъалийрин зегъметни ишлемишна.

Къеледихъ (минара галай къеледин цлар, къуд бастион, аскерин казармаяр, хашпарайрин килиса, барутдин гъамбархана, куьмекчи къвалер) 5 пилIен форма ава. Адан пилIерал бастионар ала. Вилкрай 4,57 метрдин къакъанвал авай хандакI галай къванцин цлар авай. Абурун гъаркъуьвал 1,06 метрдиз барабар тир. Къеледа 11 туп ва Кагоран 6 мортира (куьруь лувIедин туп) авай.

Къеледиз вичин вахтунда хейлин крар акуна. 1848-йисуз имам Шамилан къушунар Самур дерездиз атана. Абурун къилин макъсад Ахцегъар - Самурдин округдин центр кун ва урусин администрациядин гъилик квай Самурдин дередат гуьзчивал авун тир. 12-22-августдин йикъара давам хъайи женгера гъалкъада гъатнавайбуру хейлин гуьжумар къулхуьди гадар хуьвуна муьруьдрилай саки вири округ къаз алакна, амма генерал Аргутинскийди къабулай серенжемрилай гуьгъуьниз къеле къутармишна, Шамилан къушунар магълуб хъана, абур Самурдин дередин вини килериз, Авариядиз хъфена.

Октябрдин революциядиль гуйгъуьниз Ахцегьрин къеле иесисуз хъана. 1920-30-йисара ана дустакъана, Ватандин ЧIехи дяведин йисара интернат, гуьгъуьнлай умуми образованидин школа хъана. 1980-йисара къеледа радиозавод ачухна, гуьгъуьнлайни - халкъди ишлемишдай метягъар акъуддай завод.

Тарихдин гзаф вакъайирин шагъид тир къеле исаятда рикIелай алатнава ва, гъайиф хъи, харапайриз элкъевзава. Амма са карди рикI шадарзава: ам, Россиядин культураддин тарихдин ирсинин памятник хъиз, цийикIа туькуьр хуьвун планламишнава. Аквадай гъаларай, им туризм вилик тухун патал виридалайни хъсан чка жада. Къеледа музейар, шикилрин галерея ва мугъманхана галай тарихдинни культурадин центр арадал гиз жеда. И карди туриствипин бизнесни вилик тухун мумкин я.

(КъатI ама)

Магълейрин мискIинар

Лугъуда хъи, XVIII-XIX асирра Ахцегъа жуьмя мискIиндихъ галаз санал магълейрин 17 мискIин авай. Гъар са мискIинда вичин мектеб - медресани авай. Са бязи чешмейра 20 мискIин авай лугъузва. ОГПУдин делилралди, 1930-йисуз Ахцегъ районда авай 98 мискIиндикай, анжах 29 мискIин кардик квай. 1939-йисуз анжах Хъларин хуьре мискIин кардик кумаи. Амай хуьрера репрессияр себеб яз, гъакни мискIиндин къуллугъчяр тахъуниз килигна, абур агалнавай.

Къеле

Ахцегъар - Россиядин къиблепатан сергъятрин форпост, Ахцегъа авай урусин къеле уьлкведин мулкунал алай виридалайни къиблепатан къеле я. Ам федеральный метлеб авай тарихдинни архитек-

Цийи ктаб

Лап важиблу ва тарифлу кам

Мердали ЖАЛИЛОВ

Чи хитлат алим, публицист, шаир ва таржумачи Азиз МИРЗЕБЕГОВАН и мукъвар Даггизда урус члалал чапдай акъатнавай “Зурба шаир ва прозвитель” ктабдилай физва. Макъалади “Лап важиблу ва тарифлу кам” кьил гуналди, азз кьенин ийкъарин чи алимди-литературоведди XIX асирда неинки Дагъустанда, санлай Шаркъ патан, гьак Рагъакидай патан улькей-рани машгур хъайи алим-философ, тарихчи, тарикъатчи - дингъли, гьа са вахтунда акъалтзавай несилриз думдуз илимар чируниз эвер гайи ва вичи а кардиз хейлин кьуватар серф авур просветитель, устад шаир ва публицист Алкъвадар ГЪАСАН ЭФЕНДИДИН ирс чи несилрив агакьарун патал кьилиз акъуднавай кьвалахдин деринвал, цийивал, гереквал вичиз лайих тирвал кьейд ийиз кланзава.

ЗИРИКЕЛ, Алкъвадар Гъасан Эфендидин 160 йисан юбилейдихъ галаз алакьалу яз, Махачкъалада, Республикадин культурадин центрада (гила Халкъарин дуствилин клвал) кьиле тухвай илимдин конференциядал чи аямдин зурба алим - философ, литературадин критик, арифдар, писатель Агъед Гъажимурадович Агъаева лагъай гафар хкезва: “Алкъвадар Гъасан эфендиди чаз тунвай ирс акъван екеди я хьи, ам чаз адан эсерин выставкадайки акъвазва, чун “Алкъвадарведенидал” - яни алимдин ирс ахтармишунал махсусдаказ машгул хьунин лазимвал ава! Анжах гьа ик хъайитла, чавай адан ирс ачу-хиз нубатдин камар кьачуз жеда...” (М.Жалилов, “Гафунин майданар”, ДКИ, 2010-йис. 102-чин).

Лагъана кланда, а конференциядлай инихъ алатнавай девирда Алкъвадар Гъасан эфендидин ирс чаз мукъва авун патал бязи крар тавунани туш. Арифдардин умуьрдинни яратмишунрин рекъериз талукъ члехи ктаб урус члалал адан ирссагъибрикай сад тир Гь.И.Гьуьсейнова ахкъудна.

Гьа са вахтунда лезги интеллигенциядин, общественностдин куьмекдалди А.Гъасанан “Асари Дагъустан” ктаб ва хейлин маса эсерар, лезги чла-лаз таржума авуна, клелдайбурув агакьарна.

ВИРИДАЛАЙНИ члехи савкъат неинки Алкъвадар Гъасан эфендидин ватангълияр, гьак вири дагъустанвийр патални виклеъ хва-меценат Имам Музамудинович Яралиеван куьмекдалди, адан харжийрихъ Алкъвадардин хуьре алимдин музей ачухун хъайидал шак алач. Гьелбетда, гьелелиг, ийиз кланз, кьилиз акъудиз тахъанвай крарни хейлин ама. Арифдардин “Ди-ванал - Мамнун”, “Джираб ал-Мамнун” хьтин ва маса члехи эсерар я урус, я лезги члаларал акъудиз хъанвач. Ахьтин члал чидай таржумачияр жагъизвач...

Кье чун рахазвай ктабда икъван члалалди чавай клелиз тахъанвай хейлин материалар гьатнава. Абу “Ала-ваяр” паюна ганва. Алкъвадар Гъасанан вичин эсеррин урус члалал царба - цар таржумаяр, устад шаирри (А.Гъасанов, А.Кьардаш, А.Мирзебеков) авунвай художественный таржумаяр, ада вичин вахтунин зурба векилриз, газетриз кхъенвай чарар, ганвай жавабар, идалайни алава, Алкъвадар Гъасан эфендидин умуьрдикайни яратмишунрикая адан девирдин ва гуьгъуьнин ийсарин бязи векилри (Ф.Кочарлинский, Е.Эмин, Н.Шерифов, А.Р.Шихсаидов, Н.А.Тагьирова, П-М.Алибегова ва мсб.) кхъенвай эсерар, макъалайрай

члукар ва маса материалар клелдайбу-ру члехи гьевесдиди кьабулда.

А материалри чаз члехи арифдардин ирсинин зурбавал мадни ачухдиз ашкара ийизва, чун рахазвай ктабдин метлебувални артухарзава.

ЛАГЪАНА кланда, гьар са алим ва я аспирант, литературадин критик Алкъвадар Гъасанан ирсинин гъавурда, винидихъ лагъанвайвал, ре-гъатвилелди акъазвайди туш. И карди-кай азз гъеле алатай асирдин 90-йиса-ра вич члехи арифдардин ирссагъиб-рикая сад тир профессор А.Р.Шихсаи-довани суьгъбетнай. Арифдарди вичин эсерар, а девирдин алимрин истеми-шунри вкъадайвал, куьгъне араб ва я фарс члаларал кхъенвай. А члаларин гъавурда кьенин аямдин алимар бес кьадарда акъазвач...

“Асари Дагъустан”, тьурк члалал кхъена, 1903-йисуз Бакуда а члаван миллионер З.Тагьиеван харжийрихъ чапдай акъуднай. Араб члалал кхъенвай бязи эсерар 1913-йисуз Темир-Хан-Шурада

(гилан Буйнакск) Мавраеван типограф-ияда чапна. Мад чапнатла, чаз чидач.

1929-йисуз “Асари Дагъустан” (“Дагъустандин тарих”) ктаб арифдардин хва Али Гъасановича урус члалаз таржума авуна, Махачкъалада чапдай акъудна.

Хейлин чарар, шириар ва макъала-яр арифдардал чан аламаз тьурк члалал Бакуда акъатзавай “Экинчи”, “Хаят” ва “Таза хаят” газетра чапнай, гила чи таржумачийринни илимдал машгулбурун гьилера гьат хъувунва...

Куьрелди, Азиз Мирзебегова вичин хивез гьакъван важиблу месэла къачуна, ам халисан алимди - философди, тарихчиди, филологди, этнографди хъиз кьилизни акъуднава. Вичиз тьурк, лезги, урус члаларни хъсандиз чизвайди субутнава.

ЦИЙИ ктабда, за кьатлайвал, алимди, илимда сифте яз, члехи арифдардин умуьр ва яратмишунрин рехъ икъван члавалди ахтармишнавай дережайриз кьимет ганва. Чаз “Алкъвадарведенидин” илимдин камар, агалкъунар, терефар, кьуватар, гьихътинбуру ятла, са кьадардин анна-мишдай, виливай кьатлуз жедай мумкинвал хъанва. Яни “Алкъвадарведенидин”, илим санал акъвазнавач. XIX асирдин эхирра Азербайжанда башла-миш хъана, а рехъ гилани давам жез-ва, гьар са несилди а “дагъдин” кьакъ-анвал ва “гуьлуьн” деринвал чаз мукъва ийизва. Абурук тьвар-ван авай али-мар Ф.Кочарлинский, И.Ю.Крачковский, В.Ф.Минорский, дагъустанвийри-кай А.Баймурзаев, М.Абдуллаев, лез-гийрикая Г.Шайдаева, Гь.Садыкъи, Ф.Вагъабова, Гь.Гашаров, Р.Кельбе-ханов, Кь.Акимов ва масабур ква.

АЗИЗ Мирзебегова а рехъ цийи Адевида ва цийи шартлара да-вамарзава. Алимди сифте яз Алкъва-дар Гъасанан шириардин алам пуд чка-дал пай жезвайди (1840-1877-йисар, 1877-1883-йисар, 1884-1910-йисар), арифдардин умуьрда хъиз, яратми-шунрини вичин девирдин вири имтигъ-анрин, зидвилерин, агалкъунрин ва магърумвилерин нев (гьиссер) гьатна-вайди гьенш мисалралди субутнава. Зи фикирдалди, “Алкъвадарведенида” им цийивал, сифте яз лагъанвай гаф я. Алимди гьак вичелай вилик и рекъе кьвалахай бязи авторри (М.Ярагъмедо-ва) рехъ гайи дуьз туширвилер, тарих-дивай кьакъатунарни дуьздадал акъуд-нава. Имни цийивал я.

Сад лагъай паюна жегъилвилин ашкъидин гьиссер гзаф аватла, 2-пай, вич суьругьнда аваз, шаирдин асул мировоззрение, дуьньядин гьерекатда вичин чка тайинарнавайди, 3-пай ви-ридалайни девлетлуди - просветител-вилинди я.

Виридалайни артух Азиз Мирзебе-гов 3-паюникай, кьилди “Асари Дагъус-тан” ктабдилай раханва. Адаз ганвай анализ гьакъван деринди, клелзавай гьар са кас инанмишардайди хъанва. Кар алайди, за кьатлайвал, ам я хьи, авторди “Асари Дагъустан” гьак тарих-динди ваъ, лезгийрин ва Дагъустандин литературада (XIX асирдин эхирра) та-рихдинни литературадин, философи-ядинни этнографиядин кьеттен эсер тирди субутнава. Тарихдин вакъияр ислам - дин чи чилерал атай вахтари-лай инихъ Дагъустандин халкъарин азавилин женгерин нетижайрал кьван са шумуд цуд асирда гьик кьиле фе-натла, гьак хроника (вакъийайрин сиягь) хъиз ваъ, гьакъикъи ксарин (пачагрин-ни шейхерин, чапхунчийринни чи чил-ерин азаввал хуьз, чанарилай гьил кьачур игитрин, машгур арифдардин) кьисметралди, абуру чи гьелерал тур гелералди, вичи ва масабур абурун гьакъиндай кхъей эсерралди кьалур-нава. Гъавилйим им кьеттен жанрдин, вичиз тешпигъди авачир эсер я.

ВИЧИН вахтунда члехи алим-та-рихчи Р.М.Мегъамедова кьейд авурвал, и ктабда А.Гъасана Дагъустан-дин са областни, важиблу са тьварни, са делилни рикелай алуднавач. А.Мирзе-беговани и кьеттенвал кьейднава.

Мад са кьейд: арифдар алимди Дагъустандин халкъарин желегедин рехъ, кьисметар гьик жедатла, вили-камаз лагъанва. Урусатдин куьлгедик кваз, адан кьакъудиз тежер са пай яз яшамииш хьуну чун неинки саламат-диз хуьдайди, гьак виридуьньядин цивилизацияйринни агакьардайди адаз аян тир. Чи кьенин юг межер гьа кар-дин шагидвал тушни! Илимлувили, гьакъикъи чирвилери чун уяхарзава, вилик кутазва.

Мад са кар: “Асари Дагъустан” ктаб-ди чакъ, лезгийрихъ, Алпан гукумат клайдалай инихъ асирра, жуван кьуватлу государство вучиз хъайиди туш-тла, гилани чун гьихътин шартлари уса-ларзаватла аннамишдай мумкинвални гузва. Им лап вижевай тарс я...

Мад кьейд, и кар критик А.Мирзебе-говани кьалурнава: Алкъвадар Гъасан эфенди Дагъустандин вичин девирдин вири члехи алимрикая, шаиррикая ра-ханватлани, лезги шаиррикая, алимри-кай, вучиз ятлани, я тлимил раханва, я ерли раханвач (Кь.Саид, Е.Эмин, Х.Кьурбан ва мсб). За кьатлузвайвал, арифдарди а члаван алимрикая неинки чи члехи чирвилер кьачурбуру, гьак, чпин медресаяр ачухна, “эфендияр” тьварар алаз, машгур хъайибур хъана-ва. Мумкин я, масаклани хьун.

“Лезги газетдин”

100 йисан кьаршидиз

Агъмед МАГЪМУДОВ

“Лезги газетдин” редак-циядихъ галаз дуствилин, амадагвилин алакьаяр хуь-звай ватангълияр гзаф ава. Садбуру чкайрилай чав таза хабарар агакьарзава, бязи-буру газетдин ери хъсана-рун патал жуьреба-жуьре рекъерай меслятар кьалур-зава, мумкинвилер авай ва-танпересри тираж хкажуник чпин пай кутазва. Яргъал ий-сара чаз Ахъегь райондай макъалаяр, очеркар, зарисовкаяр, эдебиятдин эсерар рекъе тур Шихмурад АГЪАКЕРИМОВНИ чи амадагрияй сад тир. Гъайиф хьи, 2017-йисан 4-ноябрдиз ам чи арадай акъатна. Вич амайтла, чна санал адан 70 йисан юбилей кьейд-дай...

Ам чи амадаг тир

Милли газетдин юбилейдин кьаршидиз редакция-дихъ галаз алакьаяр хъейи ва чеб кьенин юкъуз чи арада амачир гзаф кьадар юлдашрихъ галаз санал чаз кье Ш.Агъакеримовни рикел хкиз кланзава. Ам 1949-йисуз Кьутунхъарин хуьре лежбердин хизанда дидедиз хъана. Хуьруьга юкъван мектеб акъалтларай-далай кьулухъ ада армияда кьуллугъна. 1975-йисуз Хасавюртдин педагогвилин училищедин физкультурадин отделение акъалтларай Шихмурад Агъакери-мова вичин умуьрдин эхиримжи ийкъаралди хуь-руьн мектебда муаллим яз кьвалахна.

Кьвалахдилай азад вахт муаллимди яратмишунриз бахшзавай. Адан кьелемдикай гьам гьикаятдин, гьам-ни шириардин хъсан эсерар хкатнава. Ш.Агъакеримова “Чатан” роман (2009-йис), повестрикая ибарат “Дегъза-манадай векил” (2010-йис), “Такабурлувиле есирда” (2011-йис) ктабар чапдай акъудна. Автордихъ гъазурна, амма экв такур ктабарни ама. Гьикаятчидин ирссагъибри абурни клелдайбурул агакьардайдак чна умуд кутазва.

Чун и макъалада Шихмурад Агъакеримован ярат-мишунриз анализ гунал акъвазавач. Анжах са кар кьейд ийида: автордин кьелемдикай авазлу, сеслу шириар, психологиядинни философиядин тах квай гьикаятдин эсерар хкатнава. Абуру лезги эдебиятдин алемда лайихлу чка кьадайдал шак алач.

Чна клелзавайбурун фикирдиз Ш.Агъакеримован эхиримжи эсер - “Вучиз закай катнатла бахт?” шири гъизва. Ам авторди вич рекьидалди тахминан кье гьафте амаз кхъена.

Къуй вичиз Аллагай рагъмет гурай. Шихмурад Агъакеримован экуь кьамат чна риклера хуьзва.

Шихмурад АГЪАКЕРИМОВ

Вучиз закай катнатла бахт?..

Аялзамаз амуькьачир диде захъ,
Я рикл кудай хъанач хала, баде захъ,
Назик рикел дерин члула гел хъана,
Вучиз закай катнатла бахт, хьел хъана?

Агъсакъалрин гафариз за яб гана,
Тахай дидед гьижранрик за таб гана.
Винелай шад, рикле даим шел хъана,
Вучиз закай катнатла бахт, хьел хъана?

Члехи хъана, зи жибинда пул хъана,
Жибин недай ярар-дустар бул хъана,
Кьвализ кьведай пахтачияр сел хъана,
Вучиз закай катнатла бахт, хьел хъана?

Муьфте кардиз зун виридан куьл хъана,
Гьар са юкъуз муьштерияр бул хъана,
Жуван кар таз, пеше бигер-мел хъана,
Вучиз закай катнатла бахт, хьел хъана?

Кье зун набут яз, жибинар я кьери,
Амач дустар, закай кьерех я вири,
Бейхабардиз сагъламвилел фер хъана,
Вучиз закай катнатла бахт, хьел хъана?

Геж гъавурда гьатна хьи зун, ахмакъ яз,
Ишлемишна халкъди муьфте улакь яз,
Кье ялгъуз я, дуьньядилай хев хана,
Вучиз закай катнатла бахт, хьел хъана?

Дустар - вири, жибинда пул хъайила,
Куьмек амач, азарри зун кайила,
Зи гуьгъуьлли набут хъанва, хел хана,
Вучиз закай катнатла бахт, хьел хъана?

Къанунар, шартлар, къадагъаяр...

Нариман ИБРАГЪИМОВ

ДУЪНЬЯ. АЛЕМ. ЧИЛ. Чилел миллионралди инсанар яшамыш жезва. Гъар садакъ вичин кълуб, акунар, зигъин, къанажагъ, тарифлу, синхлупу къилихар, алакьунар, зайифвилер ава. Лап сур девиррилай инихъ инсанри чеб квалеве, хуьре, жемятдин арада къиле тухудай къайдаяр, къанунар шартлар, ийидайтийидай крар тайинарна, бязи къадагъаяр эцигна. Диндикай рахайтлани гъакъ я. Ислам диндани мусурманри къилиз акъудна кланзавай крариз, яшамыш хьуниз, чеб тухуниз талу къь шартлар, къанунар, яржар, къадагъаяр ава. Абуру инсанриз лайихлудаказ яшамыш жез, инсанвилер буржи, везифа дуьзгъундиз къилиз акъудиз, шейтларин, иблисрин геле гьат тавунин карда куьмекзава.

Суал арадал къевезва: мусурманри, чи ватангъилири чпиз ферз тир вири крар, шартлар ислам динди истемизшзавайвал тамарзавани? Эхъ лагъана жаваб гун четин жезва. Вучиз лагъайтла, чи яшайишда диндин къайдаяр, къанунар, шартлар ва адетар садсадак какахънава. Гъа ихътин вахтара герексуз гьерекатриз, краризни рехъ гузва.

Эхиримжи вахтара зун муькъва-къилияр рагъметдиз феий пуд чкадиз башсагълуьвал гуз хъфена. Я чкайрин, я инсанрин тварар за къадач, амма бязи инсанри чеб тухузвай тегъердикай, абуру масадбуруз гузвай къиметрикай, чи хуьрера рехъ гузвай адетрикай рахаз кланзава.

Кас рагъметдиз фенвай кваллин иесиди дуьадал атанвай инсанар акъваздай чкадин къилел зурба ших (брезент) янавай, инсанриз бес къадарда ацукъдай куьсриярни авай. Къваллав гвай инсанар адакай рахазвай, ших нинди я, гъинай гъанвайди я лугъуз, суаларни гузвай. Месэладин гъавурда авай сада жаваб гана: “Ам Ислам устларди, хуьруьнвийри герек члавуз ишлемишрай лагъана, вичин рагъметлу дидедин садакьадай маса къачунвайди я. Аферин касдиз, лап хъсан кар авуна”.

Сад-къведа рахайдагъ галаз рейсавдал къалулна. Амма инал дуьадал атанвайбурун арада давам хъайи ихтилатри зун тажубарна, мягътеларна. Хуьруьнвийр устларди авунай къени кардиз ваь лугъуз, шихиниз къиметар гуз гатлунна. “Ших вучиз куьгънеди, тлекер авайди я? Вучзавай адакай маса къачуна, вирида хъиз садакьа тагана?”

Фагъум-фикир тавуна, мецелай а патал алайдан рубгъдик хъладай ихтилатарни ийизвай. Эхир устлардин тереф хуьзвайда лагъана: “Яда, гъа ших ва и куьсрияр тахъанайтла, вун цай хътин ракъиник жедай, я и куьсрийрал ацукъни ийидачир. Касди авунвай дуьз кардиз къимет гуз чир хуьхъ”. Икъл лагъанатлани, масада авур къени кар виле аваз таквазвай ксари мадни шихиниз ва куьсрийриз тикъетар ягъун давамарна.

Са шумуд йис вилик Белиждин поселокдиз эвичнавай хпехвийрин вилик-къилик квайбуру рагъметдиз феийбурун садакьадиз харжзавай пулар кватлунин ва абурухъ жемятдиз хийирлу крар къилиз акъудунин кьарар къабулна. Жавабдар ксарни тайинарна. Абуру яваш-яваш садакьадин пулни кватлиз гатлунна. Адахъ сурарал фидай рехъ, куьчейрин хуьлер тукьурна, кьеве авай ксарив вахтуналди буржунани вугана, маса крарни авуна. Гъайиф хъи, и хъсан кар яргъалди къиле фенач. Бязи ксари, “пул дуьз рекъериз харжзавач” лугъуз, герексуз ванер-сесер акъудна, бязи хуьруьнвийри жемятдин фондуниз садакьадин пулар гузвач лагъана ва виликдай хъиз, пуд йифериз садакьаяр хгуз башламышна. Менфятлу кар гъиле кьур ксаризни маса чара амукънач, пулар кватл хуьвун акъвазарна.

Исламдин шартл тушиз, яшайишда ишлемишзавай адетрал эхир эцигунни четин месэладиз элкьенва. Вучиз лагъайтла, чи инсанрик масадал вил эцигдай хесет ква. Абуруз чпикай ийидай ихтилатрикайни кьурху жезва. “Инсанри вуч лугъуда? Вучиз ахътин кар за жувалай башламышда? Садакьа тагайтла, чаз,

пул гъайиф атана, рагъметдиз феийдахъ чирик куьзачир лугъуда”. Ихътин ихтилатар гъар са хуьре жезва. Гъа са вахтунда абуру ислам диндин гъакъкъи истемизшунар, къайдаяр чирзавач. Лазим тушир гьерекатриз рехъ ачухзава. Исламдин шартл, ферз тушиз, адетдиз элкьурнавай серенжемар давамарзава. Икъл, яхъцурар, яхъцурни цикъведар тешкилзава, “пуд йифер я” лугъуз, лап гъа мехъерин хътин суфраяр ачухзава. Тахъайтла, хуьруьнвийри, жемятди айибарда лугъузва. Мискинрин имамри абуру ислам диндиз талу къайдаяр туш лугъузватлани, давамарзава.

И месэладай къил акъудун, мад сеферда жувазни чир хуьвун патал за ислам диндин къанунрин алим Абдуллагъажи Хидирбегахъ галаз авур интервью (“Дагъустандин правда” газет, 2018-йис, 16-ноябрь) клел хуьвуна. Ада лугъузва: “Инсан рагъметдиз феийдалай гуьгуьниз ислам динди чан аламайбурувай истемизшзавай куд везифа ава: мейит чуьхуьн, кафандик кутун, талу къь дуба клелун ва кучукун. И крар ийидайла, къейидан муькъвабуруз багърийрини, къуншийрини, хуьруьнвийрини куьмекар гун лазим я. Ясдин йикъара багърийри рагъметлудан хизанриз хуьреркарни гъазурна кланда”.

Амма чи хуьрера гъикъл жезва? Гъа рагъметлудан хизанри дуьадал атанвайбуруз хуьрекар гъазурзава, тьунар гузва. Им ерли герек авачир кар я. Иллаки - “пуд йифериз” ийизвай харжар. Алай вахт четинди я. Гъикъл лагъайтла, вири девлетлуяр туш. Са гъал яшамыш жезвайдани, гъа девлетлудал вил эцигна, буржарни къуна, жемятдин вилик беябур тахъун патал “пуд йифериз” гъар са затл алай суфраяр ачухзава, атай къванбурув суьрсет авай паке тарни (садакьа) вахкузва. Идалди къейи касдин аялриз, хизандиз зиян гузвайдакай фикирзавач. Им Пайгъамбардин Суннадихъ галаз гъич къазвай кар туш. Гъикъл лагъайтла, багърийри, къуншийри яс цлугъазвай кваллин сагъибриз са суткада недайди гъазурун герек я. Садакьа пайдай къайдани авайди туш.

Гъа са вахтунда кваллиз теклифзавай къейидахъ шехъдай, дуьаяр клелзавай дишегълийрин дестейризни тьунар гъазурун къадагъа кар я. Гъа идалди и кар ийизвайбуру гунагъ къазанмишзава ва къейидан сагъибри Шариатди къадагъа авунвай гьерекатар ийизва.

Диндин пешекарри, имамри тестикъарзавайвал, я Къуръанда, я адан суннайра авачир, исламди истемизш тийизвай хейлин цийивилер ишлемишзава чи агъалийри ясди хъ галаз алакьалу мярекатра. Газфбуру исламдин къанунар, шартлар хъиз къабулнавай къайдаяр анжах инсанри тунвай цийивилер я. Ислам динда тестикъанайвал, “пуд йифер”, ирид лагъай югъ, яхъцурар, яхъцурни цикъведар герексуз мярекатар я. Башсагълуьвал гуз атанвай инсанар алай чкадал Къуръанни клелун виже текъвер кар я.

“Пуд йифериз” атайбуруз гуьлуьтар, яйлухар, шекер, дугъуь гудалди, кьеве авай инсанар, хуьруьнвийр чирна, абуруз куьмек гун сувабдин кар я. Рагъметлу ксарин сурарихъ суьретар цлугъунвай багъа къванерни акалун къадагъа кар я. Амма... Чир хъун хъсан я, чи инсанри Махачкъалада сурарин кьилерихъ багъа памятникар хкахуниз, “пуд йиферин” тьунриз са йисуз харжзавай пулар сад-садал эхцигайтла, вад миллион доллардиз барабар жезва. Эгер вири Дагъустан фикирда къуртла, и пулари къад миллион доллар тешкилда. Килиг, исламда къадагъа авунвай крариз чна гъикъван пулар харжзаватла. Адахъ гъар са хуьре, шегъерда куьнеяр, булахар, рекъер тукьурриз, жемятдин дердиар гъализ, кьеве авайбуруз куьмек гуз ва маса хъсан крар ийиз жедай.

Исламдин истемизшунралди, багърийри, муькъвабуру пуд юкьуз яс къазвайди я. Гъуьл рагъметдиз феий дишегълиди - куд вацрани цлуд юкьуз. Чирна и къайдалални амалзавач. Са ни ятлани лагъанай лугъуз, гъарда вичиз иер акурвал, ван хъайивал ийизва. Гила виликдай хъизни туш. Гъар хуьруьн мискинра имамар ава. Течир крар гъабурувай хабар къун ва къилиз акъудун герек я.

Мердали ЖАЛИЛОВ

Хизан, къул арадал гъуникай

Лезги патал хизан вуч я? Регъят кар яни ам арадал гъун ва хуьн? Хизан тахъайтла, гъикъл жеда?..

Ихътин суалар ва абуруз жавабар “Шарвили” эпосдин лап эвелдилай эхирдалди гьалтзава. Гагъ-гагъ къаб алазни суьгъбетзава:

*Дуьнья члехи дуьнья я,
Гъар садагъ са дуст ава.
Дагълар рехи дагълар я.
Чубандихъ пуд дуст ава.*

Вужар я абур? Сад - иесидиз гъамыша вафалу кваллин кьаравул кичл, муькъуди - вун гъихътин кьевера гъатайтлани, куьмек гуз гъазур балклан, пуд лагъайди - квалли, хизанни, ви асайишни хуьзвай уьмуьрдин вафалу юлдаш - свас ва паб тирди лагъанва:

*Эхъ, дишегъли - свас ва паб-
Вафалу дуст уьмуьрдин.
Дишегълидин гъар са гаф -
Хуш аваз я чуьнгуьрдин...*

Хизан хуьнин карда дишегълидин - дидедин роль гъихътинди ятла, эпосда гзаф чкайрал лагъанва:

*Дагълариз сел атайла,
Хуьлер фида таладихъ.
Диде даим гелкъведа
Вичин хайи баладихъ.*

“Шарвили” эпосда

*Дагъни падда гъилерив,
Вацни ада къвазарда.
Ялавдизни гъахъда ам,
Бала тадач азарда...*

Дидедикай чи халкъди лап гзаф риваятар, махар, манияр, камаллу мисалар тукьурнава. “Диде квахъай бала ирид сеферда етим жеда”, лугъун дуьшуьшдин кар туш.

Мад мисал ава: “Дишегълиди тукьурвай квал Аллагъдивайни цлуриз жедач”. Диде - кваллин клараб, диде - кваллин дирек - гафарни буш чкадал атанвач. Хизан арадал атуьнин, хуьнин асул къуват диде тирди тестикъарзавай и гафариз эпосда гъакъкъи крарин, вакъийрин куьмекдалди баянар ганва, чаз хизандин асул адетар чирзава.

Хизанда бубадин ролни гъевечлиди туширди эпосда аквадайвал раижнава:

*Бубадикай рахамир,
Ам галачиз кар жедач.
Буба къилел аламаз,
Хизандин рикъл дар жедач.*

Хизан, ватан, инсан хуьнин рекъера бубайри даим женг цлугъазвайди, икъл хуьн герек тирди эпосдай хъсандиз къатлуз жезва:

*Диде тушни Шарвили
И дуьньядиз гъайиди?
Буба тушни Шарвили
Пагъливан хъиз хвейиди?!*

Хъсан хизан неинки дидени буба сагъ - дирин яз, гъурметлу яз, санал алайди я. Ана гележегдин цлур - аял тахъайтла?.. “Аял авачир квал яд галачир регъв хъиз я”, лугъузва халкъдин мисалда.

Эпосда хизанда аял - хва хуьн патал дидедени бубади (Цуькверани Дагълара) ирид йисуз чилеризни цавариз ялварзава.

Вучиз? Суалдиз жавабни ганва: хизан хуьн, уьмуьр давам хуьн паталди.

Эпосда суьгъбетзавай саки вири агъвалатар гъа и килин метлеб - чилел уьмуьр хуьн, давамарун паталди тушни? Гъар гъикъл клантлани ваь, азадвиле, бахтлувиле, варлувиле, дустаринни муькъвайрин юкъва аваз. “Тек тарни тама тахъуй”, мисал эпосдин сифте къиле гьалтзава. Шарвили дуьньядал инсан ва инсаният, инсанвал ва хъсанвал, садаз садан вафалувал хуьн паталди атанвайди эпосдин вири паяри тестикъарзава.

Икъл чаз ватандашвилерин, инсанпересвилерин адетарни, игитвилерин ирсни ачух жезва. Лезгийрихъ и жигъетдай, дугъриданни еке ирс ава. Эпос вични гъа ирсинай я.

Стхавал, вахвал...

Стхадиз вах, вахаз стха архаяр тирдакай чи фольклорда тимил лагъанвач. Эпосдай клелзава:

*Стхадиз вах герек я,
Игит касдиз яракъ хъиз.
Вахаз стха герек я,
Гуьзлемишай суракъ хъиз.*

*Вах стхадин ярашугъ,
Вах стхадин лувар я.
Стха кваллин мел ятла,
Вах гъа кваллин сувар я...*

И келимайрин гъавурда хъсандиз акъун патал эпосдин “Шарвилидин ахвар” пай клелун кутугнава. Ахварай акъвазвай крар ятлани, и паюна стхайр патал ваха ийизвай члехи виклегвал, вичин чандилайни гъил къачуз гъазурвал акъвазва. Махарик жедай хътин гуьзелди Шарвилдиз лугъузва:

*Ша хуьхъ вуна кварцевай
За вун патал гъайи яд.
Ви гъарарат яваш хуьй,
Хуьхъ тухдалди къайи яд.
Ахла тадиз хкаж хуьхъ
Лацу шиврен далудал.
Гъил эцига атана
Зи пелел, зи хурудал.
Хъайитла ваз бегенмиш*

*Зи иервал, манияр,
Хуьрай вун зи адахли,
Хуьрай вун зи клани яр.
Ирид стха ава захъ,
Зун абурун вах я тек.
Тади ая, фикирмир,
Йиф катзава, жезва экв...
Эгер ятла багъа ваз
Ви кланвал чандилай,
Зи стхайрин къисасар
Вахуч аждагъандилай...*

Икъл лагъана, руш вилерикай квахъна. Амма Шарвилдиз руш, адан иервал, идалайни артух, ада вичин стхайрин тереф хуьн, абуруз ийизвай гуьурмет бегенмиш хъанва. Гъавилляй игит лугъуз тежер къван четинвилерин рекъе гъатзава.

*Хуьре, квалеве гъатна ван,
Квахъна лугъуз Шарвили.
Фена ирид чилериз,
Гъахъна лугъуз Шарвили...*

Кланидан итимвал, лигимвал, гафунин гъахъвал, гиссерин паквал ахтармишун патал рушари ихътин шартлар эцигун чи лап къадим ва герек адетрикай тушни? Кланид патал Шарвилди аквайтлай игитвал къалурзава:

*Ирид стха са пата
Ивид къене сузадик.
Майданд юкъвал - Шарвили,
Ирид стха - къузадик.*

*Ирид гъил квай аждагъан
Ивид къене зурзавай.
Стхайрини гъар сада
Муькуьдавай жузавай:*

*- Им вуж кас я, вуж я ам,
Чи куьмекдиз атанвай,
Аждагъандин ирид гъил
Садра яна атланвай?..*

Вахан кланивили ирид стха залум аждагъандин зиндандай ахкъудуни стхайрин муьгуьббатни ирид сеферда артухарзава. Шарвили абуруз стхавиле къабулиз кланзавай. Амма ваха вичин риклин сир стхайриз лагъайла, Шарвилдини вичин риклин къаст ачухна.

Ибур эпосдин анжах са паюна гьалтзавай чи халкъдин дегъ девиррай атанвай кланивилини вафалувилерин, стхавилини вахвилерин, халисан къагъриманвилерин адетар я. Эпосда санлай и адетар мадни гзаф сеферра раиж жезва...

(Кьатл ама)

РикI - михъи, гьил - кьезил

Надият ВЕЛИЕВА

Алай аямда духтуррин куьмек гзаф лазим жезвайди, сир туш. Хабарни авачиз жуьреба-жуьре дуьшуьшар килел атун, азарлу хьун... Ихътин вахтунда инсан кIвачел ахкъалдар хъувунин карда духтуррихъ галаз санал медсестрайрин ролни, абурун зегьметни лугъуз тежедай къванекеди ва важиблуди я. Гьикъван чирвал, тежриба авай духтур хъайитлани, медсестра галачиз абурун кIвалах бегьерлуди жедач. Медсестрайриз духтуррин эрчи гьил гъавайда лагъанвач. Къенин зи суьгьбетни Махачкъала шегьердин 6-нумрадин муниципальный поликлиникада процедурный кабинетда 27 йисуз галатун тийжииз инсанрин сагъламлилин къаравулда акъвазнавай тежрибалу медсестра Самира Межидовна МЕГЪАМЕДШЕРИФОВАДИКАЙ Я.

Адан ери-бине Мегъарамдухуьруьн райондин Филерин хуьрай я. Ам 1972-йисуз Баку шегьерда (адан бубади гана кIвалахзавай) Мегъамедов Межиданни Зинаидадин хизанда дидедиз хъана. Адан рагьметлу буба азаддиз кьуршахар кьунай РСФСР-дин тренер, диде Махачкъала шегьердин 40-нумрадин школада сифтегъан классрин муаллим тир. Абуру чпин пуд велед (2 рушни 1 гада) хуьруьз-кIваллиз вафалубур яз тербияламишна. Виридаз образование гана, уьмуьрдин шегьердал акъудна. Хва Мусенифа - Пенсийрин фондуна, руш Дианади "Римский квартал" эцигунардай компаниада кьилин бухгалтер яз кIвалахзава.

Самирадиз гьеле аял чIаварилай вичикай медициндин рекъий пешекар хъунин мурад авай.

Келдай йисара школадиз, аялриз рапар ягъиз, духтурар атайла, зун кичела, эхиримжи партадихъ фена, чуьнуьх жедайтлани, духтурвиллин пеше гзаф хуш тир, - рикIел хкизва Самиради. - Гъавилияй шегьердин 40-нумрадин школа агалкъунар аваз куьтягъадалай гуьгьуниз медучилищедик экечIна.

Самиради ина викIегъвал кълурна, вири къуватар дерин чирвилер къачуниз серфна, чешнелудаказ келна. Муаллимрин, студентрин арада гьуьрмет, авторитет къазанмишна. Ам группадин староставиле хъяна. Студентвиллин йисар акуна-такуна акъатна. 1991-йисуз медучилище яру дипломдалди куьтягъай жегьилди вичин зегьметдин рехъ республикадин аялрин гзаф хилерин больницадин хирургиядин отделенида медсестра яз кIвалахунилай башламишна. Са йисан вахтунда ада вич коллективдиз чирвилералди, алакьунралди, ве-зифайрив, азарлуьрив эгечIзавай тегьердалди хъянавай пешедиз вафалу тирди кълурна.

1992-йисуз Самира шегьердин 6-нумрадин поликлиникадиз процедурный кабинетдин медсестравиле кIвалахал атана.

Сифте йисара четинвилерни тIимил асалт-нач. Амма руша абуруз дурум гана. Вичин ве-зифаьр инани устадвилелди кьилиз акъудиз чалишмиш хъана. Яваш-яваш гьил ачух хъайи руш рапар ягъунилай, капельницаьр эцигуни-

лай гьейри, жуьреба-жуьре азарри гьелекна-вай инсанриз риклин чимивал гузни чалишмиш жедай. Ихътин тегьерди азарлудан тIал секи-нардайди виридаз чиде. Процентурный кабинетдин медсестрадин кIвалах регьятди туш. Ивидин анализар гузвай, жуьреба-жуьре рапар яна кIанзавай 140-150 кас къван гьар юкьуз адан патав къезва. Ада азарлуьрик руьгь кутада, чан рикI авуна, абур сагъ хъжедайдахъ инанмишарда. Пешедал рикI алай, масадан дердиникай хабар къадай Самира Аплагьдин патай пай ганвай медсестра я. И гафар адан кабинетдай экъечIай Жаппарова Екатерианадини тести-къарна: "Чи Самира рикI михъи, гьил кьезил, регьимлу, мергьяматлу, вичин пеше хъсандиз чидай, масадан дердиникай хабар къадай медсестра я. Ам гьар са азарлудав багъридав хъиз эгечIда. Милайим кьилихралди, азарлуьрихъ галаз хушдаказ рафтарвал авуналди инсанар вичелай рази яз амуькдайвал ийида..."

Санал кIвалахзавай юлдашриз садаз-саядан кьилихар, ацукьун-къарагьун, алакьунар, кIвалахдив эгечIзавай тегьер виридалайни хъсандиз чир жеда. Самирадиз икхитлат кьайта, адахъ галаз яргъал йисара санал кIвалахзавай тежрибалу медсестра Агьмедова Ри-

тади икI лагъана: "Самира неинки хъсан пешекар, намуслувилелди зегьмет чIугвазвай медсестра, гьакIни инсанвиллин виниз тир ерияр хас тир хъсан юлдаш, вирибуруз, иллаки жегьил работникриз, чешнени я. Ам чешнелу, интеллигентный, гьуьрметлу хизанда чIехи хъана, хъсан тербия къачуна. Гъайиф хъи, Самира хътин инсанар чахъ гзаф авач".

Ихътин чими гафар Самиради вичин гьакьисагъ зегьметдалди, хъуьтуьл хуш кьилихралди къазанмишнава.

Кьилин категориядин медсестрадиз за са шумуд суални гана.

■ **Эхиримжи вахтара кълп дарманрикай гзаф рахазва. И жигьетдай квевай вуч лугъуз жеда?**

- Дугьриданни, алай вахтунда кълп дарманар, коммерциядинбуру тир аптекаьр гзаф хъанва. Анра чпихъ медицинадин образование авачиз кIвалахзавай жегьилри дарманрин тариф ийиз маса гузва. Пенсиядал яшаммиш жезвай яшлу инсанри, еке къиметар гуз, дарманар къачузва. Амма сагъламвиллиз абурукай хийир жезвач. ГьакI хъайила, дарманар акатай чкадай къачуна виже кьведач. Жезмай къван госуларстводин аптекайрай къачун лазим я.

■ **КIвалахдин шартIар кутугайбур яни?**

- Къез аквазва, чи кабинет гьихътин экуьди, михъиди ятIа. Поликлиника вири жуьредин тадаракаралди таъминарнава. Азарлуьр патал процедурайрин, физиотерапиядин, УЗИ-дин кабинетар ва лаборатория кардик кьва.

■ **Куь коллективдикай вуч лугъуз жеда?**

- Чи коллектив чIехиди, дуствиллинди, ина зегьмет чIугвазвай гзаф духтурар ва медсестраьр гзаф йисарин тежриба авайбур я. Поликлиникадин кьиле авай ксарин чавай везифаьр намуслувилелди тамамарун, азарлуьрихъ дикъетдивди яб акалун, абурун дердиниз дарман авун истеммишзава. Абуру гьар сад чпин участокрин азарлуьрин сагъламвиллин къаравулда уягдаказ акъвазнава.

■ **Квек къалабулух кутазвай хътин месэляьр авани?**

- Виридаз малум я, чун элкьуьрна кьунвай тIебиат гзаф чркинарнава. Шегьерда гьерекатдик квай къван машинри ахъайзавай углекислый газ инсанар патал гзаф зиянлу я. Незвай продуктарни ери авайбур туш. Ибуру вири жуьреба-жуьре азарар пайда хъунин чешмеьр я. Азарлуьрун къадар кьвердавай артух жезва. Къалабулух кутазвай кар мадни ам я хъи, азарлуьр духтурдин патав кар кардай фейила, азар деринда гъатайла кьезва. Духтурдин патав азарди вичикай хабар ганмазди атайтIа, нетижаяр хъсанбур жеда. Мадни, медсестрайрин мажибар агъузбур я. Абуру са тIимил къванни артухарнайтIа, чи ашкъи - гьевес хжаж жедай.

Самира Межидовна, вичин пеше хъсандиз чидай бажарагьлу медсестра хъиз, кIани дидени я. Хизанда тербияламишнавай хва Мегъамедшерифа технический университет акьалтIарна. Алай вахтунда ада сбербанкда кIвалахзава.

И йикъара Самира хъиз мехъерар ийиз гъазур жезва. Гьуьрметлу Самира, куй ви кIваллиз экуьвал, чимивал гудай свас атурай, вахъни кIвалахда мадни еке агалкъунар хъурай!

Азарлуьриз къулайвал патал

Регина СЕМЕДОВА

И ва я маса азаррикай сагъарун ва реабилитация кьиле тухун патал Дагъустандин агъалиьриз къулай жедайвал гила ихътин серенжемрикай (виликдай региондилай къеьез фин лазим жезвай) чкадал менфят къачудай мумкинвал хъанва. Ихътин шартIар Республикадин клинический больницада (РКБ, центральный больница) тешиклинава. Идакай РД-дин здравоохраненидин министрстводин сайтда хабар ганва.

Авайвал лагъайтIа, РКБ-да медицинадин куьмекдин реабилитациядин рекъий 2-нумрадин отделение 2008-йисалай инихъ кардик квай. Ана азарлуьр дарманар галачир къайдаьр ишлемишуналди кIвачел ахкъалдарзавай. Кьилди къачуртIа, ина неврологиядин, яни ЦНС-дихъ (центральный нервный система) галаз алакьалу азарар (мефтидин ивидин циркуляция чIур хъун, остеохондроз, полинейропатия ва масабур) лазердин нурурикай менфят къачуналди сагъарзавай. Физиотерапиядин кабинетни кардик квай.

Амма тамамдаказ и отделение анжах гила кардик акатнава. Къенин юкьуз ина неинки физиотерапиядин, лазердин нурурин, гьакIни гирудотерапиядин (зилияр ишлемишун), магнитотерапиядин, кьулан тар ялна акъажунин, пневмомассаьрдин ва массаьрдин кабинетар кардик акатнава. Отде-

ленидин хейлин пешекарар лап четин гьалда авай азарлуьрин къулайвал патал 1-неврологиядин ва реанимациядин отделенийрани абурун къуллугъда акъвазнава. Идалайни гьейри, ина нейрохирургиядин отделенида операция кьиле тухванвай, гьакIни кьулан тарцин дискрин протрузийри тади гузвай, невралгия, нейропатия, дамарра ивидин гьерекат йигин хъунин, варикоэ (дамарар экъис хъун), мастопатия, сивин тахъун (гъам дишегълийриз, гъамни итимриз талуьк яз), простатит, пиелонефрит, цистит, астма, бронхит, отит, ринит, артрит, артроз ва гзаф маса азарар авай ксарин сагъламвал мягькемардай серенжемар къабулзава.

- Дагъустандин агъалиьриз ина залан азар тир инсуьлтдилай кьулуьх реабилитация кьиле тухудай мумкинвални ава, - кьейдзава духтур-невролог терапевт, физиотерапевт Али Абубязидова. - Ина суствавда имплант эцигнавай (эндопротезирование) азарлуьризни куьмекар гузва. Эгер икъван гагъди чи азарлуьр реабилитация кьиле тухун патал республикадилай къеьез фин герек кьезвайтIа, гила ихътин лазимвал амач. Пешекарар азарлуьрин сагъламвал мягькемарунин къаравулда акъвазнава. Хъсан нетижаярни ава.

А.Абубязидован гафарай мадни чир хъайивал, мукьвал вахтара отделенида сагъламардай физкультурадин кабинетни кардик акатда. Планик цийи жуьредин къайдайралди сагъарун патал аппаратар маса къачунни кьва.

"АЙБОЛИТ" Чир хъун хъсан я

"Айболит" газетдай.
Гъазурайди - Надият ВЕЛИЕВА

• **Рики фад-фад** кIвалахиз (аритмия), нефес къазвайла, водороддин перексидин 10 стIалдиз хуьрекин 2 тIуруна авай яд яна, фу недалди вилик йикъа пуд сеферда ишлемишда. Ахпа 3 юкьуз ял яна, сагъарунин курс башламиш хъийида. Ихътин курс риклин кIвалах къайдадик акатдалди кьиле тухуда.

• **Адет яз**, яшар хъанвай инсанар жалгъайрин тIалди гьелекда. Агъадихъ галай рецепт жалгъайрин тIал секинардай хъсан дарман я.

Аптекадай маса гузвай нашатырдин спирт ва скипидардин мазь (сад хътин паяр) сад-садак какадарна, 5-6 стIал йод алава хъувуна, хъсандиз юзурда. Ахпа ам тIазвай жалгъайривай гуьцIна, чими шарф алчуьна, экуьналди тада. Сагъарунин вахт са гьафте я. ТIал секин хъайила, процедураьр акъвазарда. Герек атайтIа, мад тикрар хъийида.

• **Поджелудочный железадик** кIвалах къайдадикай хкатнавайла, 300 г пурния, 100 г зверобой сад-садак какадарна, хуьрекин са тIуруна авай къаришмадал са стаканда авай ргзвай яд илична, экуьналди термосда тада. Ахпа ам куьзна са йикъан вахтунда са шумуд сеферда хъвада. Сагъарунин вахт 2 гьафте я.

Кьил тIазвайла, гьар экуьнахъ ичли рикIелай са стаканда авай некледик цIевгъ хъун, гьакI нашатырний ва камфордин спиртдин къаришмадай (сад хътин паяр) нефес чIугун меслят къалурзава.

Мадни кIвалин вечерен са кака стакандиз хана, ргзвай нек илична, хуькьурна тади хъвада.

• **Хамуник** шуьтруь лекеьр квайла касторкади куьмек гуда. Йикъа 3-4 сеферда лекейривай касторкадин ягълу гуьцIайтIа, сифте абуру экуь жеда.

Ахпа са къадар вахтундилай, лекеьр михъи кьаьда.

• **Хуквада хер** авайла, чIухлумпIар як регъведай машиндай авадарна, вирт (1:1) хуькуьрна, чими чкада эцигда. Ахпа са вацран вахтунда фу недалди вилик йикъа пуд сеферда хуьрекин са тIуруна авайди ишлемишда.

• **Вилер галатнавайла**, са гъапа авай пурнийрал 1,5 стаканда авай ргзвай яд илична тада, ахпа ам са тIимил кьайи хъайила, чайдин тIуруна авай вирт хуькуьрда. Экуьнахъ ва няхихъ и къаришмадай жуна кьезжирна, 20-25 декьикада вилерал эцигда.

• **Кьил элкьезвайла**, михънавай 300 г серг банкадиз вегъена, винелай ам ацIудалди эрекъ илична, кьве гьафтедин вахтунда мичIи чкада эцигда. Ахпа йикъа са сеферда и къаришмадин 20 стIал стакандин кьатIа авай некледиз вегъена, хъвада. Са вацралай кьил элкьуьн ва кьил тIа хъун михъиз квяхеда. И рецепт гзаф нетижалуди я.

• **Мекьи хъана**, хур тIарзавайла, анардин мижедиз яд яна, ам гьалвадихъ галаз хъун меслят къалурзава.

• **Серг гзаф** азаррин дарман я. Месела, жигеррик ракин азар квайла, ам икI ишлемишда: 0,5 л банкадин са кьатIа авай регъвенвай серкинал банка ацIудалди вирт илична, 2 гьафтеда мичIи ва кьайи чкада эцигда. Ахпа ам куьзна, холодильникда хуьда. Йикъа 3-4 сеферда фу недалди вилик хуьрекин са тIуруна авайди (банкада авайди куьтягъ жедалди) ишлемишда.

Азардин вилик пад кьун патал йикъа 2-3 силх регъвенвай серг ишлемишун гзаф хийирлу я.

• **Нерай нефес** чIугваз тежезвайла, гайморитдин азар авайла, 300 г михъи авунай серг як регъведай машиндай авадарна, са литр эрекъ илична, 21 юкьуз вахт-вахтунда юзуриз, мичIи чкада эцигда. Алцифнавай михъи яд са къапуниз ичирда, ахпа ам нерин гьар са хилез 2-3 стIал вегъеда. Идалайни гьейри, хуьрекин са тIуруна авайди фу тIуьрдалай гуьгьуниз некледихъ галаз хъвада.

ГАЗЕТ КИЕЛЗАВАЙБУРУН ДАФТАРРАЙ

Чан чи дидеяр!

(Поэмадай члукар)

Шаирдин и эсер Ватандин Чехи дяведин йисара кашар, гужар, ялгузвилер эхна, хизанар, хуяр хвейи кюрушви дидеярин руьгьдиз бахшнава. Адай бязи члукар чна инлай виликни ганай.

Вичин аялвал а залан йисарал ацалтай авторди, кьенин чехи муаллимди гьар садан риклиз таъсирдай шиклрал, кьаматрал, кьисметрал чан гьанва.

Эсер кьилдин ктаб яз акъудай вахтни, белки, чаз акван.

Шагьназар ХИДИРОВ

Зулуматдин йиф

Эгечина диде вичин суьгьбетдив:
- Са мисал ава: жеда, гьелбетда,
Кьецидан хъенни вич хьтин какур.
Зун тажуб жезва, гьа алчах акур.
Зи гьуьлуьхь галаз стха-стха тир,
Акьахдай вилиз, хьана мухатил.
Мукьвал-мукьвал ам кьведай чи кваллиз,
Вичи лугьурвал, "дердияр гьализ..."

Киледа маса гана гуьлуьт, гьал,
Ахцурна, клах-мух талгьана, чувал,
Жуваз рахадай чални тийижиз,
Пар гваз машинра акьах-эхвичиз,
Хтана са гьал Усугчайдал кван,
Гьузлемеши ийиз, югь хьана рагьдан.
Хьанач са улакь хквер Кьурушдал.
Амуькна гьилер тлушуниз. Вучда?

Фидайла, рикли авунач кьабул
Колхоздай кьачун пар члугвар ябу.
Девир чуру я, реке ви бирдан,
Куклуз вегьена, кьакьудда балкан
Расалмиш хьайи мердимазарди.
Ахгалтда кьвачихь, вунни бизарда,
Инсаф вуч ятла тецир гьакимри...
ИкI, жафа ятлан, яб-кьил я секин.

Тик винелди рехь - дуьз кьанни вад верс.
Клула пар аваз, гьикI хьфида бес?...
Рагьни ахклана, югь гьатна миче.
Чара амуькнач. Тиртлани киче,
Жуваз игтият лашни акуна,
Хквезвай, рекин эрчи пад кьуна...
Низ чиде, бирдан хьана татабар,
Чапла патахьди жеда алабар,
Рагалай фена, аватда вацлуз.
Кунь зи члахь хьухь, саки пуд юкьуз
Ризкидин клусни хьанвачир сиве.
Мус хьайитлани, гьатайла кеве,
Акьат тийиз гьич рикляй балаяр,
Агьзур жуьредин кьведа хиялар.

Эниш-юхуш рехь - аршдиз тик винел.
Кашуди атлуз, кватзава кьуьнер.
Сура хьиз мичи. Лал кьенва кьуд пад.
Тек Чехи вацлун сес ава япа.
Гагь-гагь винихьай хкатзавай кьван
Физва, жагуьриз вичиз динж макан.

Вуч дерт аватла, кьванер, яраб квехь?
Ни мажбуззава атлуз йифен рехь?

Тамыр кьей кламув агакьайла зун,
Квахьна гьакI такьат, кьвачерик зурзун
Акатна, кьайи вегьена са гьекь,
Кьили чарх гана, ахкунач заз рехь...
Рекьин кьерехдал алай кьая - тлаб,

Гьадахь са герен агалтна. Ратар
Незвай ратар. Уьзмиш хьанвай рикI,
Яд кьвезвай сивихь. "Рекьиде жал икI?..."

Кьиникьикай заз киче туш - ажал
Алайди я чи гьар садан япал.
"Вуж хьуй иеси зи пуд етимдин?
Фронтдиз фирла, жуван итимдиз
Кьин кьунай: абурун кьилелай са члар
Кими жез тадач, гьидач маса твар...
Гила гишила?
За, дуьшкун хьана, изва ишелар,
Ризки клулаваз..." Гьатна чанда цай,
Зи агьузарди кьачуна чил-цав:
- Я Худа, эгер ятла зун аси,
Лагь, вуч я бес зи балайрин тахсир?!
Тлалабзава за: са мидад Вакай.
Чан пайгьамбарар, пирер ва гьакIа
Аллагьдин незур алай кьван санал
Регьим риклевай хьсан инсанар,
Квекай са куьмек, кьез хьурай зи ван! -
Хкажна кьве гьил, авуна ялвар.
Гьатна зи чанда залан залзала,
Ялвариз, шехьиз, фена зун залай..."

Рагьул каф алай кьайи ятара
Вичиз меки я лугьуз, атана,
Зи Тамиледи - рагьметлу руша -
Гваз хьфена зи кьилел алай шал.
Зунни, гьил кьуна, кланзавай тухуз
Вич батмиш хьайи Шагьнабат вацлуз.
Гьарай акьатна, за гьил шутхунна,
Жуван сесинал бирдан кухунна,
Цлу кайиди хьиз, хтана зун зал.
Мейит хьиз, кьана авай зун зурзаз.
РикI дар яз, пад жез, физвай хурудай,
Гуя уьцпенвай винел Яру дагь.
Гьил вегьена за, килигна: кьилел
Аламай зи шал. Ахьайна вилер.
Алатнавай кьван зулуматдин йиф.
Секин кьатканвай вацлал юргьун циф.
Кьаншардал Яру дагь жуьген хьтин
Кузвай ракьиник. Цуькверин атир,
Кьвез, гьахьзавай зи нефесдихь галаз
Беденда, гьар са дамарда кьугьваз.

Шукур хьуй Вичиз, зи интижамдин
Ван хьана, регьят хьанвай зи чандиз.
Са гьил - тлаплунал, муькуь гьиле лаш
Кьуна, зун кьвачел кьарагьна яваш,
Кьачуна са кам за кичез-кичез,
Кьакьатнавай жед закай зи кьвачер.

Алчудар хьана са шумуд сефер,
Якьалдиз, акьаз, алатна метлер;
Лаш экисиз, кьвачел кьахрагьиз, тимиш
Ял ягьиз, атлуз хьана за мензил.
Са кьвачи муькуь кьвач галчлур ийиз,
Чиле гьилевай лаш аклур ийиз,
Рекьиз-рекьиз, зун кваллиз хтанай.
Хурх хьанвай алай вири парталар.
Рекье, булахдай хьвана кьайи яд,
За жува-жуваз кьуна ман инад.

Сталжемди зун ярхарна месел,
Гьанлай инихьди чан хьанва энгел.

Юкь хкатзавай, гьатна чанда тлал...
Хтай югьни йиф гьикI акьуднатIа,
Сад заз чиде мад, садни - Аллагьдиз.
Я чин винелна, я са кьвалахьди -
Са жуьрени зун динж тежез хьана,
Сес акьуд тийиз, гьакI ишез хьана...

Пакагьан юкьуз, квалел алай гьал
Акваз, риклелай алатна зи тлал.
Давам гуз хьанач завай чкадик,
Кьунвай ман, вахар, кьуд пад руквади...

Зепте вах

Зепте вах гьахь я: бязи итимар
Чал, хендедайрал ва чи етимрал,
Пехил я, вахар. Акатда хьверни:
АкуртIа эгер адаз серкердин
Ва я масадан кьулаллаз кьажгьан,
Вичини тадиз тамай гьанвай кьван
Вегьена санал ич, кицик, чумал,
Ядни кьана, эцигдай кьулал.
Ргайла, жедай са "Зептед хуьрек".
Чун, руфун чухваз, амуькдай хьуьрез.

Садра кьабакьдин алажна кьабух,
Масадбуруз чеб хьанвайбур хьиз тух
Кьалурун патал, кициз вегьена.
Ни члугуна, гишин гьайван хьфена.
Ахпа чкалар, себ гана кициз,
Ахгагьиз тунай вичин кьве хуьст.
- Халуд руш, чир хьухь, ава дуст-душман,
Садрани серфе вугумир жуван, -
Лугьудай ада. И гафарин сир
Хьанай гьар юкьуз заз халис веси.

Садра гадайри кутуна кьал-кьил,
Хьанва лугьуз фу зегьер хьиз туькьуьл.
- Кунь кьизмиш хьанва, чан зи цыганар! -
Кьей Зепте ваха са гьарай гана!..
КуйтIни акьатнач, кисна аялар.
Ахпа зи япухь: "Аквар гьаларай,
И сефер артух уна акадар
Тинидик хьипи накьвадин кьада.
Накьв кутурлахьди тлмил неда фу,
Мадарадаказ тух жеда руфун",
Галуькнай гафар...

Кьаршибег

Кьаршибег... Адан твар кьурла, сиве
Штум жедай мез. Районда хиве
Авай адахь дуьз ва мягькем далу,
Республикада машгур ва адлу.
Серкер Кьаршибег... Убадал вичин
Итим аламач, хьанва ам кьучи.
Хендеда папар кьуна гатадай,
Садни фидачир адан вягьтедай.

Риклеллама зи: Шимин тлулай тлуз,
Хеб жанавурди кукварна лугьуз,
Кьуна кьве кифни, галчлуриз, гуз лаш,
Аялар, папар ийизвай тамаш,
Гатана кьенай Айнисе баде,
Зи дуст Байраман азарлу диде...

Такур кас члахь жедатIа яраб...
Усугьрин кьилихь ясти тепедал
Акуна адаз алай хиперал
Са кьезил гада. Кьуьневай вичин
Кьушаря вини акьудна кьвачиз,
Элкьуьрна гьадал, кьуна лишанда,
Мурмурар ягьиз, са тлуб шейтIанда
Илисна - цавар гуьлледи падна.
Лаш хуредик кваз гада якьалдна...

Шувакь Кьаршибег... Бегьем звал тир.
Кицлери хь галаз гишин аялди
Лекуьнай цвегь хьваз хьайитIа, ада
Язух етимдин дуван аквадай:
Явашдаказ кьвач илисдай кьамал,
Чабаламишиз амуькдай аял.

Кьисас вахчудай, элдин илчи яз,
И Кьаршибеган кьилиз яд чимай
Вуж ятIа яраб "гьалал хьайиди",
Аллагьди вичиз нусрет гайиди?...
ЖузунайтIани вуч кас ятIа ам,
Телли эмеди лагьанай заз: - Чан,
Герек авачир крапа на тлиш
Экьуьр авуртIа, жеда пис вердиш...

(КьамI ама)

Майил ЭФЕНДИЕВ

Рубайирин таж

Таз и дуьнья, хьфейбурун сан авач,
Кьисмет жеда зазни а рехь, хьана тлач.
Гила-мад я, чамар ийида ажалди,
Гатаз дакIар, вахт атанва, лугьуз хьвач.

* * *

Ви буйругьдал, кайитIан цлу, эхда за,
ГатайтIан ви назик пацу, эхда за.
Вун агатна, кьейи члавуз рикIин цай,
Зун кьужахда кьуртIан вацлу, эхда за.

* * *

Хьша тIун вун элкьвена, зи жегьилвал,
Кьуз кьисметна икьван фад заз агьилвал?
Рушни гада перпилагда кьугьвазва,
Ийизва за бахтаваррал пехилвал.

* * *

Ништа, сятдин шумуд ятIа, куьчедава
зун тек,
Ван хкажна, уях хьанва, уь...уь ягьиз, клек.
- Хабар це на духанчидиз, заз гурай чехир,
Начагь чандиз жерягь хьиз я, кьве ам заз
герек.

* * *

Рушаз гада, гададиз руш клан жеда,
Мез ширин яз, плузаррал чан-чан жеда.
Вахтар фиде, жезвач лугьуз веледар,
Гьайиф, чара хьана лагьай ван жеда.

* * *

Вил ягь тийиз кьулухь - вилик,
Гьавалат я руш вун зал икI.
Кланивилин лишан я жал,
Каш кьвайди хьиз, незва зи рикI?

* * *

ГьикI жедатIа чи пакад югь, чидач хьи,
дуст, чаз,
Гьилемай кьван и дуьнья чи, кеф члугван,
нез-хьваз.

Вахт алуькда, чун хьфидай
муьгманханадай,
И тарни там, и тебиат, чи жегьилприв таз.

* * *

Шарабдикай зи яман кьаз жедайтIа панагь,
Хьвадай за ам дарман патал ара бир,
гагь-гагь

Зи гьавурда акьадай дуьз гьар са ругьани,
Мусурмандиз ишлемеишун ятIан вич гунагь.

* * *

Ашукь жезва рикливай руш гададал,
Гьун мурад яз цийи нефес арадал.
Тебиатдин кьайидар яз физва гьакI,
Клани кьве цуьк, гьавалат жез сад-садал.

* * *

АватIа эгер а дуьнья, дуьньядани женнет,
Гьар жуьредин шартIар авай, гуз тежер
кьимет,
Чун ина кьуз энгел жезва, лагь кван вуна заз,
Аниз вучиз ахмиш жезвач
махлуькат-миллет?

* * *

"Цегь тлуьрдан кьилел цай жеда",
Угьри я ман, лянетдикай пай жеда,
Галуькзавай икьван себ-сив инсанрин,
Эхирни ам, акьул квахьна, зай жеда.

* * *

Няниз ксус, сагьдиз кьарагь пакамаз,
Салават гьваш, ахкуртIа чан аламаз,
Кьисмет тахьуй эхиратдин кьапуяр
Ваз, дуьньядихь са жизви вил галамаз.

* * *

"Лашуни як тIарда, гафуни - клараб",
И девирда, дуст кас, гьакI я жал, яраб?
Гьикьван элдин алатIани лянет,
Тарашчияр гьич жезвач эхир харап?

* * *

Эгер ви кьаншардиз кьвезватIа са язух,
Вилик кутур на ам, це адаз ширинлукь.
Гьуьрмет ая сагьсуздаз, гьил яхь аялдин,
Вун сувабрин сагьиб жервал уьмуьрлукь.

* * *

Тебиат, вахь аламатар бул ава,
Вахь кьуьд ава, гатфар ава, зул ава.
Йиса кьудра дегиш ийиз либасар,
Ваз инсанриз табий тежер тлул ава.

* * *

Цаваризни кьисмет жезва асайиш,
Гьанани инсан жезвай хьиз я яшамииш.
Секинвилехь, ислягьвилехь кьаних тир,
Ажеб тирни зун хьанайтIа ягьалмиш.

Дин

Исламдин тариф

Ямин МЕГЪАМЕДОВ

Аллагъ-Таалади чилеп алай вири инсанриз - Адамалай гатунна - Къяматдин йикъл къведальди - ракурнавайди анжах са дин я - Ислам.

Аллагъди Къуръанда лугъзува: **(3-сура, 19- аят, мана):**

"Гъакъкъатда, Аллагъдин вилик (дуьз) дин (...Ада Вичин пайгъамбаррилай ракурнавай дин) са Ислам я..."

Маса аятда лугъзува: **(3-сура, 85-аят, мана):**

"Ну Исламдила гъейри, (маса) дин тлалабайтла (низ маса дин клан хъайитла), адавай (ам) гъич къабулдач ва Эхиратдани ам еке зиян хъайибурукай жеда".

Гъавилляй чаз Исламдин диндихъ гъихътин тариф (яни, манадин баян) аватла чир хъана кланда.

Араб члала "Ислам" гафунин мана муьтлугъвал я.

Ислам диндин умуми мана: ам вири пайгъамбаррин ва расулдин дин я, абуру вирида чпин халкъариз тек са Аллагъдиз ибадат авуниз эверна ва Аллагъдин эмирар агакъарна. Абурун виридан макъсад сад тир - инсанриз дуьз рехъ къалурун.

Пайгъамбарри инсанрин рикел абуру чпин фикирар фана умьурдилай гъамишалугъ умьурдихъ элкьурун гъизвай.

Лагъана кланда, Ислам Аллагъ-Таалади Мугъ-

аммад пайгъамбардив гъаз ракурнавай дин яз къилди къачуртла, адаз са шумуд жуьреда баян гуз жеда.

Сад лагъайди. Жабраил малаикдила атанвай гъадисада ганвай баян: "...- Жабраил малаикди лагъана: "Хабар це вуна заз Исламдикай (ам вуч ятла).

- Пайгъамбарди (салават ва салам хъурай вичиз Аллагъдин патай) лагъана: Ислам - вуна шагъидвал авун (тестикъарун) я. Яни, Аллагъдила гъейри, ибадат авуниз лайихлу тир мад маса са иллагъини авачирди, гъакъкъатда Мугъаммад Аллагъдин расул тирди, кап авун, закят гун, Рамазандин вацра сив хуьн герек ва, эгер мумкинвал аваз хъайитла, гъаждал фин шарт тирди...

Къвед лагъайди. Ислам - им виридаз талукъ тир низам ва къанун я. Ада инсандин умьурдиз талукъ тир вири крар, гъалар дуьз къайдада твазва.

Ам Мугъаммад пайгъамбарди (салават ва салам хъурай вичиз Аллагъдин патай) вичин Реббидин патай гъаз атанвай дин я. Аллагъди адаз ам инсарив агакъарун эмирна. Ада Исламдиз табий хъайибуруз гъихътин суваб жедатла ва адаз акси хъайибуруз вучтин жаза агакъатла баян ганва.

Пуд лагъайди. Ислам вири инсанрин акьулда (фикирда) гъамиша авай пуд суалдиз ганвай дуьз (гъахъ) жавабар я:

Гъинай чун (инсанар) атанва?

Вуч патал чун атанва?

Чи эхир вуч я?

(Къатла ама)

"Лезги газетда" диндин пак къхьинар жезва. Гъавилляй ам чиркин чкайрал гадарун къадагъа я.

Чи ватанэгълияр - гъар сана

Агалкъунар гъеле вилик кума

Шадвилелди къейд ийиз жедай делилрикай сад ам я хъи, эхиримжи йисара жуьреба-жуьре яратмишунрин конкурса, клелунра, спортда, кваллахда агалкъунар къазанмишзавай чи ватанэгълияр кьадагъа Дагъустандани, Урусатдин регионрани, гъатта къецепатан уьлквейрани артух жезва. Интернетдин алакьадин мумкинвилер авай къенин девирда халкъдин лайихлу, чешнелу инсанрикай малуматар кватунни, умьур къиле тухузвай чкадила аслу тушиз, абуру гъалаз таниш хъунни четин месэла яз амуькъзава.

И йикъара чав яргал тир Красноярскда яшамаш жезвай, ана агалкъунралди кваллахзавай мад са лезги гъабилдикай - **МАГЪМУДОВА Сабрина Мураддиновна**дикай - хабар агакъна.

С.Магъмудова 1995-йисан 24-августдиз Махачкъалада дидедиз хъана. Цлувад йис тамам жедалди Дербентда яшамаш хъана, шегъердин 15-нумрадин мектебда агалкъунралди клелна.

2011-йисуз къисметди Красноярск шегъердиз акъудай руша 1-нумрадин "Универс" гимназияда клелун давамар хъува. Анаг куьтгайдалай къулухъ ам РФдин МВД-дин Сибирдин юридический институтдик экечна. Рик алай пешедай къилин образование, хъсан чирвилер къачур Сабринади вичин зегъметдин рехъ РФдин силсидин комитетдин Красноярскдин крайдин ва Хакасия республикадин силсидин къилин управленида къуллугъдал акъвазунилай гатунна. Кваллах-

див пешекарвилелди, лайихлувилелди эгечайвилляй къве вацралай ам къуллугъдин рекъяй силсидин отделдин къилин силсидин къуллугъдал жаж хъана. И къуллугъдални ругуд вацра кваллахайдалай къулухъ ада пешедин рекъяй агалкъунралди аттестациядин серенжемда иштиракна ва юстициядин лейтенант сад лагъай чин адаз вахтундила фад гана. Агалкъунар гъеле вилик кума - адан мурад мадни вини дережаар муьтлугъарун я.

Шак алач, ихътин гъар са жегъил тарифиз лайихлу я. Чеплай гележегдин несилрини чешне къачудайвал, къуй чи жегъилрин арада агалкъунар, алакьунар авайбуру гъаз хъурай.

Сабринадин диде Индира Бабаевнади алай вахтунда Красноярскдин В.П. Астафьеван тиварунихъ галай педуниверситетдин социально-гуманитарный технологийрин институтдин директордин заместитель яз кваллахзава. Ам педагогикадин илимрин кандидат я.

Къез чидани?

Вагъшийрикай делилар

- Нек хъвадай гъаф вагъшийрин мез яруди я, анжах жирафрин мез вили рангунинди жеда.
- Къиблепатан Америкадин вацара электричество квай угорь балугъ ава, адан тоқдин къуват 1,2 ампердив агакъзава. Ихътин тоқдин къуватдивай 100 ваттдин ругуд лампа куькьуриз жеда.
- Аби рангунин кит вагъши гъайванрикай виридалайни чхиди я. Сифте хъайи адан шарагдин заланвал 3 тонндив агакъзава, са йис алатайла, - 26 тонндив. Тарихда малум тир виридалайни чхиди кит 1947-йисуз къуна, адан заланвал 190 тонн тир.
- Хамелеондивай вичин бедендилаини гъаф ярғыи мензилдиз къван мез къецихъ акъудиз жеда.
- Дуьньяда 70 агъзурдав агакъна хушраканрин ва 3 агъзур къван нетлерин жуьреяр ава.
- 75 процент вагъши къушарин умьур зур йисалай артух давам жезвач.
- Лап гъевчиди тир колибри къушравай са

йикъан къене вичин заланвилелай къве сеферда артух ем нез жеда.

- Филди са юкьуз 90 литр къван яд хъвазва.
- Африкадин лекъендила алай чкадила вадни зур метрдин къакъандиз тарариз хъадагъиз алакьда.
- Са грамм вирт гъазурун патал члжре агъа клан 2000 цуькведал къван лув гана кланда.
- Акулади, вичи гъужумзавай гъайванди - къурбандди аксвал къалурдайла, хасарат тагурай лугъуз, маса гъайванар къадайла, вилер клевзава.
- Яд хъун тавуна виридалайни гъаф вахтунда акъвазиз жедай гъайванар девеяр ваь, тартарар (гъамбардин къифер) я.
- Вагъши кацерин жинсиникай виридалайни хаталуди пеленг я.
- Жирафрилай балкланрилайни йигиндиз зериз алакьда.

Дуьньяда

Тебрикна

Европадин Советдин (СЕ) генеральный секретарь Т.Ягганда Россиядинни Украинадин арада дустагъра ацукънавайбуру дегишар хъувунихъ галаз алакьалу яз къиле фейи кар тебрикна. Идан гъакъиндай СЕдин сайтди хабар гузва.

"Им Европадин Советдин членар тир къве уьлкведин алакьаяр баришугъ хъувунин рекъе умуд кутаз жедай кам я. Гележегда Москва ва Киев баришугъ хъувун патал Европадин Совет куьмек гуз гъазур я", - лагъана Ягганда.

Идалай вилик США-дин президент Д.Трампа Россиядизни Украинадиз дустагнавайбуру дегишар хъувунин кар мубаракнай. Адан гафара, им лап хъсан хабар ва ислягъвилыхъ къачунвай зурба кам я.

Россиядинни Украинадин дустагъра авайбуру дегишар хъувунин серенжем 7-сентябрдин экуьнахъ къиле фена. И юкьуз Москвадиз Украинада дустагнавай 35 россияви, Украинадиз Россияда дустагнавай 35 украинви авай самолетар хъфена.

Киберполиция?..

Россиядин Президент В.Путина наркотикар интернетда маса гунин цийи къайдайриз гъаф дикъет гун герек яз гъисабзава, амма и кар патал киберполиция арадал гъунин чарасузвал авайдахъ инанмишвалзавач. "Новости" РИА-ди раижзавайвал, ихътин фикир ада Рагъэкъечлдай патан экономикадин форумдал лагъана.

"Киберполициядин гереквал аватла, чидач. МВД-диз чир хъун лазим я хъи, тахсиркарри наркотик квай затлар раижунин карда алай аямдин къайдайрикай менфят къачува. Наркотикрихъ галаз женг члуьгдай къурулушрин сергъятра аваз чна и кардиз фикир гана кланда. За МВД-дин къил В.Колокольцеваз и ихтилат чарасуздаказ ийида", - лагъана уьлкведин регъберди.

Июндин вацра Путина Россияда наркотикар ишлемишуниз талукъ темадай клев рахунар авунихъ галаз сад хъиз, вич уголовный кодексдин 228-статьяда къалурнавай тахсиркарвилериз талукъ жаза къезиларунизи акси тирди лагъана. Регъберди тестикъарайвал, Россияда и статьядай тахсир кутунвай къарарар (приговор) гъаф ава. Судди кар атлана, дустагъра ацукънавайбуру санлай къачуртла, абурукай 26 процент наркотикрихъ галаз алакьалу тахсиркарвилерай жазаламишнавайбуру я. Адан гафара, наркотикриз акси къанунар цийи хъувунин ваь, уголовный делояр къалпбуруз элкьурдай мумкинвал тахъун ва гъакъ инсанар тивар патал дустагъда ацукъаруниз рехъ тагун патал и жигъетдай полицияди тухузвай кваллахрал гуьзчивал тухунин чарасузвал ава.

Къуд аял хкана

И йикъара Сириядин дустагъда ацукънавай аялар авай самолет Москвадиз хтана. Идакай Россиядин аялрин ихтияррин рекъяй векил Анна Кузнецовади вичин Facebook-да къхена.

Идалай вилик Кузнецовади 4-9 йисан яшара авай Россиядин къуд аял уьлкведиз хкиз кланзавайдакай лагъанай. Аялар судди кар гайи чпин дидейрихъ галаз дустагъда хъана.

Гуьгуьнлай "Новости" РИА-ди аялар къве йикъалай мукъва-кйлийривай вахъуз жедайди раижна. Абурукай сад Дагъустандиз рекъе хутада, пуд - Чечнядиз.

10-июндиз Сириядин кефердинни - рагъакъидай патан регионар гуьзчивилик кутунвай куьрддин гъукумди Европадин уьлквейрив террористрин "ИГ" (ам Россияда къадагъа авунва) тешкилатдин боевикрин хизанра хъанвай 14 етим аял вахканай. Абурукай 14 етим виридалайни чехидан 10 йис тир. Абуру дыведикай катыйбуру патал тайинарнавай махсус лагерра яшамаш хъана.

Зайиф чка къейдна

Россиядин какахъай женгерин (ММА) тивар-ван авай спортсмен Александр Емельяненкоди вичин Instagram-аккаунтда Гъабиб Нурмегъамедова америкави Дастин Поръедин винел къачур гъалибвилыхъ галаз алакьалу къейд къхена.

Ада Нурмегъамедоваз лайихлувилелди къазанмишай нубатдин агалкъун тебрикна ва, малумарайвал, Гъабиба са арада вичи къалабулух кутурдини къейдна. Адан фикирдалди, дагъустанвиди гъутаралди куьлуни техникада зайифвал къалурзава. Алава хъувурвал, Гъ.Нурмегъамедова боксдиз артух фикир гун лазим я. "Исятда ада къуршахар къуни пагъливандин жукъмар боксервилерин зирингбуруз элкьурна кланзава", - къхена Емельяненкоди.

Къейд ийин, 7-сентябрдиз Нурмегъамедова Поръедин винел пуд лагъай раунда адан рекъвер клевиз чуькьуналди гъалибвал къачуна. Гъабиба 28 бягъс къиле тухванва ва садрани ам магълуб хъанвач. Заланвилерин къезил дережада ада дуьньядин чемпионвилерин чул къвед лагъай сеферда хвена.

Агъа кланин къимет

Госдумадин депутатри Россияда палатусар маса гунин агъа кланин къимет тайинарун теклифнава. Парламентдин векилрин фикирдалди, и карди палатусрихъ галаз алакьада хъунин мумкинвал агъузарда ва абуру къанунсуздаказ маса гунин вилик пад къунизи куьмекда. Идан гъакъиндай Госдумадин бюджетдин ва налогрин рекъяй Комитетдин председателдин сад лагъай заместитель С.Катасонова ихтилатна.

Ада къейд авурвал, къанундал амална маса гузай 95 процент палатусрин къимет 90 манатдила тймил туш, гъавилляй агъа кланин къимет яз 85 манат тайинарайтла жеда.

Алай вахтунда, къанундал асаслу яз, палатусрин агъа кланин къимет 75 манат я. Идалай вилик гъукумди палатусар арадал гъизвайбурувай экологиядин налог къачун теклифна. Чар Россиядин здравоохраненидин, тебиатдин ресурсрин ва экологиядин министерствойрив агакъарнава. Къейдзавайвал, палатусар авай са къапунай (пачка)5 манат пул къачун теклифзава.

Чин гъазурайди - Куругъли ФЕРЗАЛИЕВ

понедельник, 16 сентября

РГВК

06.50 «Заряжайся!» 0+
07.00 Время новостей Дагестана. Итоги
08.05 «Заряжайся!» 0+
08.15 «Здравствуй, мир!» 0+
08.50 «Заряжайся!» 0+
08.55 Д/с «Мастер путешествий» 12+
09.25 Х/ф «Вос оживает гражданка Никанорова»
11.05 Д/ф «Абдулла» 12+
11.15 «Одекан» 6+
11.45 «Служа Родине» 12+
12.05 «Парламентский вестник» 12+
12.30 Время новостей Дагестана
12.50 Д/ф «Август 1999-го»
14.30 Время новостей Дагестана
14.50 «Музыкальный майдан» 12+
16.30 Время новостей Дагестана
16.55 Х/ф «Без вина виноваты» 6+

18.45 Передача на табасаранском языке «Мил»
19.30,22.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Черным по белому»
20.00,23.00 Время новостей Махачкала
20.20 «Здоровье» 12+
21.05 «Дагестан туристический» 6+
21.25 «Учимся побеждать»
21.45 «Круглый стол» 12+
22.55 «Черным по белому»
23.20 «Угол зрения» 16+
23.45 Д/ф «Он придумал танец» 0+
00.30 Время новостей Дагестана
01.00 Время новостей Махачкала
01.15 Передача на табасаранском языке «Мил»
01.50 Д/ф «Незаметная Россия» 1 с. 12+
02.30 «Учимся побеждать»
02.45 Концерт 12+
04.45 Передача на табасаранском языке «Мил»

ПЕРВЫЙ

05.00 «Доброе утро».
09.00 Новости.
09.25 «Доброе утро».
09.55 «Модный приговор».
10.55 «Жить здорово!» (16+).
12.00 Новости.
12.15 «Время покажет».
15.00 Новости.
15.15 «Давай поженимся!» (16+).
16.00 «Мужское/Женское».
17.00 «Время покажет».
18.00 Вечерние новости.
18.35 «На самом деле». (16+).
19.45 «Пусть говорят». (16+).
21.00 «Время».
21.30 Т/с «Галка и гамаюн».
23.30 «Вечерний Ургант».
00.00 «Время покажет».
03.00 Новости.
03.05 «Время покажет».
03.40 «На самом деле». (16+).

РОССИЯ 1

11:25,14.25,17.00,20.45 Вести-Дагестан
17:25 Вспоминая 99-й. В жанре военного репортажа
18.15 Акцент. Аналитическая программа Ильмана Алипулатова
05.00 «Утро России».
09.00 «Вести».
09.25 «Утро России».
09.55 «О самом главном».
11.00 «Вести».
11.45 «Судьба человека с Б. Корчевниковым». (12+).
12.50 «60 минут». (12+).
14.00 «Вести».
14.45 «Кто против?» (12+).
17.25 «Андрей Малахов. Прямой эфир». (16+).
18.50 «60 минут». (12+).
20.00 «Вести».
21.00 Т/с «Замок из песка».
23.15 «Вечер с Владимиром Соловьевым». (12+).
02.00 Т/с «Королева бандитов 2». (12+).
03.50 Т/с Семейный детектив.

НТВ

05.15 Т/с «ППС». (16+).
06.00 «Утро. самое лучшее».
08.05 «Мальцева». (12+).
09.00 Т/с «Мухтар. Новый след». (16+).
10.00 «Сегодня».
10.20 Т/с «Лесник. Своя земля». (16+).
13.00 «Сегодня».
13.25 «Чрезвычайное происшествие. Обзор».
14.00 «Место встречи».
16.00 «Сегодня».
16.30 «Ты не поверишь!»
17.00 «ДНК». (16+).
18.00 «Своя правда» с Романом Бабаевым.
19.00 «Сегодня».
19.40 Т/с «Куба». (16+).
20.40 Т/с «Куба. Личное дело». (16+).
22.50 «Основано на реальных событиях». (16+).
23.45 «Сегодня».
23.50 «Поздняков». (16+).
00.00 «Место встречи».
02.00 «Их нравы».
02.15 Т/с «ППС». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.30 «Удачная покупка». (16+).
06.40 «Выбери меня». (16+).
07.40 «По делам несовершеннолетних». (16+).
08.40 «Давай разведемся!» (16+).
09.40 «Тест на отцовство». (16+).
10.40 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
12.35 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
14.20 Д/ф «Порча». (16+).
14.50 Мелодрама «Жена с того света». (16+).
19.00 Т/с «Цыганка». (Россия - Украина). (16+).
23.25 Т/с «Самара 2». (16+).
02.05 Д/ф «Порча». (16+).
02.35 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
03.55 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
05.30 «Тест на отцовство».

ТВ-ЦЕНТР

06.00 «Настроение».
08.05 Х/ф «Шерлок Холмс и доктор Уатсон».
10.55 «Городское собрание». (12+).
11.30 «События».
11.50 Т/с «Коломбо». (12+).
13.40 «Мой герой. Борис Токарев». (12+).
14.30 «События».
14.50 «Город новостей».
15.05 Т/с «Пуаро Агаты Кристи». (12+).
17.00 «Естественный отбор». (12+).
17.50 «События».
18.05 Детектив «Сразу после сотворения мира».
22.00 «События».
22.30 «Жаждя Крыма». (16+).
23.05 «Знак качества». (16+).
00.00 «События. 25-й час».
00.35 «Петровка, 38». (16+).
00.55 «Прощание. Михаил Евдокимов». (16+).
01.45 Т/с «Пуаро Агаты Кристи». (12+).
03.35 «Право знать!» (16+).
05.05 «Знак качества». (16+).

ЗВЕЗДА

06.00 «Сегодня утром».
08.00 Новости дня.
08.20 Главное с О. Беловой.
10.00 Военные новости.
10.05 Д/ф «Легенды государственности». (16+).
10.50 Х/ф «Настоятель 2».
13.00 Новости дня.
13.20 «Открытый эфир».
15.00 Военные новости.
15.05 Д/с «Лучший в мире истребитель Су-27».
18.00 Новости дня.
18.30 «Специальный репортаж». (12+).
18.50 Д/с «Битва оружейников».
19.40 «Скрытые угрозы».
20.25 Д/с «Загадки века с Сергеем Медведевым».
21.15 Новости дня.
21.25 «Открытый эфир».
23.05 «Между тем». (12+).
23.35 Х/ф «Следствием установлено».
01.30 Х/ф «Без срока давности». (12+).
03.00 Х/ф «Мама вышла замуж».

вторник, 17 сентября

РГВК

06.50 «Заряжайся!» 0+
07.00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на табасаранском языке «Мил»
08.00 «Заряжайся!» 0+
08.10 Мультфильм 0+
08.50 «Заряжайся!» 0+
08.55 Фильм - спектакль «Горе от ума» 6+
11.35 «Учимся побеждать»
11.50 «Здоровье» 12+
12.50 «Дагестан туристический» 6+
13.10 «Круглый стол» 12+
14.00 Д/с «Органическое земледелие» 12+
14.30,16.30 Время новостей Дагестана
14.50 «Музыкальный майдан» 12+
16.55 Х/ф «Берег его жизни» 1 с. 0+
18.15 «Дагестан без коррупции» 12+

18.45 Передача на лакском языке «Аьрши ва агьлу»
19.30,22.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Черным по белому»
20.00,23.00 Время новостей Махачкала
20.20 «Подробности» 12+
20.45 Ток-шоу «Дагестан. Правила жизни» 12+
21.50 «Человек и вера» 12+
22.55 «Черным по белому»
23.20 Д/ф «Командир девятой роты» 12+
00.30 Время новостей Дагестана
01.00 Время новостей Махачкала
01.15 Передача на лакском языке «Аьрши ва агьлу»
01.50 Д/ф «Незаметная Россия» 2 с. 12+
02.30 Концерт 12+
04.40 Передача на лакском языке «Аьрши ва агьлу»
05.15 «Человек и вера» 12+
05.45 Х/ф Берег его жизни.

ПЕРВЫЙ

05.00 «Доброе утро».
09.00 Новости.
09.25 «Доброе утро».
09.55 «Модный приговор».
10.55 «Жить здорово!» (16+).
12.00 Новости.
12.15 «Время покажет».
15.00 Новости.
15.15 «Давай поженимся!» (16+).
16.00 «Мужское/Женское».
17.00 «Время покажет».
18.00 Вечерние новости.
18.35 «На самом деле». (16+).
19.45 «Пусть говорят». (16+).
21.00 «Время».
21.30 Т/с «Галка и гамаюн».
23.30 «Вечерний Ургант».
00.00 «Время покажет».
03.00 Новости.
03.05 «Время покажет».
03.40 «На самом деле». (16+).

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Гюлистан» (на азербайджанском языке)
11:25,14.25,17.00,20.45 Вести-Дагестан
17:25 Республика
18.15 Док. фильм «Утро России».
09.00 «Вести».
09.25 «Утро России».
09.55 «О самом главном».
11.00 «Вести».
11.45 «Судьба человека с Б. Корчевниковым».
12.50 «60 минут». (12+).
14.00 «Вести».
14.45 «Кто против?» (12+).
17.25 «Прямой эфир». (16+).
18.50 «60 минут». (12+).
20.00 «Вести».
21.00 Т/с «Замок из песка».
23.15 «Вечер с Владимиром Соловьевым». (12+).
02.00 Т/с «Королева бандитов 2». (12+).
03.50 Т/с Семейный детектив». (12+).

НТВ

05.15 Т/с «ППС». (16+).
06.00 «Утро. самое лучшее».
08.05 «Мальцева». (12+).
09.00 Т/с «Мухтар. Новый след». (16+).
10.00 «Сегодня».
10.20 Т/с «Лесник. Своя земля». (16+).
13.00 «Сегодня».
13.25 «Чрезвычайное происшествие. Обзор».
14.00 «Место встречи».
16.00 «Сегодня».
16.30 «Ты не поверишь!»
17.00 «ДНК». (16+).
18.00 «Своя правда» с Романом Бабаевым.
19.00 «Сегодня».
19.40 Т/с «Морские дьяволы. Рубежи Родины».
20.40 Т/с «Куба. Личное дело». (16+).
22.50 «Основано на реальных событиях». (16+).
23.45 «Сегодня».
23.55 «Крутая история».
00.50 «Место встречи». (16+).
02.40 «Их нравы».
03.00 Т/с «ППС». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.20 «Удачная покупка». (16+).
06.30 «Выбери меня». (16+).
07.30 «По делам несовершеннолетних». (16+).
08.30 «Давай разведемся!» (16+).
09.30 «Тест на отцовство». (16+).
10.30 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
12.30 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
14.15 Д/ф «Порча». (16+).
14.45 Т/с «Цыганка». (16+).
19.00 Т/с «Цыганка». (16+).
23.25 Т/с «Самара 2». (16+).
02.05 Д/ф «Порча». (16+).
02.35 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
03.55 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
05.30 «Тест на отцовство».

ТВ-ЦЕНТР

06.00 «Настроение».
08.00 «Ералаш».
08.20 «Доктор И...» (16+).
08.55 Боевик «Перехват».
10.35 Д/ф «Один против всех». (12+).
11.30 «События».
11.50 «Петровка, 38». (16+).
12.05 Т/с «Коломбо». (12+).
13.35 «Мой герой». (12+).
14.30 «События».
15.05 Т/с Пуаро Агаты Кристи
17.00 «Естественный отбор»
17.50 «События».
18.20 Детектив «Жизнь, по слухам, одна». (12+).
22.00 «События».
22.30 «Осторожно, мошенники!» (16+).
23.05 «Женщины Михаила Козакова». (16+).
00.00 «События. 25-й час».
00.35 «Петровка, 38». (16+).
00.55 «Дикие деньги». (16+).
01.45 Т/с «Пуаро Агаты Кристи». (12+).
03.35 «Осторожно, мошенники! Коммунальный кошмар». (16+).

ЗВЕЗДА

06.00 «Сегодня утром».
08.00 Новости дня.
08.20 Т/с «Команда 8». (16+).
10.00 Военные новости.
10.05 Т/с «Команда 8». (16+).
13.00 Новости дня.
13.20 «Открытый эфир».
15.00 Военные новости.
15.05 Д/с «Лучший в мире истребитель Су-27».
16.05 Д/с «Отечественное стрелковое оружие».
18.00 Новости дня.
18.30 «Специальный репортаж». (12+).
18.50 Д/с «Битва оружейников». «Минометы». (12+)
19.40 «Легенды армии».
20.25 «Улика из прошлого». «Двойные стандарты Ватикана». (16+).
21.15 Новости дня.
21.25 «Открытый эфир».
23.05 «Между тем». (12+).
23.35 Х/ф «Найти и обезвредить». (12+).
01.30 Х/ф «Гусарская баллада». (12+).
03.00 Х/ф «Увольнение на берег».

среда, 18 сентября

РГВК

06.50 «Заряжайся!» 0+
07.00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на лакском языке «Аьрши ва агьлу»
07.55 «Заряжайся!» 0+
08.05 Мультфильмы 0+
08.50 «Заряжайся!» 0+
08.55 Д/с «Мастер путешествий» 12+
09.25 Х/ф «Полночный поцелуй» 0+
11.25 «Дагестан без коррупции» 12+
11.55 Д/ф «Плачьте, мальчики, и не сдавайтесь»
12.05 «Подробности» 12+
12.50 Ток-шоу «Дагестан. Правила жизни» 12+
13.50 «Человек и вера» 12+
14.30,16.30 Время новостей Дагестана
14.50 «Музыкальный майдан» 12+
16.55 Х/ф «Берег его жизни» 2 с. 0+

18.05 Мультфильм 0+
18.20 «Ат-клуб» 0+
18.45,01.15,04.45 Передача на даргинском языке «Мил»
19.30,22.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Черным по белому»
20.00,23.00 Время новостей Махачкала
20.20 «Мы народ российский. Дагестан многонациональный» 12+
20.55 «Здоровье» в прямом эфире
21.55 «Городская среда»
22.55 «Черным по белому»
23.20 «Аутодафе» 16+
00.00 Д/ф «Сулакский каскад» 12+
00.30 Время новостей Дагестана
01.00 Время новостей Махачкала
01.50 Д/ф «Незаметная Россия» 3 с. 12+
02.30 Концерт 12+
04.10 «Аутодафе» 16+

ПЕРВЫЙ

05.00 «Доброе утро».
09.00 Новости.
09.25 «Доброе утро».
09.55 «Модный приговор».
10.55 «Жить здорово!» (16+).
12.00 Новости.
12.15 «Время покажет».
15.00 Новости.
15.15 «Давай поженимся!» (16+).
16.00 «Мужское/Женское».
17.00 «Время покажет».
18.00 Вечерние новости.
18.35 «На самом деле». (16+).
19.45 «Пусть говорят». (16+).
21.00 «Время».
21.30 Т/с «Галка и гамаюн».
23.30 «Вечерний Ургант».
00.00 «Время покажет».
03.00 Новости.
03.05 «Время покажет».
03.40 «На самом деле». (16+).

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Магудере» (на агульском языке)
11:25,14.25,17.00,20.45 Вести-Дагестан
17:25 «Гамсутль»
17.50 ЭКО-проект «Горные водопады»
05.00 «Утро России».
09.00 «Вести».
09.25 «Утро России».
09.55 «О самом главном».
11.00 «Вести».
11.45 «Судьба человека с Б. Корчевниковым».
12.50 «60 минут». (12+).
14.00 «Вести».
14.45 «Кто против?» (12+).
17.25 «Прямой эфир». (16+).
18.50 «60 минут». (12+).
20.00 «Вести».
21.00 Т/с «Замок из песка»
23.15 «Вечер с Владимиром Соловьевым».
02.00 Т/с «Королева бандитов 2». (12+).
03.50 Т/с Семейный детектив». (12+).

НТВ

05.15 Т/с «ППС». (16+).
06.00 «Утро. самое лучшее».
08.05 «Мальцева». (12+).
09.00 Т/с «Мухтар. Новый след». (16+).
10.00 «Сегодня».
10.20 Т/с «Лесник. Своя земля». (16+).
13.00 «Сегодня».
13.25 «Чрезвычайное происшествие. Обзор».
14.00 «Место встречи».
16.00 «Сегодня».
16.30 «Ты не поверишь!»
17.00 «ДНК». (16+).
18.00 «Своя правда» с Романом Бабаевым.
19.00 «Сегодня».
19.40 Т/с «Морские дьяволы. Рубежи Родины».
20.40 Т/с «Куба. Личное дело». (16+).
22.50 «Основано на реальных событиях». (16+).
23.45 «Сегодня».
23.55 «Однажды...» (16+).
00.40 «Место встречи». (16+).
02.40 «Подозреваются все».
03.10 Т/с «ППС». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.20 «Удачная покупка». (16+).
06.30 «Выбери меня». (16+).
07.30 «По делам несовершеннолетних». (16+).
08.30 «Давай разведемся!» (16+).
09.30 «Тест на отцовство». (16+).
10.30 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
12.30 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
14.15 Д/ф «Порча». (16+).
14.45 Т/с «Цыганка». (16+).
19.00 Т/с «Цыганка». (16+).
23.30 Т/с «Самара 2». (16+).
02.10 Д/ф «Порча». (16+).
02.40 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
04.05 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
05.40 «Тест на отцовство». (16+).

ТВ-ЦЕНТР

06.00 «Настроение».
08.00 «Ералаш».
08.10 «Доктор И...» (16+).
08.45 Х/ф «Медовый месяц».
10.35 Д/ф Людмила Касаткина. Угрожение строптивой». (12+).
11.30 «События».
11.50 «Петровка, 38». (16+).
12.05 Т/с «Коломбо». (12+).
13.35 «Мой герой». (12+).
14.30 «События».
14.50 «Город новостей».
15.05 Т/с Пуаро Агаты Кристи
17.00 «Естественный отбор»
17.50 «События».
18.20 Детектив «Призрак уездного театра». (12+).
22.00 «События».
22.30 «Линия защиты».
23.05 «Прощание». (16+).
00.00 «События. 25-й час».
00.35 «Петровка, 38». (16+).
00.55 «Хроники московского быта. Советское неглиже». (12+).
01.45 Т/с «Пуаро Агаты Кристи». (12+).

ЗВЕЗДА

06.00 «Сегодня утром».
08.00 Новости дня.
08.25 «Специальный репортаж». (12+).
08.45,10.05 Т/с «Объявлены в розыск». (16+).
10.00 Военные новости.
10.05 Т/с «Майор Ветров».
13.00 Новости дня.
13.20 «Открытый эфир».
15.00 Военные новости.
15.05 Д/с «Отечественное стрелковое оружие».
18.00 Новости дня.
18.30 «Специальный репортаж». (12+).
18.50 Д/с «Битва оружейников».
19.40 «Последний день».
Михаил Глушак». (12+)
20.25 Д/с «Секретные материалы». (12+).
21.15 Новости дня.
21.25 «Открытый эфир».
23.05 «Между тем». (12+).
23.35 Х/ф «Тихое следствие».
01.05 Х/ф «Добровольцы».
02.40 Х/ф «Проверь сердце живых». (12+).
04.00 Д/с «Москва фронту».

пятница, 20 сентября

РГВК
06.45 «Заряжайся!» 0+
07.00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на аварском языке. 12+

18.45,01.15 Передача на кумыкском языке
19.30,22.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Черным по белому»

ПЕРВЫЙ

05.00 «Доброе утро».
09.00 Новости.
09.25 «Доброе утро».
09.55 «Модный приговор».

РОССИЯ 1

11:25,14.25,17.00,20.45 Вести-Дагестан
17:25 Мир Вашему дому
17.50 Дагестан спортивный

НТВ

05.15 Т/с «ППС». (16+).
06.00 «Утро. самое лучшее».
08.05 «Доктор Свет». (16+).

ДОМАШНИЙ

06.15 «6 кадров». (16+).
06.30 «Удачная покупка».
06.40 «6 кадров». (16+).

ТВ-ЦЕНТР

06.00 «Настроение».
08.00 «Ералаш».
08.10 Х/ф «Рассвет на Санторини». (12+).

ЗВЕЗДА

07.35 Т/с «Тулский-Токарев». (16+).
08.00 Новости дня.
08.20 Т/с «Тулский-Токарев». (16+).

суббота, 21 сентября

РГВК
07.00,08.30,16.30 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на кумыкском языке. 12+

19.30,22.30,00.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Дежурная часть» 16+

ПЕРВЫЙ

05.50,6.10 «Россия от края до края». (12+).
06.00,10.00,12.00 Новости
06.55 Т/с «Красная королева»

РОССИЯ 1

05.00 «Утро России». Суббота.
08.15 «По секрету всему свету».
08.40 Местное время. Суббота. (12+).

НТВ

05.10 «ЧП. Расследование». (16+).
05.40 Х/ф «Ко мне, Мухтар!»
07.25 «Смотр».

ДОМАШНИЙ

06.20 «Удачная покупка». (16+).
06.30 «6 кадров». (16+).
06.35 Мелодрама «Только любовь». (16+).

ТВ-ЦЕНТР

06.20 Х/ф «Илья Муромец».
07.50 «Православная энциклопедия».
08.20 Х/ф «Приключения Шерлока Холмса и доктора Ватсона».

ЗВЕЗДА

07.00 Х/ф «Неоконченная повесть».
09.00 Новости дня.
09.15 «Легенды цирка с Эдгардом Запошным».

воскресенье, 22 сентября

РГВК
07.00 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+

15.05 «Городская среда»
15.35 Х/ф «Светлый путь»
17.20 «Человек и право»

ПЕРВЫЙ

05.40 Т/с «Красная королева». (16+).
06.00 Новости.
06.10 «Красная королева». (16+).

РОССИЯ 1

04.40 «Сам себе режиссер».
05.20 Х/ф «Польня - трава окаянная». (12+).
07.20 «Семейные каникулы».

НТВ

05.00 «Таинственная Россия». (16+).
06.00 «Центральное телевидение». (16+).
08.00 «Сегодня».

ДОМАШНИЙ

06.15 «6 кадров». (16+).
06.30 «Удачная покупка». (16+).
06.40 «6 кадров». (16+).

ТВ-ЦЕНТР

06.05 Детектив «Человек без паспорта». (12+).
08.00 «Фактор жизни».
08.35 Х/ф «Высоко над стражом». (12+).

ЗВЕЗДА

06.15 Х/ф «Золотая мино».
09.00 Новости недели с Ю. Подкопаевым.
09.25 «Служу России». (12+).

КУЛЬТУРА с 16 по 22 СЕНТЯБРЯ

ПОНЕДЕЛЬНИК
6.30,7.00,7.30,10.00,15.00,19.30,23.40
Новости культуры
06.35 «Пешком...»

ВТОРНИК
6.30,7.00,7.30,10.00,15.00,19.30,23.40
Новости культуры
06.35 «Пешком...»

СРЕДА

6.30,7.00,7.30,10.00,15.00,19.30,23.40
Новости культуры
06.35 «Пешком...»

ЧЕТВЕРГ

6.30,7.00,7.30,10.00,15.00,19.30,23.40
Новости культуры
06.35 «Пешком...»

ПЯТНИЦА

6.30,7.00,7.30,10.00,15.00,19.30,23.40
Новости культуры
06.35 «Пешком...»

СУББОТА

06.30 Лето Господне. Рождество Пресвятой Богородицы

ВОСКРЕСЕНЬЕ

06.30 Д/с «Эффект бабочки».
07.05 М/ф: «Паровозик из Ромашкова», «Малыш и Карлсон».

РАДИО

ПОНЕДЕЛЬНИК
11.10. Вести «Дагестан»
11.30. Радиотамаша
ВТОРНИК
11.10. Вести «Дагестан»
11.30. «Актуально».

Программа гъзаурайди - Н.ВЕЛИБЕГОВА

1999 Бандитрин дестеяр чукурайдалай инихъ - 20 йис 2019

Муслим ДАХХАЕВ:

“За Дагъустандин халкъдиз сагърай лугъузва”

Рагнеда РАМАЛДАНОВА

Дагъустандин чилелай террористринни диндин экстремистрин международный клеретар чукурайдалай инихъ 20 йис алатнава. Саки варзни зура боевикри Дагъустан кьун патал еке чалишмишвилернай. Ботлих район, Кадардин зона, Хасавюрт, Новолак... Дагъларин уьлкве патал четинди тир а вахтунда чпин пешекарвилелайни гьерекатрилай, къабулай къарариллайни серенжемрилай гзаф крар, гьа гьисабдай яз инсанрин уьмуьрни хатасузвал, Дагъустандин гележег аслу хъайи гзаф ксари зулуматдин а йикъарни йифер рикел хкизва, абурукай тарс хкудуниз эвер гузва. Ахьтинбурукай сад - къенепатан къуллугъдин генерал-майор, Россиядин ФСИН-дин (Федеральная служба исполнения наказаний) Ростовский областда авай кьилин Управленидин начальник Муслим Мегъамедович ДАХХАЕВ и йикъара Махачкъалада, “Дагъустандин правда” газетдин редакцияда, журналистрихъ галаз гуьруьшмиш хъана.

1999-йисан сентябрдиз Хаттаб ва Басаев кьиле аваз Чечнядай Дагъустандиз международный террористар гъахъайла, Новолак РОВД-дин начальник, майор Муслим Даххаева вичин гъилик къуллугъзавай юлдашарни галаз сергъятдал алай райондин важибду объектар хуьнин кьвалах тешкилна. Россиядай военный къуллугъчияр агакъдалди хуси къуватаралди абуру чпелай гьам инсанрин, гьамни яракъдин къадардал гьалтайла 20 сеферда къуватлу тир душманрихъ галаз чилин гьар са чиб алай чка патал джаве тухвана, бандитар республикадин деринриз гъахуьнин вилик пад кьуна. Новолак хуьруьн центр боевикар патал къачуз тежер кьеледиз элкьена. Федеральний къуватрихъ галаз алакьа авачиз, Муслим Даххаева неинки хуьр оборона авун тешкилна, гьакни активвилелди женгинин гьерекатарни кьиле тухвана.

1999-йис. 4-сентябрдин йифиз рикел пис къалабулух акатай Муслим Мегъамедович экуьнахъ лап фад шофердихъ галаз рекъиз экъечна. Абуруз акуна хьи, вилик яд авай военный машин акъвазнава, аскерри, капот ачухна, са вуч ятлани ийизва. Ада абурувай ина вучзавайди ятла хабар кьуна. Аскерри чеб колоннадихъай галатнавайбур тирди хабар гуда. Начальниқди вучтин колонна, ам гьиниз физвайди ятла чирзава. Военный машинрин циргъ Дуци хуьруьз физвайди яз хъана.

Амма военный, хуьруьз гъахъзавай кьекъуьн такуна, Чечня галайвал фенвай. Ана лагъайтла, боевикри агъавалзавай. М.Даххаева тадидаказ абурухъ агакъарун кьетна. Са гужуналди колоннадин кьил жагъурна. Командирар, чпи аскерар гьиниз тухузватла гъавурда акъурла, чларар цаз-цаз хъана амуькнай...

5-сентябрь. Экуьнахъ лап фад райондин мулкариз бандитрин члехи дестеяр гъахъуникай зав хабар агакънавай. Душманрив милиционеррин, ФСБ-дин къуллугъчийрин сиягъар, хуьруьн геьенш план, Липецкдин ОМОН алай чка къалурнавай карта гвай, - хиялрик кваз а йикъан вакъиаяр рикел хкизва РОВД-дин начальниқди. - ОМОН-дин къуллугъчияр чи райондиз кьве гьафте вилик ракъурнавай. Абуру чкадихъ, агъалийрихъ галаз таниш жез агакънавачир. Бандитрин кьилин макъсад абуру есирда кьун ва гележегда чуьлдин чпин командиррихъ галаз дегишарун, анайни Хасавюртдиз гъахъун тир. Новолакда гьа са вахтунда са шумуд чкада женгер кьиле физвай. Террористри центрадихъ фидай рехъ кьунвай. ОМОН-дин къуллугъчияр жуьрэтлу гадаяр яз хъана. Абурулай 30-далай виниз террористар терг ийиз алакьна. Гуьгъуьнлай ОМОН-дин командир Сергей Сковородинни абурухъ ахгалтна. Абуру - культурадун кьвале, чи арада лагъайтла, са шумуд дарамат авай. Чи, милициядин отделдин, вилик абуру анай акъудунин везифа квай. Чаз чкадин агъалийри-ополченцийрини кумекзавай, - рикел хкизва мугъманди.

Амма командирди вичи кьиле тухвай кьвалахдикай, хуси чалишмишвилерикай лугъузвач. Кутугнавач... Гуьруьшда иштираккай ва чпиз ихтилат физвай вакъиайрикай хъсандиз чизвай “Дагъустандин” а чъаван кьилин редактор Ражаб Идрисова, журналист Эмма Тыщенкоди ва масабур Муслим Даххаеван регъбервилек кваз а вахтунда къабулай серенжемрин нетижада ОМОН-дин 30 къуллугъчи культурадун кьвалей акъудиз алакьайди кьейдна. А чъавуз къвед - телеф, 7 касдал хирер-къацлар хъанай.

“Эгер РОВД-дин начальниқди виниз тир пешекарвал, уьтквемвал, халис командирдин ерияр, ватанпересвал... къалурначиртла, пашман нетижаяр жедай”, - кьейдзавай абуру.

ОМОН-дин къуллугъчийрикай члехи пай РОВД-дин дараматдиз - “саламат” чкадиз акъуднавайди чир хъайила, Басаева Муслим Даххаеваз рациядай зенгна, гуя Липецкдин ОМОН-дин къуллугъчияр вичив вахкайтла, ада РОВД-дин къуллугъчияр, анжах яракъ гвачиз, ах-

хъайда лагъанай. Амма командирди “Кун иниз анжах чун кьейидалай къуллухъ гъахъда” лагъана жаваб ганай.

Басаев саклани секин жезвачир. “Чна кьез, РОВД-дин къуллугъчийриз, яракъни гваз экъечдай мумкинвал гуда. Чав урусар вахце!”, - теклифзавай ада. “Ваъ, - им командирдин эхиримжи ва атлай жаваб тир, - чун урусрихъ галаз са стхаяр я. Дагъустанвийри стхаяр маса гудайди туш”, - хълагънай ада

Басаеваз РОВД-дин начальниқди мадни кар кьунай, ам алдатмишна, хирер хъанвай ОМОН-дин къуллугъчияр цун хурай акъуднай.

Икл, хирер-къацлар хъанвайбур кьве БМП машинра аваз 6-сентябрдин экуьнахъ лап фад Хасавюрт галайвал рекъе туна. И рехъ лагъайтла, Хаттабан штаб авай кьвалин патавай физвай. Гаф кватай

чкадал лугъун, иниз исятдани Хаттабан кьвал лугъузва. Вичин къуллугъчийриз М.Даххаева боевикар анай хъфенва, рехъ михьи ва азад я лагъанвай. Амма рекъий фидай чъавуз авай кьван вири яракърай ягъунин, гьакни лап йигиндакъ финин буйругъ ганвай. Экуьнин вахт. Куьнеда БМП-яр фидай къати ван гъатзава. Боевикриз инив къушунар агакъай хъиз хъана, абуру квалерин къуларихъ, катна, инана чуьнуьх жезва. Кардин гъавурда акъурла, чи гадаяр яргъаз акъатнавай.

Командирди амай 70-80 кас къутармишуун патални план тукъурнавай. Новолак райондин кеферпата Чапаево хуьрелай анихъ Чечнядин мулкар - хуьрер гала эхир. И кардикай боевикриз хабар авачир. Командирди са десте боевикрин патавай гвай рекъий ракъурна. Ам анай са манийвални авачиз акъатна. Боевикри ам разведкадин десте яз гьисабзавай, гуьгъуьнлай члехи десте атун гуьзлемишзавай. Амай милиционерар Муслим Мегъамедовича Чечнядин хуьрер галайвал рекъе туна. Боевикриз и кардикай хабар жедалди ва абуруз манийвал гуз эгечдалди са къадар вахт алатнавай. И чъавуз рациядай командирди Дагъустандин МВД-диз боевикар алай дуьм-дуьз чка къалурзава, аниз гуьлле гун тлалабзава.

2004-йисуз ам “секин” кьвалахал - Дагъустандин къенепатан крарин министрдин терроризмдихъ галаз женг чуьгунин месэлайрал машгул хъунин рекъий замстителвиле тайинарзава. Адан регъбервилек кваз бандподпольедин башчир тергун патал са шумуд серенжем кьиле тухвана. Терроризмдиз акси мярекатра М.Даххаевани иштиракзавай, идалди ада вичин гъилик къуллугъдин везифаяр кьилиз акъудзавайбуруз хъсан чешне къалурзавай. Экстремистар адан чандиз кьве сеферда къаст ийиз алахъна. Махачкъалада Перован куьчеда кьиле тухвай махсус серенжемда галуькай гуьлеяр адан бедендик гилани кума.

Тамам 20 йис алатайлан, Муслим Мегъамедовичан рикле хирер сагъ хъанвач - Дагъустандин милиционеррихъ галаз санал чи республика бандитрин гелегърикай хуьн патал чанар гайи ОМОН-дин къуллугъчийрин - халис игитрин къаматри тунвай хирер... Ам гьар йисуз абурун хизаррихъ - уьмуьрдин юлдашрихъ галаз гуьруьшмиш жезва. Абурун дердикъалдикай, къайгъуйрикай хабар къазва.

Международный террористрихъ галаз кьиле феий вакъиайра къалурай къегиьвилерай, 100-лайни виниз къуллугъчияр цун хурай ахкъудунин Муслим Даххаеваз гайиди анжах Жуьрэтлувилай орден хъана...

Мажара

Дирибаш хва Девлетхан

И кар Хив райондин Кьванцилприн хуьре хъайиди я. Яшлу муаллим Къафланов Агъабег Къафлановича, хцин мехъерин тадарак яз, жунгав хуьзвай. Вични - як пара гудай жинсининди.

Нубатдин сеферда гъайвандин цил (чка) дегишардайла, булахдал (чуьлда) ядни гана, цилинин кьил кьуна, вилик кваз физвай ам жунгавди вичин саягъда “диндирмишна” крчарал кьуна, чилел гьалчна. Ахпа тлуш гуз эгечна.

Гуьзлемиш тавур дуьшуьшдик акатай члехи буба адаз кумекчи яз фенвай хтулдиз - 9 йиса авай ДЕВЛЕТХАНАЗ акуна. Гежел вегин тавуна, клусни киче тахъана ам зурба гъайван бубадила алудиз, лугъудайвал, халисан гъужумдиз фена: гьиле авай тлвалуналди вичивай жедайвал жунгавдин тлеш-плуз ягъиз, гъараярна. И карди гъайван секинарна, чилел алкьурнавай инсандилай элячна, ам катна.

Хуьруьн кьерехда кьвалин цлал кьвалахзавай итимриз аялдин ван хъана, гьасятда абуруни атана агакъна. Саки эхиримжи нефесдал атанвай яшлу итим абуру Кьасумхуьрел - райбольницадиз агакъарна.

Ана травматологиядин отделенидин саки вири къуллугъчияр, кьиле уstad духтур Демир Ягъибегович аваз, жунгавдин хурукай хкудайди къабулиз гъазур хъанвай. Гьик хьи, Кьванцила амаз, Агъабеган стха Гъажисаида абуруз зенгнавай, хъанвай кардикай хабар ганвай.

Вахтунда агакъай кумекчи ва чкадал къабулай тади серенжемри жунгавди ягъуниқди 5 пакун тлвал, чилел алуькайла, кьуьнуьн кларабар ханвай, хуруз, риклиз, жигерриз тади ганвай итим сагъар хъувуна.

Ажалдин къармахрай и теьгерда ахкъатай яшлу муаллимди гила сифте вичин гъеччи хтулдиз - гьакъикчи къегьалдиз, машин кьуна, тадиз больницадиз агакъарай хуьруьнвийриз, духтур-травматолог Демир Ягъибеговичаз, вири медроботниқриз сагърай лу-гуьзва...

Саки пуд вацра месе гьатна, кьвачел ахкъалтайла, касди вичин хциз мехъерни авуна, гьа жунгав мехъерал туклуна. Гъайванди 300 килограммдив агакъна як гана. Мехъер гурлудаказ, вири хуьруьн эл, мугъманар галаз кьиле фена.

Члехи буба кьиникъикай хкудай къегьал Девлетхан, РФ-дин Федеральный Собранидин Советди 2019-йисан 23-июлдиз къабулнавай “Аялар-Игитар” проектдал (№ 2.5.-17/310) асаслу яз, виче хаталувилик кутуна, масадан уьмуьр хуьз алакьунай махсус награда гун патал къалурнава.

Эхъ, къегьалвал садрани квахъдач. Аялдинни, члехиданни.

Духтур-травматолог Сийидмегъамедов Даир Ягъибеговичан уstadвал, пешекарвал, гьар юкьуз 3 сеферда кьез, начагъдал кьил чуьгваз, къалурай къайгъударвални рикелелай алат тийирди я. Адакай и хизандин дуст, аялриз члехи бубадин стха хъанва!

Вири и краикай чазни Агъабег Къафланович мугъманвиле авайла чир хъана. Чнани ахтын муаллимдиз, члехи хизандин (13 аял хвена, члехи авуна) кьилиз, Кьванцилприн вафалу хциз, чи газетдин амадагдиз кумек гайи вирибуруз сагърай, баркалла, аферин лугъузва.

Макъала гъазурайди М.ЖАЛИЛОВ я.

Лезги газет

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Дагъустан Республикадин информатизациядин, алакьадин ва массовый коммуникациярин министерство

367018, Махачкъала, Насрутдинован пр., 1 "а"

КЪИЛИН РЕДАКТОР
М. И. ИБРАГЪИМОВ

(+78722) 66-00-60

E-mail: lezgiGazet@yandex.ru

КЪИЛИН РЕДАКТОРДИН ЗАМЕСТИТЕЛЬ
К. Н. ФЕРЗАЛИЕВ
66-13-55

ЖАВАБДАР СЕКРЕТАРЬ
Ш. Ш. ШИХМУРАДОВ
66-02-81

ОТДЕЛРИН РЕДАКТОРАР:

ПОЛИТИКАДИН
Н. М. ИБРАГЪИМОВ
66-00-59

ЭКОНОМИКАДИН
Ж. М. САЙДОВА
66-00-63

КУЛЬТУРАДИН
Д. Б. БЕЙБАЛАЕВ
66-00-58

ЛИТЕРАТУРАДИН
М. А. ЖАЛИЛОВ
66-00-64

ЯШАЙИШДИН ВА ЧАРАРИН
Р. С. РАМАЛДАНОВА
66-00-57

БУХГАЛТЕРИЯ
66-00-62

КАССА
66-00-56

ЖАВАБДАР КОРРЕКТОР
М. МАГЪАМДАЛИЕВА

ВЕРСТКА ИЙИЗВАЙДИ
Ш. ФЕЙЗУЛЛАЕВА

НУМРАДИН РЕДАКТОР
Ш. ГЪАЖИМИРЗОЕВ

Газет йиса 52 сеферда акъатзава
Газет алакьадин, информационный техноло-
гийрин ва массовый коммуникациярин хиле
гуьзчивал авунин рекъай Федеральный кьул-
лугъдин Дагъустан Республикада авай Управ-
лениди 2019-йисан 22-апрелди регистрация
авуна.

Регистрациядин нумра ПИ № ТУ 05-00420
Макъалаяр редакцияди туькьур хъийизва.
Макъалайриз рецензияр гуьзвач ва абур эль-
къвена вахузвач. Редакциядинни макъалай-
рин авторрин фикрар сад тахъун мумкин я.
Газетда чап авун патал теклифнавай матери-
алра гъанвай делирлин дуьзвиллин ва керчек-
виллин патакъай жавабдарвал авторрин чпин
хиве гъатзава.

РЕДАКЦИЯДИН ВА
ИЗДАТЕЛДИН АДРЕС:

367018, Махачкъала, Насрутдинован
проспект, 1 "а". Печатдин квал

ГАЗЕТДИН ИНДЕКСАР:

Йисан - 63249

Зур йисан - 51313

Чап ийиз вахкудай вахт - 21.00

Чап ийиз вахкана - 16.30

Газет "Издательство" "Лотос"
ООО-дин типографияда чапна.

367000, Махачкъала,
Пушкинан куьче, 6.

Тираж 6057

Ⓒ - И лишандик квай материалар
гъакъидихъ чапзавайбур я.

Ⓜ - Икъван яшар хъанвайбуру кьелрай

НАШИ РЕКВИЗИТЫ:

ГБУ "Редакция республиканской газеты
"Лезги газет"

УФК по РД

Отделение - НБ РД г.Махачкъала

БНК - 048209001

ИНН - 0561051314/КПП - 057101001

Р/Сч - 40601810100001000001

Л/Сч - 20036 Ш60090

Руьгь тухардай эсерар

Абад АЗАДОВ

Дидед чалал чапзавай лите-
ратурно-художественный ва об-
щественно-политический "Самур"
журналдин 4-нумра акъатнава.
Лугъун лазим я хьи, ана кьелдай
итижлу, руьгь тухардай жуьреба-
жуьре жанрайрин эсерар ава.

Сифте нубатда Дагъустандин
халкъдин шайр Ханбиче Хамето-
вадин "Намусдин къаябар" драма
къейдиз кланзава. Гъвечли эсерда
зурба темадиз экв ганва. Руьгь-
дин, халкъдин азадвал къазанми-
шун, хуьн патал къагъриман рух-
ваяр, уьткъем риклер, женгчир
герек я. Къванцин гададиз, Къуь-
чуьр Саидаз, Етим Эминаз, Ан-
хил Мариназ, Стлал Саядаз, Омар-
ла Батыраяз, Стлал Сулейманаз,
Къазимегамед Агъасиеваз ва
ихътин масабуроз ухшамшбур.

Дагъустандин халкъдин писа-
тель Абдуселим Исмаилован
къуд пердедикай ибарат "Меги-
рибан" къемедада хъуьруьнал-
ди, зарафатдалди, айгъамдалди
алай аямдин инсанрин къуьруь-
кар, синихар, гунагъар къалурза-
ва. Сюжетда уьмуьрдин юлдаш

рагъметдиз фенвай дидедиз ру-
шани езнеди гъуьл жа-гъурун па-
тал туькьурнавай фенд ава...

Нумрада писатель Нариман
Ибрагъимован "Зегерлу къи-
сас" повесть давамарзава.
Эсердин къилин игит силисчи
Гъабиб пуд дуст са йифиз къейи
сирлу тахсиркарвилляй кьил акъ-
удиз алахъзава.

Алим, писатель Къурбан
Акимован "Зарафатдинни рус-
вагъдин эсерин шагъ" макъа-
ла шайр-сатирик Жамидинан 85
йисан юбилейдиз бахшнава.
Нумрада шайрдин "Рехивал"
поэма-жетни чапнава.

Мансур Куьревиди Етим
Эминан "Гуьзел Тамум" шайр-
дин - гъезелдин клан-пун ахтар-
мишзава, ам кьве-къве цярци-
кай, бейтиникай ибарат тирди те-
стикъарзава ва гъезелдин цийи
къве цярцин вариантни гуьза.

Публицист Гъажи Ильцова
твар-ван авай художник Сей-
федин Сейфединован уьмуьр-
дай къачунвай итижлу ва къаи-
ярни, рагъметлу писатель Тажи-
дин Агъмедханован "Ажеб тарс
гана" юморескани хушдиз кьелиз
жедайбур я.

4-нумра акъатнава

Наира ИБРАГЪИМОВА

"Дагъустандин дишегъли" жур-
налдин 4-нумра чапдай акъат-
нава. Журнал Айшат Тажуди-
новади драматург, писатель,
шайр Раисат Ибрагъимовадикай
къхънвай очеркдилай гагъун-
зава.

"Хуьрел чан аламуькьайта,
мектебдални чан аламуькьа!"
твар алай макъалада вичин кьва-
лахдикай, алай девирда хуьруьн
чкада образованидин хъсан ва
пис терефрикай, гъакъни Кибле-
патан Дагъустанда яшайишдин ва
зегъметдин шартрикай Сулей-
ман-Стальский райондин Шихид-
хуьруьн мектебдин директор Ай-
даева Раидади суьгъбетзава.

Журналдин 9-чина ашпазвил-
лин кеспидал акъван къару, ви-

чин кьвалахдикай, хуьрекар, са-
латар, чрай шейэр гъазуруникай
съятералди рахадай ва и кеспиди
вичиз риклин шадвал, руьгь-
дин таъминвал гуьзвай дишегъ-
ли Зирифа Абдулгъалимовади-
кай къхънва.

"Террордиз акси я" рубрика-
дик кваз "Гъарма сад са пата"
твар алай макъала ганва. Ина
телекомпанияда кьвалахза-
вай кьуллугъчир гъа са юкьуз
къве чкадиз тазиятдал гьикл
фенатла ихтилатзава. Кьвалах-
дин юлдашар тир къве рушани
стхаяр телеф хъанвай. Амма гьикл...?

Мадни квевай и журнал-
дай неинки Кавказда, гъакл
Европадани виридалайни
къаькан Къурушрин хуьруь-
кай Гуьлнара Асадулаевади
гъазурнавай макъала кьелиз
жеда.

Журналда мектебда
кьелзавай аялар патал Ку-
ругъли Ферзалиева туь-
кьурнавай сканворд ганва.

Гафбурун рикл алай ша-
ир Азиз Алеман цийи ши-
рарни журналдин и нумрадай
кьелиз жеда.

Игитар рекидач, абур чи
риклера, куьчейринни майданрин
тварара амукьа. "Ада къведа
лагъанай" твар алай макъала-
да Гаху Хайбулаевади, хва къа-
къатна, хажалатди аклажарна-
вай диде Ирисбат Гъабиловади
дихъ галаз хъайи суьгъбет куь
фикридиз гьизва.

Мадни журналда итижлу
макъалаяр, хийрлу меслятар
ганва. Буюр, кьела!

Утерянный аттестат о среднем (полном) общем образовании серии А за номером 7309509, выданный в 2001 году Зизикской средней общеобразовательной школой Сулейман-Стальского района РД на имя **СЕЛИМОВОЙ Эллы Курбановны**, считать недействительным.

"ЛГ"-дин 36-нумрадиз акъатай сканворддин жавабар:
ДУЪЗ ЦАРАРА: Махлукъат. Ипри. Ухул. Мере. Тава. Леле. Асир. Араг.
Етим. Риал. Клару.
ТИКЦАРАРА: Угъри. Тарих. Руселаре. Леке. Тутажагъар. Амадагвал. Мазу.

Нумрадиз шиир

Ватан

Юсиф САРКАРОВ

Бубад ватан, хайи Муграгъ,
Гъамишанда риклиз уртах .
Рагъ кьилеллай экуь макан,
Бубайрин квал,
руьгъдин дарман.

Шалбуз дагъдиз къаншар авай,
Бубадин хуьр, яшар авай,

Дагъда хайи шегъер я вун,
Лезгистандин сегъер я вун.

Фидайла ви этеграй тлуз,
Зуьрнедин ван къведа ялуз.
Рушар женнетд емишар я,
Ви гамарин нехшар я.

Мублагъ никлер, чуьлпер,
багълар,
Нур чкъанвай къацу дагълар,
Ви руьгъ, ви чан даим я сагъ,
Бубад ватан, хайи Муграгъ!

Камалдин алемдай

Дуьньядал хушбахтвал
къазанмишзавайди зегъмет я.

Къняс МЕЖИДОВ

Рикле аваз хурмадин тар,
Дал клирияр нез тахъурай.

Шихнесир КЪАФЛАНОВ

Етим Эмин чи милли та-
кабурвал я.

Расим ГЪАЖИ

Къеве гъатайдаз куьмек
гун - им инсандин марифатлу-
вал къалурзавай са лишан я.

Абдулбари МАГЪМУДОВ

Чин къан тийиз, гаф авайвал
луьгур кас
Къеве чин алай дустунилай
хуш я аз.

Омар ГЪУЬСЕЙНОВ

Ризки, алух аватлани
къамай къван,
И дуьньядихъ амачирди гъая я.

Пакизат ФАТУЛЛАЕВА

Хъсан фикрар аваз гъиле
къазвай кар кьилиз акъатдай-
ди я.

Нариман ИБРАГЪИМОВ

Сулейман бубадин парта-
лар куьгънебур тиртлани, фи-
кирар цийибур тир.

Майрудин БАБАХАНОВ

Ички гзаф хъунивай тос-
тарни яргъи жеда.

Арбен КЪАРДАШ

Сабурлувал пайих я мерд
ксариз.

Айнар СУЛТАНОВА

Кьватлайди - К.КЪАЛАЖУХВИ

Риклера хуьзва

Нариман ИБРАГЪИМОВ,
Давид ГЪАМИДОВ

Са йис гьикл акъатнатлани
акунач. Шаз гатуз чи дуст, пара
хъсан инсан, республикада гзаф-
буруз сейли профессор, алим,
педагог Оружев Идрис Абдул-
лаевич рагъметдиз фенай. Мар-
тдин эхиррай бедбахт дуьшуь-
шдик акатай ам саки вад вацра
больницада хъана. Духтурри ам
къевляй акъудун патал вири се-
ренжемар къабулнай, амма...

Идрис Абдуллаевич гзафбу-
руз хъсанвилер, галайвилер
авур кас тир. Адахъ галаз ше-
гъердин куьейра къекъведайла,
и кар мадни тестикъ жедай: па-
тав атана, салам гудайбур, яр-
гъаз физватла, адаз машин тек-
лифдайбур гзаф жедай. Вичи
касди тажубвалдай: "Валлагъ,
вуж ятла чир хъанач".

Педагог, техникуниверситетдин
муаллим яз, ада садрани сту-
дентдиз гъахъсуз кьимет эциг-
нач, я сад нубатсуз инжиклуни
авунач. Гъавилляй адаз вирида
гъуьрметни ийидай. Гзаф йисар
алатайлани, виликан студентри
адаз чпе-лай алакьдай хъсанви-
лер ийидай.

Идрис Оружева хайи Къу-
рагърин хуьр, агъалияр, район,
къвалахай технический универ-
ситет, республика патал вичелай
алакьдай къени вири крар аву-
на. Чи дустунихъ вичин 80-йи-
сан юбилей цли лайихлудаказ
къиле тухудай фикирни авайди
тир. Вучда къван. Вич чи арада
амачтлани, веледри, багърийри,
дустари, адавай инсанвилрин,
савадлувилрин тарсар къачурбу-
руни юбилей къейдда. Адан экуь
къамат чна риклера хуьзва.